

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ύψεις της αναπηρίας στο παιδικό βιβλίο γνώσεων

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Ν. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

4112016131

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΡΟΔΟΣ, ΜΑΙΟΣ 2020

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	3
Περίληψη.....	4
Abstract	5
Εισαγωγή.....	6
Μέρος Α΄: Θεωρητικό πλαίσιο	9
1. Παιδικό βιβλίο γνώσεων.....	9
1.1 Ορισμός.....	9
1.2 Είδη.....	10
1.3 Θεματολογία	12
1.4 Πώς δομείται η γνώση	13
1.4.1 Λόγος	13
1.4.2 Εικόνα	14
1.4.3 Περικειμενικά στοιχεία	15
1.5 Η ιδεολογία στο παιδικό βιβλίο γνώσεων.....	17
2. Αναπηρία	18
2.1 Ορισμός αναπηρίας	18
2.2 Είδη αναπηρίας.....	19
2.3 Μοντέλα αναπηρίας.....	21
2.4 Αναπαραστάσεις της αναπηρίας στο παιδικό βιβλίο	22
Μέρος Β΄: Η έρευνα.....	24
1. Παρουσίαση των εξεταζόμενων βιβλίων γνώσεων.....	24
2. Μεθοδολογία της έρευνας	25
3. Ανάλυση των βιβλίων γνώσεων.....	27
Συμπεράσματα	59
Βιβλιογραφία	67

Ευχαριστίες

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας. Ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Δημήτριο Κόκκινο για την εμπιστοσύνη, τις συμβουλές και την αφιέρωση πολύτιμου χρόνου ώστε να υλοποιηθεί η εργασία.

Ακόμη, θα ήθελα να εκφράσω την απέραντη ευγνωμοσύνη μου σε όλη μου την οικογένεια για όλα όσα μου έχουν προσφέρει όλα αυτά τα χρόνια και της αμέριστη υποστήριξή τους σε κάθε μου επιλογή.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στους φίλους μου και σε όσους ακόμα συνέβαλαν στην εργασία μου, ο καθένας με τον δικό του τρόπο έβαλε το λιθαράκι του για την ολοκλήρωσή της.

Τέλος, ένα ευχαριστώ στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευση για την υποστήριξή τους και στην Ακαδημαϊκή Γραμματεία του που ήσαν πάντα εκεί για μένα.

Περίληψη

Αντικείμενο της πτυχιακής εργασίας αποτελεί η μελέτη του τρόπου αναπαράστασης της αναπηρίας στα παιδικά βιβλία γνώσεων που έχουν εκδοθεί τα τελευταία 20 έτη. Συγκεκριμένα, διερευνάται η λεκτική και η εικονιστική απεικόνιση της αναπηρίας, ενώ επίσης εξετάζεται αν οι συγγραφείς περνούν άρρητα μηνύματα για την αναπηρία μέσα από τα περικειμενικά στοιχεία, όπως είναι για παράδειγμα το εξώφυλλο, το οπισθόφυλλο καθώς και οι αφιερώσεις του βιβλίου γνώσεων. Τέλος, μέσα από την έρευνα καταδεικνύεται η άποψη των συγγραφέων για την αναπηρία και τα ιδεολογικά μηνύματα – φανερά ή υπολανθάνοντα- που περνάνε για το ζήτημα αυτό.

Για τους σκοπούς της έρευνας εξετάστηκαν οκτώ παιδικά βιβλία γνώσεων που πραγματεύονται το ζήτημα της αναπηρίας. Τα βιβλία εξετάστηκαν όσον αφορά το λόγο, δηλαδή το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν, το περιεχόμενο του κειμένου, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν το ζήτημα της αναπηρίας. Επίσης, εξετάστηκαν ως προς την εικόνα, καθώς και από εκεί το παιδί αναγνώστης μπορεί να εξάγει χρήσιμα συμπεράσματα για τα ζητήματα που αφορούν την αναπηρία. Τέλος, εξετάστηκαν τα περικειμενικά στοιχεία, από τα οποία ο αναγνώστης αντλεί πληροφορίες για την προσέγγιση, τους στόχους και την εγκυρότητα του βιβλίου.

Από την μελέτη των επιλεγόμενων βιβλίων γνώσεων προέκυψε ότι στην πλειονότητά τους υποστηρίζουν το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, αφού αναγνωρίζουν το ρόλο του κοινωνικού συνόλου στην εξασφάλιση ποιοτικών συνθηκών διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία, ενώ θεωρούν ότι η αναπηρία δεν επηρεάζει αρνητικά την ζωή τους, καθώς οι όποιες δυσκολίες είναι αντιμετωπίσιμες. Όσον αφορά το εικονιστικό κείμενο, στα περισσότερα βιβλία συνοδεύει και επεξηγεί το λεκτικό, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί η ρεαλιστική απεικόνιση των χαρακτηριστικών της αναπηρίας, προκειμένου οι αναγνώστες να αποκτήσουν μια σαφή εικόνα, τόσο από το λεκτικό όσο και από το εικονιστικό κείμενο. Όσον αφορά τα περικειμενικά στοιχεία, διαπιστώθηκε ότι σε όλα τα εξεταζόμενα βιβλία δηλωνόταν εξ' αρχής ο σκοπός και ο προσανατολισμός του κειμένου, ενώ τέλος προέκυψε ότι οι συγγραφείς διατηρούν μια θετική στάση απέναντι στην αναπηρία.

Λέξεις Κλειδιά: βιβλίο γνώσεων, αναπηρία, ειδική αγωγή, ανάλυση περιεχομένου.

Abstract

The subject of this senior thesis is the study of how disability is represented in children's knowledge books that have been published in the last 20 years. Specifically, in this assignment is investigated the verbal and the figural representation of disability, while it is also examined if the authors pass implicit messages for the disability, through the contextual data, such as the book cover, the back cover and the inscriptions of knowledge books. Finally, through the research is demonstrated author's aspect about the disability and the ideologically messages – overt or covert—on this issue.

For the prosecution of this research, were investigated eight children's knowledge books dealing with the issue of disability. These books were examined in terms of speech that is the vocabulary they use, the content of the text as well as the way that they approach the issue of disability. In addition, they were examined in terms of image, because children can draw conclusions on disability issues, from that part. Finally, the contextual data were examined, from which the reader draws information about the approach, the goals and the validity of the books.

Through the study of the chosen knowledge books, came up that most of them support the social model of disability, since they recognize the role of society as a whole in ensuring quality living conditions for people with disability. Despite this, they assume that the disability does not negatively affect those people's lives, since any difficulty that may come in their way is beatable. In terms of the figural text, in most books it accompanies and explains the verbal, while it has to be noted the realistic representation of disability characteristics, in order for the readers to get a clear picture, both from the verbal and the figural text. As for the contextual data, it was found that in all the books which were examined, the purpose and the orientation of the text were stated from the beginning. Finally, it was found that the authors maintain a positive attitude towards disability.

Keywords: knowledge book, disability, special education, content analysis.

Εισαγωγή

Πολλοί ορισμοί έχουν δοθεί κατά καιρούς από τους μελετητές της παιδικής λογοτεχνίας αναφορικά με το βασικό συστατικό αυτής, δηλαδή το παιδικό βιβλίο, η παράθεση των οποίων θα έφευγε από τα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Πρόκειται, γενικότερα, για ένα άρτιο λογοτεχνικό κείμενο, έντυπο ή ψηφιακό, γραμμένο με τέτοιο τρόπο και ύφος, ώστε να γίνεται κατανοητό από τα παιδιά, ενώ η θεματολογία του ποικίλει ανάλογα με τις επιλογές του συγγραφέα και το είδος του βιβλίου (Δελώνης, 1991: 31). Όσον αφορά τη δομή τους, στην πλειονότητα των παιδικών βιβλίων κυριαρχεί η εικόνα, καθώς θεωρείται ότι με αυτό τον τρόπο θα γίνουν ευκολότερα αντιληπτά τα κεντρικά νοήματα του κειμένου, ειδικότερα από τα παιδικά προσχολικής ηλικίας (Γιαννικοπούλου, 2008: 18).

Χρήσιμο είναι να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι το παιδικό βιβλίο αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο τόσο για τα παιδιά όσο και για τους γονείς τους, καθώς έχει πολυεπίπεδα οφέλη. Καταρχήν, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παιδαγωγικό εργαλείο, δεδομένου του ότι συμβάλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και του ήθους του παιδιού, καθώς προβάλλει αξίες, στάσεις και ιδανικά. Παράλληλα, το παιδί εκλαμβάνοντας με το δικό του τρόπο το κείμενο, βάσει των εμπειριών του, ενδέχεται να ταυτιστεί με κάποιον ήρωα/ηρωίδα και να προβληματιστεί ή αντιθέτως να βρει λύσεις για ζητήματα που τυγχάνει να το απασχολούν. Συνολικά, θεωρείται πως συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη ενός υγιούς – ψυχικά και πνευματικά- παιδιού και μελλοντικού ενήλικα (Παπαντωνάκης & Κώτη-Παπαντωνάκη, 2010: 14). Πέραν τούτου, η ενασχόληση ήδη από μικρή ηλικία με το παιδικό βιβλίο έχει αποδειχθεί ότι βοηθά στην ανάπτυξη του λεξιλογίου και την κατανόηση του γλωσσικού συστήματος, ενώ παράλληλα σχετίζεται και με την μετέπειτα σχολική πορεία του παιδιού (Κουτσοβάνου, 2005: 25). Επιπρόσθετα, πολλοί παιδαγωγοί καθώς και γονείς χρησιμοποιούν το παιδικό βιβλίο για να εισάγουν μια καινούρια έννοια ή ένα καινούριο γνωστικό αντικείμενο, με ένα μέσο που είναι ευχάριστο για το παιδί (Κατσίκι- Γκίβαλου, 2017: 97). Άλλωστε, υπάρχει μεγάλη ποικιλία παιδικών βιβλίων για όλες τις θεματικές ενότητες, γεγονός που είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό για τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς (Αναγνωστόπουλος, 2001: 28).

Αναφορικά με τις κατηγορίες των παιδικών βιβλίων, αναγνωρίζονται καταρχήν τα βιβλία δραστηριοτήτων, τα οποία είναι ως επί τω πλείστον θεματικά.

Άλλη κατηγορία παιδικού βιβλίου είναι εκείνα που μούν τους αναγνώστες στην αισθητική αγωγή, καθώς και τα λευκώματα, τα σημειωματάρια και τα ημερολόγια. Ακόμα μια ιδιαίτερα προσφιλή κατηγορία είναι τα κόμικς, καθώς και τα βιβλία που έχουν ως στόχο να διαπαιδαγωγήσουν το παιδί, κυρίως όσον αφορά τη συμπεριφορά του. Επίσης, στην κατηγορία των παιδικών βιβλίων εντάσσονται και τα θεατρικά έργα και συγκεκριμένα το κλασσικό θέατρο, το κουκλοθέατρο, το θέατρο σκιών και το θεατρικό παιχνίδι. Ακολούθως, η ποίηση για παιδιά είναι μια διακριτή κατηγορία παιδικού βιβλίου, ενώ μια ακόμα αποτελούν τα λογοτεχνικά αφηγήματα και συγκεκριμένα το μυθιστόρημα, το διήγημα, το παραμύθι, οι μύθοι και οι μικρές ιστορίες. Τέλος, μια κατηγορία παιδικού βιβλίου είναι το βιβλίο γνώσεων, το οποίο θα αποτελέσει αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας (Παπανικολάου & Τσιλιμένη, 1992: 32).

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι υπάρχουν διάφορες υποκατηγορίες παιδικού βιβλίου, ανάλογα με το περιεχόμενό τους. Όσον αφορά τη θεματολογία των βιβλίων αυτών, αξίζει να σημειωθεί ότι τις τελευταίες τρεις δεκαετίες παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον των συγγραφέων για βιβλία – κυρίως βιβλία γνώσεων- που πραγματεύονται το ζήτημα της αναπηρίας.

Όσον αφορά, ειδικότερα, τα παιδικά βιβλία γνώσεων, σύμφωνα με τον Ντελόπουλο (1995: 19) είναι «μια κατηγορία βιβλίων τα οποία δεν είναι προϊόντα φαντασίας, αλλά καταγίνονται με θέματα επιστημών και τεχνών σε απλή μορφή και ανάπτυξη κατάλληλη για τις μικρές ηλικίες». Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτει ότι οι συγγραφείς που ασχολούνται με τα παιδικά βιβλία γνώσεων δίνουν, ιδιαίτερη βαρύτητα σε δυο παράγοντες: αφενός την διατήρηση του ενδιαφέροντος των παιδιών και αφετέρου την μετάδοση έγκυρων πληροφοριών, που έχουν ως απώτερο στόχο την γνωστική τους ανάπτυξη. Συνεπώς, το βιβλίο θα πρέπει να διακρίνεται εξ' ίσου για την επιστημονικότητα και την αφηγηματική του τεχνική (Horst & Houston-Price, 2015: 2).

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί η απεικόνιση της αναπηρίας στα παιδικά βιβλία γνώσεων. Ο γενικός αυτός στόχος εξειδικεύεται σε επιμέρους στόχους, προκειμένου να γίνει μια συνολική εξέταση του θέματος. Πιο αναλυτικά, μέσα από την εξέταση του κειμένου και των εικόνων των επιλεγόμενων βιβλίων θα μελετηθεί ο τρόπος τόσο της λεκτικής όσο και της εικονικής αναπαράστασης της αναπηρίας. Ένας ακόμα επιμέρους στόχος είναι να διαπιστωθεί αν οι συγγραφείς περνούν άρρητα μηνύματα για την αναπηρία μέσα από τα

περικειμενικά στοιχεία, όπως είναι για παράδειγμα το εξώφυλλο, το οπισθόφυλλο καθώς και οι αφιερώσεις του βιβλίου γνώσεων. Τέλος, η έρευνα στοχεύει μέσα από την ανάλυση να καταδείξει την άποψη των συγγραφέων για την αναπηρία και τα ιδεολογικά μηνύματα που περνάνε για το ζήτημα αυτό.

Όσον αφορά το λόγο για τον οποίο επιλέχθηκε το συγκεκριμένο θέμα προς διερεύνηση, είναι λόγω της πρωτοτυπίας του, δεδομένου του ότι δεν έχουν γίνει αρκετές μελέτες για τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται η αναπηρία στα παιδικά βιβλία γνώσεων. Κατ' αυτό τον τρόπο η έρευνα θα καλύψει το κενό που υπάρχει στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο ζήτημα. Ακόμα ένας λόγος για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος είναι το προσωπικό ενδιαφέρον της γράφουσας για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών σχολικής ηλικίας σχετικά με την αποδοχή των ατόμων με αναπηρία.

Μέρος Α΄: Θεωρητικό πλαίσιο

1. Παιδικό βιβλίο γνώσεων

1.1 Ορισμός

Το παιδικό βιβλίο γνώσεων εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία του παιδικού βιβλίου. Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι η έρευνα σχετικά με το παιδικό βιβλίο γνώσεων είναι αρκετά περιορισμένη και για τον λόγο αυτό δεν έχει διατυπωθεί ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός. Γενικότερα, οι ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς για το παιδικό βιβλίο γνώσεων είναι κατά βάση περιγραφικοί, καθώς προβαίνουν σε μια παρουσίαση του περιεχομένου του βιβλίου και κατόπιν περιγράφουν τα βασικά χαρακτηριστικά του ή την αξία του (Παπαδάτος, 2017: 212). Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται για παράδειγμα ο ορισμός που πρότεινε η Glazer (1997: 8), σύμφωνα με την οποία το παιδικό βιβλίο γνώσεων δεν αφηγείται κάποια φανταστική ιστορία, παρά περικλείει – ενίοτε μέσα σε ένα μυθιστορηματικό πλαίσιο-γεγονότα της πραγματικότητας, ιστορικά στοιχεία ή πληροφορίες για ένα ζήτημα ειδικού ενδιαφέροντος. Παρόμοιος είναι και ο ορισμός των Παπαντωνάκη και Κώτη-Παπαντωνάκη (2010: 16), ο οποίος τονίζει ότι από το παιδικό βιβλίο γνώσεων εκλείπει η λογοτεχνικότητα, καθώς βασικός του στόχος είναι η μετάδοση γνώσεων για κάποιο θέμα, το οποίο προσεγγίζει με έναν κατάλληλα σχεδιασμένο λόγο και με τη βοήθεια της εικονογράφησης.

Χρήσιμο είναι σε αυτό το σημείο να αναφερθούν τα βασικά χαρακτηριστικά των βιβλίων γνώσεων, βάσει των οποίων αξιολογείται και η ποιότητά τους. Το κυριότερο ίσως χαρακτηριστικό του βιβλίου γνώσεων είναι η επιστημονικότητά του, δεδομένου του ότι όπως προαναφέρθηκε στόχος του είναι να προσφέρει γνώσεις για το υπό εξέταση θέμα. Όσον αφορά το ζήτημα της επιστημονικότητας του βιβλίου γνώσεων, ο Παπαδάτος υποστηρίζει ότι εξαρτάται από τις ακριβείς και σύγχρονες γνώσεις, την εγκυρότητά τους και την αξιοπιστία. Έτσι, δε πρέπει να παραλείπονται σημαντικά γεγονότα και είναι αναγκαίο οι γνώσεις και οι πληροφορίες να είναι πρόσφατες και σύμφωνα με τις τελευταίες εξελίξεις, αφού η γνώση, με την πρόοδο της τεχνολογίας και με τις συνεχείς ανακαλύψεις αλλάζει συνεχώς (Παπαδάτος, 2017:

213). Την ίδια άποψη συμμερίζεται και η Norton, σύμφωνα με την οποία ένα παιδικό βιβλίο γνώσεων θα πρέπει να αξιολογείται με κριτήριο την ακρίβεια (Norton, 2007: 642).

Από την άλλη πλευρά, χαρακτηριστικό του παιδικού βιβλίου γνώσεων είναι και το αφηγηματικό πλαίσιο εντός του οποίου εναποθέτει τις πληροφορίες. Ως προς αυτό το χαρακτηριστικό θα πρέπει να επισημανθεί ότι είναι αρκετά τα σύγχρονα παιδικά βιβλία γνώσεων που ενσωματώνουν αφηγηματικά στοιχεία και τεχνικές, οι οποίες τα προηγούμενα χρόνια χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά στα λογοτεχνικά κείμενα. Τέτοιες τεχνικές είναι για παράδειγμα η ανάπτυξη πλοκής, η χρήση αφηγηματικών συμβάσεων όπως είναι η φράση «μια φορά και έναν καιρό» που παραπέμπει σε παραμύθι, καθώς και η χρήση του χιούμορ. Με τον τρόπο αυτό το παιδί-αναγνώστης μπορεί πιο εύκολα να κατανοήσει και να αφομοιώσει τις πληροφορίες του κειμένου (Templeetal, 2002: 23).

Τέλος, χαρακτηριστικό του παιδικού βιβλίου γνώσεων αποτελεί η ιδεολογία του. Συγκεκριμένα, το βιβλίο γνώσεων, όπως και εν γένει τα λογοτεχνικά βιβλία, δύναται να διαμορφώσει το αξιακό σύστημα των παιδιών, καθώς βρίθεται ιδεολογικών μηνυμάτων, τα οποία αποτυπώνονται είτε με φανερό είτε με υπολανθάνοντα τρόπο, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό τις αντιλήψεις και τις στάσεις των παιδιών σχετικά με το ζήτημα που διαπραγματεύεται (Κανατσούλη, 2000: 20-21). Το ζήτημα της ιδεολογίας στο παιδικό βιβλίο γνώσεων θα μελετηθεί σε επόμενη παράγραφο.

1.2 Είδη

Πολλοί θεωρητικοί έχουν επιχειρήσει να κατηγοριοποιήσουν τα παιδικά βιβλία γνώσεων, θέτοντας κατά περίπτωση διαφορετικά κριτήρια. Γενικότερα, η ένταξη των βιβλίων σε κατηγορίες είναι ιδιαίτερα χρήσιμη τόσο για τους θεωρητικούς του παιδικού βιβλίου όσο και για εκείνους που ασχολούνται επιχειρηματικά με το βιβλίο, καθώς με αυτό τον τρόπο εντοπίζονται τα κυρίαρχα θέματα που ενδιαφέρουν κάθε εποχή, η εμφάνιση νέων ειδών παιδικού βιβλίου γνώσεων, τυχόν αλλαγές που μπορεί να παρατηρούνται στις αναγνωστικές προτιμήσεις των παιδιών (Παπαδάτος, 2017: 215).

Περαιτέρω, με κριτήριο το περιεχόμενό τους, τα βιβλία γνώσεων μπορεί να είναι είτε *πληροφοριακά*, όπως είναι τα παιδικά λεξικά, τα οποία χρησιμοποιούνται για την ανεύρεση κάποιας πληροφορίας, είτε *κοινά πραγματογνωστικά*, τα οποία ασχολούνται με θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος, όπως είναι η ιστορία, η αρχαιολογία, οι ανακαλύψεις και τα τεχνολογικά επιτεύγματα. Ακολουθως, είδος παιδικού βιβλίου γνώσεων αποτελούν και οι βιογραφίες σημαντικών προσωπικοτήτων, των οποίων η ζωή και το έργο καλό θα ήταν να είναι γνωστά στα παιδιά (Καρπόζηλου, 2009: 104-105).

Από την άλλη πλευρά, κατηγοριοποίηση των βιβλίων γνώσεων μπορεί να γίνει και βάσει του τρόπου προσέγγισης του αντικειμένου τους. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Huck (όπως αναφέρεται σε Καρπόζηλου, 2009: 107), αναγνωρίζονται τα ακόλουθα είδη βιβλίων γνώσεων: Βιβλία που εστιάζουν σε μια γενική ιδέα όπως είναι τα χρώματα, τα σχήματα, ή η ενέργεια. Ακόμα, είναι τα εικονογραφικά βιβλία, τα οποία βασίζονται στην εικόνα, ενώ το κείμενο περιορίζεται σημαντικά και σε πολλές περιπτώσεις παραλείπεται. Ακολουθως, υπάρχουν τα φωτογραφικά δοκίμια, καθώς και τα βιβλία που συμβάλουν στην ανάπτυξη της γνώσης και της κρίσης των παιδιών- αναγνωστών. Επίσης, η Huck αναφέρθηκε και στα βιβλία γνώσεων αντικείμενο των οποίων αποτελεί η παρατήρηση του βιολογικού κύκλου των ζώων, των πτηνών, των δέντρων και γενικότερα των έμβιων όντων του φυσικού περιβάλλοντος. Επιπρόσθετα, αναγνωρίζονται τα βιβλία πειραμάτων και ενασχολήσεων, καθώς κι εκείνα που έχουν ως πηγή τις προφορικές παραδόσεις και τα ντοκουμέντα. Ακόμη, υπάρχουν τόσο βιβλία γνώσεων που προβαίνουν σε γενική επισκόπηση του εξεταζόμενου θέματος, όσο και εξειδικευμένα βιβλία, των οποίων το θέμα είναι συγκεκριμένο και αναλύεται διεξοδικά. Τέλος, είδος βιβλίου γνώσεων είναι το βιβλίο δεξιοτεχνίας και οι οδηγοί.

Επιπλέον κατηγοριοποίηση θα μπορούσε να γίνει με βάση την εστίαση και τις ενέργειες του αναγνώστη. Συγκεκριμένα, τα βιβλία που προσφέρουν στον αναγνώστη τη δυνατότητα να ανακαλύψει ή να εφεύρει κάτι, εντάσσονται στην κατηγορία των διδακτικών βιβλίων γνώσεων. Αντίθετα, όταν το παιδί-αναγνώστης εστιάζει στο πραγματογνωστικό μέρος του βιβλίου, τότε εκείνο εντάσσεται στην κατηγορία των αφηγηματικών βιβλίων γνώσεων (Καρπόζηλου, 2009: 108-109).

1.3 Θεματολογία

Οι Arbuthnot & Sutherland (1972: 532), είχαν προβεί στην κατηγοριοποίηση των παιδικών βιβλίων γνώσεων με βάση το περιεχόμενό τους, δηλαδή τα θέματα που προσεγγίζουν. Σύμφωνα με την μελέτη τους, τα θέματα τα οποία αναπτύσσονται αφορούν κυρίως τα φυσικά φαινόμενα, τις βιολογικές και τις κοινωνικές επιστήμες, τη θρησκεία, την ιστορία και τις τέχνες.

Ωστόσο, πολλοί είναι εκείνοι οι μελετητές που υποστηρίζουν ότι η κατηγοριοποίηση των βιβλίων γνώσεων με βάση τη θεματολογία τους είναι συχνά ανέφικτη, δεδομένων των δυσκολιών που προκύπτουν στην ένταξη ορισμένων βιβλίων στη μια ή στην άλλη κατηγορία λόγω του διευρυμένου περιεχομένου τους (Καρπόζηλου, 2009: 104).

Γενικότερα, θα μπορούσε να ειπωθεί πως οτιδήποτε μπορεί να μελετηθεί, δύναται να αποτελέσει θέμα ενός παιδικού βιβλίου γνώσεων. Με μεγαλύτερη συχνότητα μελετώνται τα γνωστικά πεδία των θετικών και των θεωρητικών επιστημών, οι τομείς που αφορούν την σωματική και την ψυχική υγεία, καθώς και σύγχρονα κοινωνικά θέματα όπως είναι η φτώχεια, ο ρατσισμός και η μετανάστευση. Επίσης, τα τελευταία χρόνια αρκετά βιβλία γνώσεων για παιδιά προσεγγίζουν ευαίσθητα θέματα, τα οποία παλαιότερα μελετούσαν μόνο οι ενήλικες. Τέτοια θέματα είναι κυρίως τα ναρκωτικά, τα άτομα με αναπηρίες καθώς και τα οικολογικά και περιβαλλοντικά προβλήματα. Ακόμα, ιδιαίτερη προτίμηση φαίνεται να υπάρχει στα βιβλία γνώσεων με αρχαιογνωστικό και ιστορικό περιεχόμενο, ενώ έμφαση δίνεται και στη μουσειακή αγωγή. Τέλος, αρκετά βιβλία γνώσεων για παιδιά φαίνεται πως αντλούν τη θεματολογία τους από το αναλυτικό πρόγραμμα των πρώτων τάξεων του σχολείου. Έτσι, για παράδειγμα, αναγνωρίζονται βιβλία που ασχολούνται με την κυκλοφοριακή αγωγή, τη γνωριμία με άλλες χώρες και πολιτισμούς, καθώς και με τη λειτουργία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (Παπανικολάου & Τσιλιμένη, 1992: 32).

Εύλογο είναι πως όλα τα προαναφερθέντα γνωστικά αντικείμενα προσεγγίζονται με τη χρήση του κατάλληλου λεξιλογίου, τη βοήθεια των εικόνων και σε πολλές περιπτώσεις τη χρήση χιούμορ, ούτως ώστε να είναι εύληπτα στους μικρούς αναγνώστες (Παπαντωνάκης & Κώτη-Παπαντωνάκη, 2010: 48).

1.4 Πώς δομείται η γνώση

Ο λόγος, μαζί με την εικόνα, συνιστούν τις σημαντικότερες παραμέτρους του παιδικού βιβλίου γνώσεων, ενώ ιδιαίτερο ρόλο για τη μετάδοση των μηνυμάτων διαδραματίζουν και τα περικειμενικά στοιχεία. Για το λόγο αυτό χρήσιμο είναι να μελετηθεί συνοπτικά η λειτουργία τους.

1.4.1 Λόγος

Ξεκινώντας με τη μελέτη του λόγου, θα γίνει αναφορά στα βασικότερα στοιχεία της γλώσσας: το ύφος, τον τρόπο γραφής και την αφηγηματική γραμμή.

Αναφορικά με το *ύφος*, ο προσδιορισμός του δεν είναι απλή υπόθεση. Σε εντελώς αδρές γραμμές πάντως θα πρέπει να αναφερθεί ότι ένα παιδικό βιβλίο γνώσεων, προκειμένου να γίνει κατανοητό από το παιδί, θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από απλότητα του κειμενικού λόγου (Παπαντωνάκης, 2001: 57-58). Γενικότερα, χρήσιμο είναι να αποφεύγονται οι υφολογικές ακρότητες, ο μακροπερίοδος λόγος και η μειωμένη παρουσία του ρήματος. Απεναντίας προτιμάται η συχνότερη χρήση του ρήματος και ο διάλογος, στοιχεία τα οποία κάνουν το λόγο πιο παραστατικό και κατανοητό. Το λεξιλόγιο, από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να είναι εξεζητημένο, αλλά ούτε οι συντακτικές φόρμες σύνθετες και πολύπλοκες ώστε να κάνουν τα κείμενα δυσνόητα (Nodelman, 2009: 19).

Ακολουθως, αναφορικά με τον τρόπο γραφής εξετάζεται το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται, το οποίο στα παιδικά βιβλία γνώσεων είναι συνήθως εξεζητημένο. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν συνιστά πρόβλημα καθώς με την κατάλληλη επεξήγηση ή ερμηνεία, είτε μέσα στο κείμενο είτε σε ένα γλωσσάριο στο τέλος του βιβλίου ή του κεφαλαίου, ο αναγνώστης μπορεί να κατανοήσει αλλά και να μάθει τη σωστή χρήση τεχνικών όρων (Καρπόζηλου, 1994: 133)

Τέλος, όσον αφορά την αφηγηματική γραμμή, σύμφωνα με την Καρπόζηλου (1994: 193), είναι η γραμμική συνέχεια των γεγονότων που επιτρέπει στον αφηγητή να δει τα γεγονότα σε σειρά από το παρελθόν στο μέλλον. Στα παιδικά βιβλία γνώσεων η σειρά αυτή συνήθως τηρείται πάντοτε, καθώς τεχνικές όπως η πρωθύστερη αφήγηση δεν συνάδουν με το είδος του κειμένου.

1.4.2 Εικόνα

Μιλώντας για εικόνα, νοούνται μεταξύ των άλλων τα χρώματα, η οπτική γωνία, και οι συμβολισμοί της εικόνας (Kress, 2010: 43). Επισημαίνεται σε αυτό το σημείο ότι η εικόνα αλληλεπιδρά δημιουργικά με το λεκτικό κείμενο, καθώς μπορεί να το συμπληρώσει, να το επεκτείνει ή ακόμα και να έρχεται σε αντίθεση με αυτό, ανάλογα με τους σκοπούς του συγγραφέα και κυρίως τα μηνύματα που επιθυμεί να μεταδώσει (Κατσίκη - Γκίβαλου, 2017: 98).

Καταρχάς, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η εικόνα είναι ανοικτή στις ερμηνείες. Κάθε ένας, ενήλικος ή παιδί, ανεξαρτήτως της προϋπάρχουσας εμπειρίας του σε ανάλογα αναγνώσματα, βλέποντας την ίδια εικόνα θα την ερμηνεύσει διαφορετικά, καθώς θα εστιάσει την προσοχή του σε σημεία που θα τον «τραβήξουν», είτε θα αφήσει απαρατήρητα άλλα στοιχεία της εικόνας που πιθανώς δεν τον ενδιαφέρουν ή δεν έχει εξασκηθεί στο να τα παρατηρεί. Εξάλλου, αυτή είναι και η αξία ενός βιβλίου με εικόνες: να μπορεί να εξάψει το ενδιαφέρον του αναγνώστη μέσα από τη δυσκολία του, να είναι ανοικτό δηλαδή σε ποικίλες αναγνώσεις (Κανατσούλη, 2007: 106).

Όπως προαναφέρθηκε, έμφαση δίνεται στα χρώματα και τον συμβολισμό τους, καθώς πρόκειται για στοιχείο της εικόνας που φέρει πολλά μηνύματα. Ενδεικτικά ως αναφερθεί η άποψη της Κανατσούλη (1992: 243) ότι η επιλογή ενός χρώματος που θα κυριαρχεί στο σύνολο της εικονογράφησης μπορεί να προκαταλάβει συγκινησιακά τον αναγνώστη. Επιπρόσθετα, πολλά χρώματα συνδέονται με φυσικά φαινόμενα. Οι αποχρώσεις του κίτρινου, του κόκκινου και του πορτοκαλί σχετίζονται με τη φωτιά, τον ήλιο, το αίμα, και συνήθως υποδηλώνουν κάτι ζωντανό: φιλία, ενέργεια ή θυμό. Το μπλε, πράσινο και μοβ σχετίζεται συνήθως με το νερό και το κρύο και υποδηλώνουν κάποιες διαθέσεις και συναισθήματα τα οποία ποικίλλουν από τη μελαγχολία μέχρι την ηρεμία. Η γλώσσα του χρώματος περιγράφει ή συμπληρώνει τη διάθεση, τους χαρακτήρες, το θέμα και το σκηνικό τα οποία αναπτύσσονται από το συγγραφέα. Τα πλούσια, ζωντανά χρώματα τραβούν την προσοχή και επισημαίνουν την εύθυμη διάσταση. Οι καλλιτέχνες εναλλάσσουν τα χρώματά τους για να περιγράψουν την αλλαγή των διαθέσεων σε ένα βιβλίο (Norton, 2006: 133-134).

Ένα ακόμα στοιχείο της εικόνας που δίνει πολλά μηνύματα είναι η οπτική γωνία. Η Γιαννικοπούλου (2008: 48) τονίζει ότι η γωνία λήψης που φέρνει κοντά ή

απομακρύνει τον αναγνώστη από τους ήρωες της ιστορίας δεν αποτελεί μόνο στοιχείο χαρακτηρισμού αλλά διαδραματίζει έναν γενικότερο, πολυσύνθετο ρόλο στην αφηγηματική διαδικασία, ενώ η Κανατσούλη (1992: 246) τονίζει ότι η οπτική γωνία συνυποβάλει ταυτόχρονα και την έννοια της θέασης της εικόνας από έναν παρατηρητή.

Τέλος, καλό είναι να εξεταστούν οι συμβολισμοί, δηλαδή η νοητική διαδικασία μέσω της οποίας τα φυσικά αντικείμενα καταλήγουν να αντιπροσωπεύουν αφηρημένες ιδέες εκτός από το φυσικό τους εαυτό. Επειδή τα αντικείμενα δεν είναι πραγματικά οι ιδέες που αντιπροσωπεύουν και τα σύμβολα είναι πάντα συνδεδεμένα με συγκεκριμένες παραδόσεις, παραπέμπουν σε συγκεκριμένα συγκείμενα. Το ότι υπάρχουν τόσο πολλά σύμβολα στα εικονογραφημένα βιβλία είναι εκπληκτικό μόνο επειδή το προσδοκώμενο ακροατήριό τους είναι νεαρό και πιθανώς όχι ιδιαίτερα καλλιεργημένο. Όλα τα σύμβολα είναι εγγενώς αποκρυφιστικά. Μόνο αυτοί που ξέρουν μπορούν να τα ερμηνεύσουν. Η γνώση και η εμπειρία μπορεί να εξασφαλίσει αυτή την οικειότητα (Nodelman, 2009: 172-173).

1.4.3 Περικειμενικά στοιχεία

Ένα παιδικό βιβλίο, είτε είναι βιβλίο γνώσεων είτε αμιγώς λογοτεχνικό, εκτός από το λεκτικό και οπτικό κείμενο πλαισιώνεται και από τα περικειμενικά στοιχεία, τα οποία μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο διαβάζεται το βιβλίο.

Γενικότερα, κεντρική λειτουργία των περικειμενικών στοιχείων είναι η παρουσίαση του κειμένου, η έμφαση στα κυριότερα σημεία του καθώς και η διασφάλιση της δυνατότητας ανάγνωσής του. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι αν δεν υπήρχαν τα βασικά περικειμενικά στοιχεία όπως είναι το εξώφυλλο, το χαρτί, ή ο τίτλος, δεν θα υπήρχε ουσιαστικά βιβλίο. Ακολουθώντας, τα περισσότερα περικειμενικά στοιχεία, όπως το εξώφυλλο, τα μοτίβα των κεφαλαίων και η ταπετσαρία έχουν αισθητική λειτουργία, καθώς ενισχύουν την καλλιτεχνική αξία του βιβλίου. Υπάρχουν κι άλλα περικειμενικά στοιχεία, όπως το βιογραφικό του συγγραφέα και του εικονογράφου, των οποίων η λειτουργία είναι πληροφοριακή. Επιπρόσθετα,

αναγνωρίζονται και δευτερεύουσες λειτουργίες των περικειμενικών στοιχείων, όπως για παράδειγμα η δυνατότητα πλοήγησης την οποία παρέχει ο πίνακας περιεχομένων, οι αριθμοί σελίδων ή ο ενσωματωμένος σελιδοδείκτης-κορδέλα. Επίσης, τα περικειμενικά στοιχεία διαφοροποιούν συνολικά το κάθε βιβλίο, καθιστώντας το μοναδικό στο χώρο της λογοτεχνίας. Τέλος, τα περικείμενα έχουν και ερμηνευτική λειτουργία, καθώς διαμορφώνουν το πλαίσιο εντός του οποίου θα πρέπει να κινηθεί ο αναγνώστης ούτως ώστε να ανακαλύψει τις προθέσεις και τα μηνύματα του συγγραφέως (Γιαννικοπούλου, 2016: 139-147).

Τα περικειμενικά στοιχεία που δομούν συνολικά ένα παιδικό βιβλίο γνώσεων είναι η εικόνα του εξωφύλλου, ο τίτλος, το βιογραφικό του συγγραφέα και τέλος η ταπετσαρία.

Πιο αναλυτικά, η εικόνα του εξωφύλλου στα παιδικά βιβλία είναι απόλυτα συνυφασμένη με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, τις αισθητικές νόρμες κάθε εποχής και με τον τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνεται το παιδί σε αυτή. Τα τελευταία χρόνια η εικόνα εξωφύλλου εξελίσσεται σε ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία του περικειμένου και εξυπηρετεί αισθητικές, εμπορικές και ερμηνευτικές ανάγκες, δεδομένου του ότι συνήθως αναγκάζει τον αναγνώστη να αντιμετωπίσει την αφήγηση με έναν πολύ συγκεκριμένο τρόπο (Nikolajeva & Scott, 2001: 124).

Από την άλλη πλευρά, ο τίτλος ως περικειμενικό στοιχείο επιτελεί πολλαπλές λειτουργίες. Καταρχάς, συνιστά την ταυτότητα του βιβλίου, είναι ο τρόπος αναφοράς σε αυτό. Ακολούθως, λειτουργεί και εμπορικά, αφού προσελκύει τους υποψήφιους αγοραστές. Τέλος, εισάγει τον αναγνώστη στην ιστορία θεματικά, από άποψη χαρακτήρων ή ειδολογικά (Γιαννικοπούλου, 2008: 267-268). Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι σύμφωνα με τη Γαβριηλίδου (2013: 84-85), με το πέρασμα των ετών έχει αλλάξει η αισθητική των τίτλων και κυρίως έχουν εγκαταλειφθεί οι ιδιαίτερα μακροσκελείς και περιγραφικοί τίτλοι, οι οποίοι έχουν αντικατασταθεί από μικρότερες εκφράσεις.

Ακόμα ένα σημαντικό περικειμενικό στοιχείο είναι το βιογραφικό του/της συγγραφέα/ως, που συχνά τοποθετείται είτε στην αρχή είτε στο τέλος του βιβλίου. Θεωρείται μάλιστα ότι ακόμα και η τοποθέτηση του ονόματος του συγγραφέα στο εξώφυλλο, δύναται να επηρεάσει την άποψη των ενηλίκων για την αγορά ή μη του βιβλίου. Παράλληλα, διαβάζοντας το βιογραφικό οι ενήλικες αποκτούν χρήσιμες πληροφορίες για το έργο αλλά και για τις απόψεις ή τις εμπειρίες του συγγραφέα, τις οποίες ενδέχεται να χρησιμοποιήσει στην προσέγγιση του κειμένου.

Τέλος, συνήθως σε ένα βιβλίο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το εσώφυλλο, ή ταπετσαρία όπως συχνά λέγεται. Σύμφωνα με την Γιαννικοπούλου (2008: 286) ταπετσαρία είναι «το αρχικό αλλά και το καταληκτικό δισέλιδο που βρίσκεται αμέσως μετά το εξώφυλλο και αποτελείται από δυο αντικριστές σελίδες, μια σταθερή πάνω στο εξώφυλλο και μια ελεύθερη εγγύτερα στο κυρίως κείμενο». Τα εσώφυλλα αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του βιβλίου και συμμετέχουν στην μετάδοση του μηνύματος του κειμένου. Ας σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι τα εσώφυλλα αρχικά δεν εξυπηρετούσαν κάποιο σκοπό, παρά ήταν αναγκαία για το δέσιμο του βιβλίου. Ωστόσο με την πάροδο των θεωρήθηκαν μια ιδανική περιοχή επικοινωνίας με τον αναγνώστη, καθώς προβάλλουν απόψεις και στάσεις σχετικά με το θέμα του βιβλίου, ενώ άλλες φορές εξηγούν σημαντικά γεγονότα της δράσης, τα οποία όμως επηρεάζουν την πρόσληψη της ιστορίας (Καλογήρου, 2003: 201-211).

1.5 Η ιδεολογία στο παιδικό βιβλίο γνώσεων

Με τον όρο ιδεολογία εννοούνται τα συμπεράσματα, οι απόψεις και οι σχετικές συζητήσεις σχετικά με τις κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες, είτε διατυπώνονται με τρόπο φανερό ή καλυμμένο. Νοείται επίσης και αυτό που αποτυπώθηκε ως ιδεολογία στην κοινή λογική, αυτή που καθορίζει την καθημερινότητα και χωρίς να έχει, φανερά τουλάχιστον, σχέση με τις πολιτικές θεωρήσεις ή διεκδικήσεις (Κανατσούλη, 2000: 15).

Αναφορικά με την ιδεολογία του κειμένου οι Nodelman & Reiner (2003: 95) σημειώνουν ότι, επειδή τα βιβλία γνώσεων παρουσιάζουν μέρος της πραγματικότητας μπορούν να γίνουν πειστικά και να προβάλλουν συγκεκριμένη ιδεολογία, ανάλογα με τη γνώση που προσφέρουν. Μια τέτοια πραγματικότητα εγκλείουν ιδιαίτερα τα λογοτεχνικά βιβλία γνώσεων στα οποία είναι εγγεγραμμένη η φανερή ή παθητική ιδεολογία του συγγραφέα.

Κάτι τέτοιο ισχύει και για το ζήτημα της αναπηρίας, το οποίο μελετάται στην παρούσα διπλωματική εργασία. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς, ανάλογα με την ιδεολογική κατεύθυνση του κειμένου, η απεικόνιση της αναπηρίας στο παιδικό βιβλίο γνώσεων μπορεί είτε να συμβάλει στην κατάργηση των στερεοτύπων και στην μείωση της περιθωριοποίησης, είτε αντιθέτως να διαιωνίσει τις προκαταλήψεις που

επικρατούν σχετικά με το ζήτημα αυτό (Kotopoulosetal, 2012: 2018). Κατά συνέπεια, ο τρόπος με τον οποίο οι συγγραφείς των βιβλίων αυτών αναφέρονται στην αναπηρία, τόσο στο λεκτικό κείμενο όσο και στην εικονογράφηση, θα πρέπει να εξετάζεται ιδιαίτερα προσεκτικά από τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς που προβαίνουν στην επιλογή τους.

2. Αναπηρία

2.1 Ορισμός αναπηρίας

Το ζήτημα της αναπηρίας έχει απασχολήσει πολλούς επιστήμονες από το χώρο της ιατρικής και της παιδαγωγικής, καθώς και άλλους κλάδους όπως είναι η κοινωνιολογία και η ψυχολογία. Ως εκ τούτου η αναπηρία ως έννοια προσεγγίζεται από διαφορετικές οπτικές, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να μην έχει διατυπωθεί ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός (Παπαχριστόπουλος, 2013: 24).

Χρήσιμο είναι σε αυτό το σημείο να αναφερθούν ενδεικτικά κάποιοι από τους ορισμούς που έχουν κατά καιρούς δοθεί για την αναπηρία. Σύμφωνα με τον Χαρτοκόλλη (1981 οπ. αναφ. σε Ζωνίου-Σιδέρη, 2009: 17), η αναπηρία είναι μια λειτουργική βλάβη, είτε επίκτητη είτε εκ γενετής, η οποία εμποδίζει το άτομο να εκπληρώσει βασικές κοινωνικές του ανάγκες, όπως είναι η εργασία. Παρόμοιος είναι και ο ορισμός που προτείνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (2002, όπ. αναφ. σε Ζωνίου-Σιδέρη, 2009: 14), σύμφωνα με τον οποίο η αναπηρία είναι το μειονέκτημα που παρουσιάζει ο άνθρωπος ως αποτέλεσμα κάποιας βλάβης και τον δυσκολεύει στην εκπλήρωση των κοινωνικών ρόλων. Τέλος, ο Μπαμπινιώτης (2009: 192) αναφέρει για την αναπηρία ότι πρόκειται για μόνιμη απώλεια της υγείας του ανθρώπου η οποία προκαλείται λόγω βλάβης και διαταραχής, είτε έμφυτης είτε επίκτητης και διαταράσσει σωματικές, ψυχικές και πνευματικές λειτουργίες.

Γίνεται κατανοητό, ως εκ τούτου, ότι η πλειονότητα των μελετητών συνδέουν την αναπηρία με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το άτομο ως αποτέλεσμα κάποιας λειτουργικής βλάβης. Σε κανέναν από τους ορισμούς που παρατέθηκαν δεν αναφέρεται η ύπαρξη άλλων παραγόντων που τυχόν συνδέονται με την αναπηρία, όπως για παράδειγμα το κοινωνικό περιβάλλον των ατόμων αυτών, παρά δίνεται έμφαση αποκλειστικά στην σωματική βλάβη. Από το παραπάνω προκύπτει ότι είναι περισσότερο αποδεκτό το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας, που εστιάζει στον συγκεκριμένο παράγοντα (Oliver, 1996: 65). Αναλυτική αναφορά στα μοντέλα αναπηρίας θα γίνει σε επόμενη παράγραφο.

2.2 Είδη αναπηρίας

Προβαίνοντας σε μια περαιτέρω κατηγοριοποίηση της αναπηρίας χρήσιμο είναι να μελετηθούν τα είδη της, όπως αυτά αναγνωρίζονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας. Πρόκειται για την νοητική αναπηρία, την αισθητηριακή αναπηρία, τις ψυχικές διαταραχές, τις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, τις ειδικές μαθησιακές δυσκολίες, την διαταραχή ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, τις διαταραχές του λόγου και της ομιλίας και τέλος την κινητική αναπηρία.

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με το DSM- IV, ένα άτομο θεωρείται ότι έχει νοητική αναπηρία όταν η γενική νοητική του ικανότητα είναι χαμηλότερη του μέσου όρου, όταν η καθυστέρηση έχει εκδηλωθεί κατά την εξελικτική πορεία του παιδιού, δηλαδή στην ηλικία τριών έως και δεκαοκτώ ετών και τέλος αν η προσαρμοστική του συμπεριφορά είναι ανεπαρκής. Γενικότερα, τα άτομα με νοητική αναπηρία παρουσιάζουν δυσκολίες σε διάφορους τομείς όπως είναι η επεξεργασία των πληροφοριών, η ακούσια ενεργοποίηση γνωστικών στρατηγικών, η μνήμη, η προσοχή και η αντίληψη. Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι ο όρος «νοητική αναπηρία» καθιερώθηκε μόλις τα τελευταία χρόνια ως εξέλιξη της στάσης της κοινωνίας απέναντι στους αναπήρους (Ζωνίου - Σιδέρη & Ντεροπούλου - Ντέρου, 2008: 20-21).

Όσον αφορά την αισθητηριακή αναπηρία περιλαμβάνει δυσκολίες στην όραση και δυσκολίες στην ακοή, επηρεάζει δηλαδή τις αισθήσεις των ατόμων. Σχετικά με τις δυσκολίες στην όραση προκαλούνται λόγω αδυναμίας του οπτικού οργάνου να

συλλάβει τα οπτικά ερεθίσματα και τις οπτικές παραστάσεις. Από την άλλη πλευρά, άτομα με δυσκολία στην ακοή δεν μπορούν να συλλάβουν ακουστικά ερεθίσματα και κατ' επέκταση επηρεάζεται και η ικανότητα ομιλίας και κατανόησης του γλωσσικού συστήματος. Συγκεκριμένα, ο λόγος των ατόμων αυτών χαρακτηρίζεται από δυσκολίες στην άρθρωση, χαμηλή ένταση της φωνής και τέλος απόκλιση στη γλωσσική μελωδία και στο ρυθμό (Αγγελοπούλου - Σακαντάμη, 2004: 252-255).

Από την άλλη πλευρά, με τον όρο ψυχικές διαταραχές νοούνται οι διαταραχές της συνείδησης, της ψυχοκινητικότητας, της προσοχής και του προσανατολισμού, της σκέψης, της αντίληψης και του συναισθήματος. Πρόκειται, ως εκ τούτου, για μια ευρεία κατηγορία διαταραχών, η λεπτομερής αναφορά στις οποίες θα παρέκκλινε από τα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Συνοπτικά θα μπορούσε να αναφερθεί ότι οι ψυχικές διαταραχές εμφανίζονται λόγω της αλληλεπίδρασης ποικίλων βιολογικών, κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 2003: 5).

Ακολούθως, ο αυτισμός είναι μια διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή η οποία έχει ως βασικά χαρακτηριστικά την δυσκολία στην επικοινωνία και στην σύναψη κοινωνικών σχέσεων, η οποία εκφράζεται με απουσία βλεμματικής και σωματικής επαφής. Άλλα χαρακτηριστικά είναι η εμμονή σε συγκεκριμένες δραστηριότητες και οι επαναλαμβανόμενες κινήσεις του σώματος (Χίτογλου - Αντωνιάδου, 2000: 10). Τα χαρακτηριστικά εκδηλώνονται για πρώτη φορά στην παιδική ηλικία, κυρίως μετά τα τρία έτη και δίνουν το έναυσμα στους γονείς για περαιτέρω διερεύνηση (Wing, 2000:8).

Όσον αφορά τις ειδικές μαθησιακές δυσκολίες, σύμφωνα με το ισχύον διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM- V, έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό την συστηματική δυσκολία στην ανάγνωση, τη γραφή και τις μαθηματικές δεξιότητες καθ' όλη τη διάρκεια της τυπικής εκπαίδευσης (American Psychiatric Association, 2013: 1-2).

Ακόμα, η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, είναι μια νευροσυμπεριφορική διαταραχή που ξεκινάει από την παιδική ηλικία, ενώ τα συμπτώματά της είναι εμφανή και στην ενήλικη ζωή. Τα παιδιά με ΔΕΠΥ εμφανίζουν μειωμένη προσοχή, υπερκινητικότητα και παρορμητική συμπεριφορά, η οποία είναι πιο έντονη σε παιδιά μικρότερης ηλικίας, δυσκολία στη συγκέντρωση και στην προσοχή, δυσκολία στον έλεγχο παρορμήσεων. Επίσης, παρουσιάζουν μεγαλύτερη δυσκολία με τη συμμόρφωση, εμφανίζουν ανάρμοστη συμπεριφορά, είναι πιο επιθετικά και βρίσκονται σε κίνδυνο για την ανάπτυξη διαταραχών όπως η

αντιθετική προκλητική διαταραχή και η διαταραχή συμπεριφοράς (Κουμουλα, 2012: 49-50).

Όσον αφορά τις διαταραχές του λόγου και της ομιλίας, είναι είτε επίκτητες είτε εκ γενετής και προκαλούνται λόγω απώλειας ακοής, λόγω κινητικών δυσκολιών της στοματικής κοιλότητας ή λόγω ψυχοσυναισθηματικής ανωριμότητας. Άλλες αιτίες για την ανάπτυξη διαταραχών του λόγου και της ομιλίας είναι η δυσκολία στην ακουστική αντίληψη, η ελλιπής ακουστική μνήμη και τα ελλιπή περιβαλλοντικά ερεθίσματα. Ανεξάρτητα από τις αιτίες που τις προκαλούν, οι διαταραχές του λόγου και της ομιλίας μπορούν να βελτιωθούν με την εκπαιδευτική παρέμβαση και τη λογοθεραπεία (Καλαντζής, 2011: 8-9).

Τέλος, οι κινητικές αναπηρίες είναι είτε μόνιμες είτε προσωρινές και επηρεάζουν συνολικά την καθημερινή διαβίωση του ανθρώπου. Οι κινητικές αναπηρίες μπορούν να προκληθούν από ημιπληγία, παραπληγία ή τετραπληγία, είτε μετά από ατύχημα (Δημητρόπουλος, 2000: 6).

2.3 Μοντέλα αναπηρίας

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη παράγραφο, η αναπηρία έχει δεχθεί διαφορετικές ερμηνείες και προσεγγίσεις, καθώς κάθε επιστήμονας εστιάζει σε διαφορετικές πτυχές του ζητήματος. Για το λόγο αυτό έχουν διαμορφωθεί σταδιακά τέσσερα διακριτά μοντέλα της αναπηρίας, τα οποία επιχειρούν να αναλύσουν τις αιτίες και τα χαρακτηριστικά της. Πρόκειται για το ηθικό, το ιατρικό και το κοινωνικό μοντέλο καθώς και το μοντέλο της αποκατάστασης. Αξίζει ωστόσο να αναφερθεί ότι το ιατρικό και το κοινωνικό μοντέλο είναι περισσότερο αποδεκτά και έχουν απορροφήσει το ηθικό μοντέλο και το μοντέλο της αποκατάστασης.

Πιο αναλυτικά, το ηθικό μοντέλο αποτυπώνει την παλαιότερη θεώρηση της αναπηρίας, η οποία θεωρείται αμαρτία και ντροπή. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, το οποίο πλέον δεν υποστηρίζεται από τους επιστήμονες και την κοινωνία, το άτομο με αναπηρία δεν είχε δικαίωμα στη μόρφωση και την κοινωνική ενσωμάτωση, ενώ αισθανόταν ντροπή και ενοχή.

Από την άλλη πλευρά, το ιατρικό μοντέλο αντιλαμβάνεται την αναπηρία ως ασθένεια, η οποία πρέπει και μπορεί να θεραπευτεί. Τα αίτια της αναπηρίας,

σύμφωνα με την άποψη αυτή, είναι βιολογικά και αφορούν αποκλειστικά το άτομο που τα αντιμετωπίζει. Ως εκ τούτου, η ερμηνεία γίνεται με βιολογικούς και ιατρικούς όρους, ενώ αντιθέτως δεν γίνεται καμία αναφορά στο ρόλο του περιβάλλοντος και το πώς μπορεί να επηρεάσει το επίπεδο ζωής των ατόμων αυτών

Όσον αφορά το μοντέλο της αποκατάστασης, αναπτύχθηκε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σε μια προσπάθεια να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο οι ανάπηροι στρατιώτες. Προέρχεται από το ιατρικό μοντέλο και ερμηνεύει την αναπηρία ως ελάττωμα.

Τέλος, το κοινωνικό μοντέλο υποστηρίζει ότι η αναπηρία είναι μια κοινωνική κατασκευή και συγκεκριμένα είναι αποτέλεσμα των απόψεων που έχει σχηματίσει η κοινωνία για τα χαρακτηριστικά των ατόμων με αναπηρία. Όσον αφορά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα αυτά, σύμφωνα με το κοινωνικό μοντέλο, δεν οφείλονται τόσο στη φύση της αναπηρίας όσο στην έλλειψη δομών υποστήριξης και στην αρνητική στάση της κοινωνίας απέναντί τους (Kaplan, 2000: 352-364).

2.4 Αναπαραστάσεις της αναπηρίας στο παιδικό βιβλίο

Η λογοτεχνία, ως μορφή τέχνης, έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει στάσεις απέναντι στην αναπηρία, είτε θετικές είτε αρνητικές, χρησιμοποιώντας το λόγο και την εικόνα (Campbell et al, 2003: 369 ; Τασιόπουλος, 2006: 1). Πολλοί ερευνητές έχουν επιχειρήσει να μελετήσουν τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίσταται η αναπηρία στο παιδικό βιβλίο και τα αποτελέσματα είναι συνήθως αντιφατικά. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι συγγραφείς διάκινται φιλικά στα άτομα με αναπηρία και μέσα από τα κείμενά τους μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των στερεοτύπων και στη δημιουργία μιας θετικής εικόνας. Υπάρχουν ωστόσο και άλλοι ερευνητές που θεωρούν ότι η αναπαράσταση της αναπηρίας στο παιδικό βιβλίο είναι μάλλον αρνητική και δημιουργεί λανθασμένα πρότυπα στα παιδιά (Andrews, 1998: 420).

Έρευνες οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί σε διεθνές επίπεδο σχετικά με το τρόπο αναπαράστασης της αναπηρίας στα παιδικά και εφηβικά μυθιστορήματα, έδειξαν ότι από αυτά απουσιάζει πλήρως η πραγματική γνώση για την αναπηρία, ενώ αντίθετα η εικόνα που παρουσιάζουν είναι διαστρεβλωμένη και στερεοτυπική. Γενικότερα, συνήθως τα άτομα με αναπηρία απουσιάζουν από το παιδικό βιβλίο,

ωστόσο ακόμα και όταν εμφανίζονται σε αυτό, τείνουν να έχουν ορισμένα – μάλλον αρνητικά- χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται να έχουν εσωτερική και εξωτερική ασχήμια, να είναι κοινωνικά περιθωριοποιημένοι, να έχουν δυστυχημένο τέλος και να μην μπορούν να ζήσουν αυτόνομα, παρά μέσα από τη ζωή των συνανθρώπων τους (Κουρουμπλής, 2000: 212).

Υπάρχουν ωστόσο και τα λογοτεχνικά έργα για παιδιά που παρουσιάζουν μια λιγότερο στερεοτυπική εικόνα της αναπηρίας και των ατόμων που πάσχουν από αυτή. Τέτοιο παράδειγμα αποτελούν βιβλία που έχουν ως κεντρικό ήρωα ένα παιδί με αναπηρία, το οποίο καταφέρνει να υπερβεί τις δυσκολίες, τα εμπόδια και τις κακές δυνάμεις και τελικά πετυχαίνει κάτι θαυμαστό. Τα βιβλία αυτά περνούν σημαντικά μηνύματα τόσο στα παιδιά με αναπηρία όσο και στα παιδιά χωρίς αναπηρία, αφού κατανοούν ότι η αναπηρία δεν αποτελεί εμπόδιο για μια κανονική και αξιοπρεπή διαβίωση, ότι έχουν τη δυνατότητα να επιτύχουν στη ζωή τους και ότι εν τέλει η αναπηρία δεν συνεπάγεται τον κοινωνικό αποκλεισμό και την απομόνωση (Δουλάμη & Αντωνίου, 2011: 40-44).

Μάλιστα, τις τελευταίες δυο δεκαετίες, παρατηρείται η αλλαγή στάσης των συγγραφέων παιδικών βιβλίων όσον αφορά την απεικόνιση της αναπηρίας, σωματικής ή διανοητικής, γεγονός που είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό. Συγκεκριμένα, η εστίαση γίνεται στο ρόλο της εκπαίδευσης για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την ομαλή ανάπτυξη των ατόμων με αναπηρία, ενώ υπερτονίζονται τα θετικά γνωρίσματα και οι ιδιαίτερες ικανότητές τους, αφήνοντας να εννοηθεί ότι η αναπηρία είναι απλώς ένα ακόμα γνώρισμα, ότι δεν επηρεάζει αρνητικά την καθημερινότητά τους (Dyches & Prater, 2005: 202).

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι, τα τελευταία χρόνια, οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων εκδηλώνουν έντονο ενδιαφέρον για τις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, εντάσσοντας στα έργα τους χαρακτήρες – είτε κεντρικούς είτε περιφερειακούς- που έχουν την αναπτυξιακή αυτή διαταραχή. Θετικό είναι το γεγονός, στην περίπτωση αυτή, ότι η απεικόνιση γίνεται με ρεαλιστικό τρόπο, αφού τονίζονται τα βασικά χαρακτηριστικά των ατόμων, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους ο κοινωνικός περίγυρος μπορεί να τους βοηθήσει ώστε να έχουν μια ευχάριστη καθημερινότητα (Dychesetal, 2001: 230).

Συμπερασματικά, οι απόψεις δίστανται σχετικά με την αναπαράσταση της αναπηρίας στην παιδική λογοτεχνία. Ωστόσο κάτι που γίνεται κοινώς αποδεκτό είναι ότι η λογοτεχνία αφενός μπορεί να επηρεάσει την στάση των παιδιών απέναντι στην

αναπηρία και αφετέρου περικλείει και προβάλλει τις απόψεις της κοινωνίας για το ζήτημα αυτό.

Μέρος Β': Η έρευνα

1. Παρουσίαση των εξεταζόμενων βιβλίων γνώσεων

Για τις ανάγκες της παρούσας πτυχιακής εργασίας θα εξεταστούν οκτώ βιβλία γνώσεων για παιδιά, τα οποία πραγματεύονται το ζήτημα της αναπηρίας. Πρόκειται για τα βιβλία «Τί έχει αυτό το παιδί;», «Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους», «Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες», «γιατί χοροπηδώ» και τέλος τέσσερα βιβλία της σειράς «Μόζα η γάτα»: το «Βουνό των νάνων», το «Μάγισσα Αμπουλίνα», το «Μια μαγική νύχτα» και τέλος το βιβλίο «Λευκή Μόλι».

Πιο αναλυτικά, το βιβλίο «Τί έχει αυτό το παιδί;» του Ponce Angels προσπαθεί με εύληπτο τρόπο να μεταδώσει πληροφορίες για την αναπηρία στους ανήλικους και ενήλικες αναγνώστες. Συγκεκριμένα, εξηγεί στα παιδιά τι είναι η αναπηρία, ποια είδη υπάρχουν και σε τι οφείλεται. Επίσης, υπάρχει ειδικό κεφάλαιο που αναφέρεται στα αδέρφια των παιδιών με αναπηρία, ενώ στο τέλος του βιβλίου υπάρχει λίστα με τα ιδρύματα που φροντίζουν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Τέλος, δεδομένου του ότι το βιβλίο απευθύνεται σε παιδιά, των οποίων το λεξιλόγιο είναι περιορισμένο, υπάρχει γλωσσάρι με την επεξήγηση των όρων.

Ακολούθως, το βιβλίο «Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους» της Barbara Seuling, δίνει τη δυνατότητα στους γονείς να συζητήσουν με τα παιδιά τους για το ζήτημα της αναπηρίας, καθώς και της διαφορετικότητας. Το βιβλίο απευθύνεται σε παιδιά άνω των έξι ετών και για το λόγο αυτό έχει πλούσια εικονογράφηση και εύληπτο λεξιλόγιο, ενώ βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν τη φύση της αναπηρίας.

Περαιτέρω, το βιβλίο του Klont Helft «Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες» εστιάζει περισσότερο στα συναισθήματα των γονέων και του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος απέναντι στο παιδί με αναπηρία, ενώ η περιγραφή ξεκινά από τη μέρα της γέννησης του παιδιού, όταν αυτό διαγιγνώσκεται με γενετική ανωμαλία. Μέσα από την αφήγηση, ωστόσο, δίνεται ένα θετικό μήνυμα στους αναγνώστες, ότι η ύπαρξη αναπηρίας δεν επηρεάζει αρνητικά τη ζωή του παιδιού και των οικείων του.

Ακόμα, το βιβλίο «Γιατί χοροπηδώ» του Naoki Higkasida είναι ένα βιβλίο γνώσεων για παιδιά σχολικής ηλικίας που αναφέρεται στις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Ο αφηγητής είναι ένα παιδί με αυτισμό που επιχειρεί να εξηγήσει στους αναγνώστες ορισμένες αντιδράσεις ή συνήθειές του, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον κόσμο γύρω του.

Περνώντας στη σειρά βιβλίων «Μόζα η γάτα» επιλέχθηκαν τέσσερα βιβλία, καθένα από τα οποία αναφέρεται σε ένα διαφορετικό είδος αναπηρίας. Συγκεκριμένα, το βιβλίο «μια μαγική νύχτα» αναφέρεται στα προβλήματα όρασης, ενώ το βιβλίο «η μάγισσα Αμπουλίνα» πραγματεύεται το ζήτημα της κινητικής αναπηρίας. Ακολούθως, επιλέχθηκε το βιβλίο «η λευκή Μόλι», το οποίο δίνει πληροφορίες για τα προβλήματα ακοής και τέλος «το βουνό των νάνων» που επιχειρεί να δώσει πληροφορίες σχετικά με την εγκεφαλική παράλυση και το σύνδρομο Down. Κοινό στοιχείο των παραπάνω βιβλίων αποτελεί η προσπάθεια αποδοχής στη διαφορετικότητα, καθώς και το απλό και εύληπτο λεξιλόγιο, ούτως ώστε τα παιδιά να κατανοήσουν τη φύση της αναπηρίας.

2. Μεθοδολογία της έρευνας

Βασικό χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι η συλλογή δεδομένων τα οποία περιγράφουν έννοιες από τη ζωή των ατόμων. Γι' αυτό το σκοπό χρησιμοποιούνται ως μεθοδολογικά εργαλεία η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη έρευνας, η βιογραφική ανάλυση, η ιστορική συγκριτική μέθοδος, οι μελέτες περίπτωσης και η ανάλυση περιεχομένου, μεθοδολογικό εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα εργασία.

Η ποιοτική έρευνα θεωρήθηκε ως η πλέον κατάλληλη στην προκειμένη περίπτωση, λόγω των πλεονεκτημάτων της και συγκεκριμένα της δυνατότητας που προσφέρει για εις βάθος διερεύνηση των αναπαραστάσεων, των στάσεων, των αντιλήψεων, καθώς και των συμβολικών δεδομένων της συμπεριφοράς των ατόμων, χρησιμοποιώντας μικρό δείγμα συμμετεχόντων αλλά ακόμα και ανάλυση λόγου ή κειμένων (Ιωσηφίδης, 2003: 19).

Όπως προαναφέρθηκε, το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την εξέταση των βιβλίων και την εξαγωγή συμπερασμάτων, είναι η ανάλυση περιεχομένου. Πρόκειται για μια μέθοδο αρκετά διαδεδομένη στο χώρο των κοινωνικών ερευνών, αφού έχει κριθεί ως η πλέον ενδεδειγμένη σε περιπτώσεις που απαιτείται αντικειμενική και συστηματική περιγραφή του φανερού περιεχομένου του γραπτού λόγου, με τελικό σκοπό την ερμηνεία (Μπονίδης, 2009: 87). Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε ο θεμελιωτής αυτής της μεθόδου, ο B. Berelson: «Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια τεχνική έρευνας για μια αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του προφανούς περιεχομένου της προφορικής ή γραπτής επικοινωνίας» (Berelson, 1971: 18).

Η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) αναφέρεται κυρίως σε τεκμήρια γραπτής λεκτικής επικοινωνίας – όπου εν προκειμένω είναι τα οκτώ υπό εξέταση βιβλία- και χρησιμεύει στην κατανόηση και ερμηνεία των στάσεων και των αξιών των συγγραφέων αναφορικά με την αναπηρία, μέσα από το γραπτό λόγο. Έχοντας ως εργαλείο την ανάλυση περιεχομένου, ο κοινωνικός ερευνητής μπορεί να μελετήσει και να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά του περιεχομένου του λόγου, τα χαρακτηριστικά του πομπού της επικοινωνίας, ήτοι του συγγραφέως, τα χαρακτηριστικά των αποδεκτών της επικοινωνίας και των επιπτώσεων σε αυτούς (Μπονίδης, 2009: 87).

Πιο αναλυτικά, μέσα από την ανάλυση περιεχομένου θα εξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα. Συγκεκριμένα, ένα ερώτημα είναι πώς αποτυπώνουν οι συγγραφείς των παιδικών βιβλίων γνώσεις, το ζήτημα της αναπηρίας. Ακόμα, διερευνάται αν οι συγγραφείς περνούν άρρητα μηνύματα για την αναπηρία μέσα από τα περικειμενικά στοιχεία, όπως είναι για παράδειγμα το εξώφυλλο, το οπισθόφυλλο καθώς και οι αφιερώσεις του βιβλίου γνώσεων. Τέλος, ένα ακόμα ερευνητικό ερώτημα, το οποίο θα απαντηθεί μέσα από την ανάλυση του περιεχομένου των εξεταζόμενων βιβλίων, είναι η άποψη των συγγραφέων για την αναπηρία και τα ιδεολογικά μηνύματα που περνάνε για το ζήτημα αυτό.

Τέλος, όπως θα αναφερθεί και στο επόμενο κεφάλαιο, οι τρεις άξονες ανάλυσης είναι ο λόγος, η εικόνα και τα περικειμενικά στοιχεία.

3. Ανάλυση των βιβλίων γνώσεων

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθούν τα επιλεγόμενα βιβλία γνώσεων ως προς τρεις κεντρικούς άξονες. Πρόκειται για το λόγο, δηλαδή αυτό καθ' εαυτό το κείμενο, τις εικόνες του βιβλίου, καθώς και τα περικειμενικά στοιχεία.

Οι τρεις άξονες ανάλυσης επιλέχθηκαν διότι, τόσο μέσα από το κείμενο όσο και με την εικόνα και τα περικειμενικά στοιχεία, αποτυπώνεται η στάση του συγγραφέα και του εικονογράφου αναφορικά με την αναπηρία, ενώ ταυτόχρονα το παιδί αναγνώστης γίνεται παραλήπτης άρρητων μηνυμάτων σχετικά με το ζήτημα αυτό. Γίνεται, ως εκ τούτου, κατανοητό ότι τόσο το λεκτικό όσο και το εικονιστικό κείμενο καθορίζουν εν μέρει την στάση που θα διαμορφώσει το παιδί αναγνώστης σχετικά με την αναπηρία (Λυμπεροπούλου, 2016: 54- 55). Κατά συνέπεια, η ανάλυση του κειμένου, της εικόνας και των περικειμενικών στοιχείων είναι επιβεβλημένη, για να εξαχθούν συμπεράσματα αφενός για την αντίληψη της αναπηρίας από τους συγγραφείς και τους εικονογράφους και αφετέρου για τη στάση που θα διαμορφώσει το παιδί για το ζήτημα αυτό, έπειτα από την ανάγνωση του βιβλίου.

3.1 Ο λόγος

Στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, το βουνό των νάνων» το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί η συγγραφέας θεωρείται απλό, καθώς δεν χρησιμοποιούνται αμιγώς ιατρικοί ή επιστημονικοί όροι, ενώ είναι λίγα τα καλολογικά στοιχεία, όπως επί παραδείγματι οι μεταφορές και οι παρομοιώσεις. Γενικότερα το λεξιλόγιο είναι εκλαϊκευμένο, κατάλληλο ώστε το περιεχόμενο του βιβλίου να γίνει κατανοητό από τα παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας. Όσον αφορά τη σύνταξη, είναι απλή, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις ακολουθεί το σχήμα «υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο», ενώ γενικά δεν υπάρχουν δυσνόητα σημεία. Ακολούθως, όσον αφορά το κειμενικό είδος, σύμφωνα με την διάκριση της Καρπόζηλου (2009: 107), πρόκειται για βιβλίο

που εμπεριέχει τις γνώσεις σε ένα διηγηματικό πλαίσιο, αφού ουσιαστικά το παιδί διαβάζει ένα παραμύθι, μια φανταστική ιστορία και κατ' αυτό τον τρόπο ενημερώνεται για ζητήματα που αφορούν την αναπηρία. Τέλος, στηρίζεται στο κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, αφού εστιάζει στο ρόλο του κοινωνικού συνόλου για την διευκόλυνση της ζωής των ατόμων με αναπηρία (Shakespeare & Watson, 2002: 11). Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι και τα υπόλοιπα βιβλία της σειράς, που πρόκειται να εξεταστούν παρακάτω, ακολουθούν το ίδιο μοτίβο, έχουν δηλαδή εντάξει τις γνώσεις σε ένα διηγηματικό πλαίσιο, έχουν καθημερινό λεξιλόγιο και απλή – κατανοητή- σύνταξη, ούτως ώστε να μπορούν να διαβαστούν από παιδιά σχολικής ηλικίας.

Πιο αναλυτικά, η συγγραφέας, δια στόματος του νάνου Τάλι, αναφέρεται στους ιατρικούς όρους «εγκεφαλική παράλυση» και «σύνδρομο Down», που αποτελούν και το κεντρικό θέμα του βιβλίου. Οι όροι αυτοί, ωστόσο, εξηγούνται αναλυτικά, με απλό λεξιλόγιο, ούτως ώστε να γίνουν κατανοητοί από τα παιδιά αναγνώστες. Επίσης, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα από την συγγραφέα στον ρόλο του εγκεφάλου, ως το όργανο που ευθύνεται για «τις δυσκολίες σε όλο το σώμα» (σελ. 11). Χρήσιμο είναι να παρατεθούν αυτολεξεί τα αντίστοιχα σημεία του κειμένου:

- «Τα παιδιά αυτά έχουν το σύνδρομο Down (Ντάουν), που σου έλεγα ωρύτερα. Έχουν σχιστά μάτια, κάπως πιο στρογγυλό κεφάλι και φουσκωτά χειλάκια. Κι επειδή οι άνθρωποι που έχουν το σύνδρομο Down (Ντάουν) μοιάζουν λίγο έως πολύ μεταξύ τους, γι αυτό σου φαίνεται πως είναι αδέρφια.» (σελ. 20).
- «Η εγκεφαλική παράλυση μπορεί να συμβεί όσο το παιδί είναι στην κοιλιά της μαμάς του αλλά και αν αρρωστήσει σοβαρά όταν είναι ακόμα πολύ μωράκι. Οι άνθρωποι με εγκεφαλική παράλυση συνήθως δεν μπορούν να κουνήσουν καλά τα χέρια ή τα πόδια τους και μερικές φορές κάνουν απότομες κινήσεις, γι' αυτό ίσως να τους δεις και σε καρότσι.» (σελ. 24).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η συγγραφέας επιχειρεί να περιγράψει τα βασικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων με εγκεφαλική παράλυση και σύνδρομο Down με τρόπο κατανοητό, χωρίς ωστόσο να παραποιεί την επιστημονική αλήθεια και να ωραιοποιεί τις καταστάσεις. Για το λόγο αυτό, επιλέγει να αποδώσει και στα ελληνικά το Down, για να μάθει το παιδί αναγνώστης πώς διαβάζεται και πώς

προφέρεται. Επίσης, περιγράφει τις δυσκολίες που βιώνουν οι άνθρωποι αυτοί, ανάλογα με την αναπηρία τους, χωρίς να αποδίδει συναισθηματικό φορτίο στην περιγραφή αυτή. Δεν προκύπτει δηλαδή από τα λόγια του νάνου ότι λυπάται τα παιδιά αυτά για τις δυσκολίες που βιώνουν.

Ταυτόχρονα, η συγγραφέας επισημαίνει τον καίριο ρόλο του εγκεφάλου (ή αλλιώς του μυαλού) σε όλες τις λειτουργίες του σώματος και, κατά συνέπεια, στις περιπτώσεις όπου εμφανίζονται δυσλειτουργίες. Μάλιστα, επιχειρεί να υπερτονίσει τον ρόλο αυτό, αποδίδοντας με έντονα γράμματα τις λέξεις «αν» και «πώς» που τοποθετεί μπροστά από τις αντίστοιχες λειτουργίες, δηλαδή την κίνηση, την ομιλία και την νοητική ικανότητα. Και σε αυτή την περίπτωση η συγγραφέας αποτυπώνει την επιστημονική αλήθεια με ένα τρόπο εύληπτο για τα παιδιά σχολικής ηλικίας.

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε άλλα σημεία του κειμένου η συγγραφέας αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο η Μόζα και ο νάνος αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία, ούτως ώστε το παιδί να θέσει τον εαυτό του στο ρόλο της Μόζας και του νάνου αντίστοιχα. Αυτό που θέλει να επιτύχει η συγγραφέας μέσα από την περιγραφή των συναισθημάτων των ηρώων, είναι να κατανοήσει το παιδί ότι από τη μια πλευρά είναι λογική η λύπη και η αμηχανία που αισθάνεται όταν βλέπει έναν άνθρωπο με σύνδρομο Down ή εγκεφαλική παράλυση (όπως αισθάνεται η Μόζα), αλλά από την άλλη πλευρά θα πρέπει να τους αντιμετωπίζει σαν ανθρώπους που μπορούν να καταφέρουν ο, τι και ο υπόλοιπος πληθυσμός, απλώς με διαφορετικό τρόπο και περισσότερη προσπάθεια. Να τους αντιμετωπίζει, δηλαδή, όπως ο νάνος.

Τέλος, μέσα από το βιβλίο γνώσεων η συγγραφέας περνάει φανερά και όχι υπολανθάνοντα μηνύματα υπέρ των ανθρώπων με αναπηρία, καθώς περιγράφει την μεγάλη και αξιοθαύμαστη προσπάθεια που καταβάλουν ώστε να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες τους και να ζήσουν όσο το δυνατόν πιο αυτόνομα, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει ότι σε πολλές περιπτώσεις τα άτομα αυτά πετυχαίνουν σπουδαία πράγματα, όπως για παράδειγμα να συμμετέχουν στους ειδικούς ολυμπιακούς αγώνες και να νικούν. Τέλος, ένα ακόμα φανερό μήνυμα που περνάει η συγγραφέας είναι ότι ο γενικότερος πληθυσμός δε θα πρέπει να λυπάται τους ανθρώπους αυτούς, αλλά να τους βοηθά ώστε να ζήσουν μια αυτόνομη ζωή, αγοράζοντας για παράδειγμα τα αντικείμενα που διαθέτουν προς πώληση.

Ακόμα, από την σειρά «Μόζα η γάτα» εξετάζεται το βιβλίο «η μάγισσα Αμπουλίνα» που διαπραγματεύεται το ζήτημα της κινητικής αναπηρίας. Εν πρώτοις

θα μπορούσε να αναφερθεί ότι το βιβλίο κινείται στους ίδιους άξονες με το προηγούμενο που αναλύθηκε, αφού το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί η συγγραφέας θεωρείται απλό, καθώς δεν χρησιμοποιούνται αμιγώς ιατρικοί ή επιστημονικοί όροι, ενώ είναι λίγα τα καλολογικά στοιχεία, όπως επί παραδείγματι οι μεταφορές και οι παρομοιώσεις. Επίσης, παρουσιάζει τα προβλήματα αλλά και τις ευκαιρίες που έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες – εν προκειμένω με κινητικές αναπηρίες- , αναφέρεται στα συναισθήματα του υπόλοιπου πληθυσμού για τα άτομα αυτά ενώ στο τέλος δίνει παραδείγματα για το πως μπορούν όλοι να βοηθήσουν με απλές πράξεις τα άτομα με κινητικές αναπηρίες. Φυσικά, δεν εκλείπει το μυθιστορηματικό πλαίσιο, αφού η γάτα και η μάγισσα μεταφέρονται με μια μαγική σκούπα και όντας αόρατες παρακολουθούν τη ζωή των ατόμων με κινητικές αναπηρίες.

Πιο αναλυτικά, σε πρώτο στάδιο η Μόζα βλέπει τους ανθρώπους που είναι στο νοσοκομείο, τόσο εκείνους που είναι σε θάλαμο όσο κι εκείνους που κάνουν φυσιοθεραπείες. Η συγγραφέας, μέσα από τα λόγια της Αμπουλίνας, εξηγεί τις περιπτώσεις όπου ένας άνθρωπος ενδέχεται να αποκτήσει κινητικά προβλήματα, όπως είναι για παράδειγμα το ατύχημα και η αρρώστια, ενώ διευκρινίζει ότι έρχονται στο νοσοκομείο για να βοηθηθούν ώστε μετέπειτα να περπατήσουν ή έστω να ζήσουν αυτόνομα. Για το λόγο αυτό, παρουσιάζει και το κέντρο αποκατάστασης και εξηγεί ότι αποσκοπεί να βοηθήσει τους ανθρώπους ώστε να αποκτήσουν δεξιότητες αυτόνομης διαβίωσης, όπως επί παραδείγματι να ντυθούν, να πλυθούν, να χρησιμοποιούν την τουαλέτα και να σηκωθούν από το αναπηρικό αμαξίδιο, το οποίο τους βοηθά να κινούνται. Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην περιγραφή των μάντων που υποβοηθούν την κίνηση. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά:

- «Αυτά είναι ειδικά λουριά από δέρμα και σιδερένιες μπάρες, που τα κρεμάνε στο ταβάνι ή στον τοίχο πάνω από το μέρος που θέλουν και πιάνονται από αυτά για να αλλάξουν θέση. Κρεμώντας τα, ας πούμε, πάνω από την μπανιέρα, μπορούν να κρατηθούν από αυτά για να σηκώσουν το σώμα τους από το καρότσι και να μπουν για μπάνιο» (σελ. 20).

Από το παραπάνω απόσπασμα φαίνεται ότι σκοπός της συγγραφέως είναι να δώσει μια ρεαλιστική περιγραφή της ζωής των ατόμων με αναπηρία, ξεκινώντας από

τις συνήθειες και από τα διαθέσιμα εργαλεία που τους βοηθούν να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο.

Εν συνεχεία, όπως και στο βιβλίο «το βουνό των νάνων» η συγγραφέας επιχειρεί να στρέψει το ενδιαφέρον του παιδιού- αναγνώστη όχι στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με κινητική αναπηρία, αλλά αντίθετα στα επιτεύγματά τους και στις ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται. Έτσι, για παράδειγμα, κάνει λόγο για τα αυτοκίνητα που έχουν σχεδιαστεί ειδικά για τους ανθρώπους αυτούς και εξηγεί ότι μετά από ειδικές μετατροπές που γίνονται στο συνεργείο, δεν απαιτείται η χρήση των ποδιών, αλλά των χεριών, ούτως ώστε να κινηθεί το αμάξι. Ακολουθώντας, το παιδί-αναγνώστης συνειδητοποιεί ότι τα άτομα με κινητικά προβλήματα μπορούν – και έχουν δικαίωμα- να εργαστούν στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα, κυρίως σε εργασίες που δεν απαιτούν σωματική κίνηση, όπως για παράδειγμα στο γραφείο. Συνεπώς, αντιλαμβάνεται ότι η ύπαρξη αναπηρίας δεν συνεπάγεται τον αποκλεισμό από τον εργασιακό χώρο ή ακόμα και την απομόνωση στο σπίτι, όπως νόμιζε αρχικά η Μόζα η γάτα. Ακόμα, παρουσιάζεται η δυνατότητα που έχουν τα άτομα με κινητική αναπηρία να συμμετέχουν σε παραστάσεις, ως ηθοποιοί και χορευτές, καθώς και να ζωγραφίζουν με τα χέρια, με τα πόδια, ακόμα και με το κούτελο, γεγονός που υποδηλώνει ότι η αναπηρία δεν συνιστά εμπόδιο για την καλλιτεχνική έκφραση των ανθρώπων. Μάλιστα, τα παραδείγματα αυτά που φέρνει η συγγραφέας ισχύουν και στην πραγματικότητα, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Ομοίως, γίνεται αναφορά και στους παραολυμπιακούς αγώνες και συγκεκριμένα στα αθλήματα στα οποία μπορούν να λάβουν μέρος οι αθλητές με κινητική αναπηρία, όπως είναι για παράδειγμα το μπάσκετ και η ξιφασκία. Κατ' αυτό τον τρόπο η συγγραφέας υπερτονίζει την θέληση και την προσπάθεια των ατόμων αυτών, περνώντας το μήνυμα στο παιδί- αναγνώστη ότι είναι άξια θαυμασμού.

Ακόμα, όπως και στο προηγούμενο βιβλίο της ίδιας σειράς που αναλύθηκε παραπάνω, η συγγραφέας προσπαθεί να κινητοποιήσει τον αναγνώστη σχετικά με το τι μπορεί να κάνει κάθε πολίτης, αλλά και κάθε κράτος, ώστε να βοηθήσει τα άτομα με κινητική αναπηρία να διατηρήσουν ένα καλό επίπεδο διαβίωσης. Συγκεκριμένα, η Μόζα συνειδητοποιεί ότι δεν πρέπει να καταλαμβάνονται από τα αυτοκίνητα ή τα μηχανάκια οι ειδικές ράμπες στο πεζοδρόμιο, ούτως ώστε να μην παρακωλύεται η μετακίνηση των ατόμων με κινητική αναπηρία. Επίσης, ενημερώνεται ότι κάθε κράτος έχει θεσπίσει συγκεκριμένες πολιτικές για την διευκόλυνση των ατόμων αυτών. Μάλιστα, θέτει ως παράδειγμα τα ασανσέρ, τα οποία βρίσκονται στους

χώρους του μετρό και στις δημόσιες υπηρεσίες για την εύκολη προσέγγιση των χώρων αυτών από άτομα με κινητικές αναπηρίες, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη ασανσέρ, όπου τα πλήκτρα έχουν στο μετρό και σε άλλες δημόσιες υπηρεσίες, ούτως ώστε να μπορούν να τα χρησιμοποιούν.

Περαιτέρω, στο βιβλίο επιχειρείται η διερεύνηση των αιτιών που προκαλούν τις κινητικές αναπηρίες και συγκεκριμένα για τις περιπτώσεις όπου η δυσκολία παρατηρείται και στα πόδια και στα χέρια. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα, το οποίο παρατίθεται αυτολεξεί.

- «Για πολλούς λόγους μπορεί να συμβαίνει αυτό. Μπορεί να έχουν γεννηθεί έτσι, να έπαθαν κάποιο ατύχημα ή αρρώστια μεγαλώνοντας και να έχουν πρόβλημα στην κίνηση των χεριών» (σελ. 38).

Επίσης, αναφέρεται στο ρόλο του προ-γεννητικού ελέγχου, όσον αφορά την δυνατότητα αντιμετώπισης, ή έστω την προετοιμασία των γονέων για την εξασφάλιση ομαλών συνθηκών διαβίωσης για το βρέφος:

- «Η μαμά πηγαίνει τακτικά στο γιατρό και αυτός μπορεί να δει το μωρό μέσα από την κοιλιά της με ειδικά μηχανήματα. Έτσι ξέρουν και πότε υπάρχει πρόβλημα. Κι αν μπορεί να αλλάξει κάτι, αλλάζει. Αν όχι, η μαμά γνωρίζει τι πρόβλημα μπορεί να έχει το παιδί της όταν γεννηθεί και μαθαίνει να το φροντίζει ανάλογα» (σελ. 39).

Συνεπώς, μέσα από το παραπάνω απόσπασμα το παιδί-αναγνώστης παίρνει χρήσιμες πληροφορίες, με έναν απλό και κατανοητό τρόπο αναφορικά με την έννοια του προ-γεννητικού ελέγχου και τα αίτια εμφάνισης της κινητικής αναπηρίας.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι επιχειρείται η αποκωδικοποίηση των συναισθημάτων των υπολοίπων ανθρώπων απέναντι στα άτομα με κινητικές αναπηρίες. Συγκεκριμένα, η Μόζα αναφέρει ότι όταν βλέπει ανθρώπους με προβλήματα τις φαίνονται περίεργοι και θέλει να γελάσει, καθώς και ότι φοβάται μη πάθει και εκείνη το ίδιο. Πρόκειται για συναισθήματα που πιθανόν αισθάνεται κάθε παιδί, όταν αντικρίζει άτομα με κάποιου είδους αναπηρία. Έτσι, η συγγραφέας, μέσα από τα λόγια της μάγισσας Αμπουλίνας, εξηγεί στην Μόζα το λόγο για τον οποίο αισθάνεται έτσι:

- «Μην ανησυχείς. Έτσι νιώθουν και πολλοί άλλοι άνθρωποι και παιδιά όταν βλέπουν κάτι παρόμοιο στο δρόμο. Βλέποντας κάτι τόσο διαφορετικό από εμάς, μπορεί να μας φανεί αστείο. Δεν είναι όμως καθόλου αστείο. Ίσα ίσα που αυτός ο φόβος που είπες πριν πως νιώθεις μπορεί να κάνει τους ανθρώπους να φέρονται περίεργα στα άτομα με προβλήματα στην κίνηση, μια που κατά βάθος χαίρονται που εκείνοι περπατάνε» (σελ. 43).

Μάλιστα, κλείνει δίνοντας ένα μήνυμα στο παιδί – αναγνώστη, να σέβεται την διαφορετικότητα και να μην αποκλείει τα άτομα με κινητικές αναπηρίες από την παρέα του:

- «Οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί μεταξύ τους και αγαπάμε τους συνανθρώπους μας όπως είναι. Εμένα, πάντως, δε θα με πείραζε να έχω φίλους αυτούς τους ανθρώπους αν περνούσα καλά μαζί τους» (σελ. 43).

Συνολικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το βιβλίο «Μόζα η γάτα και η μάγισσα Αμπουλίνα» εξετάζει ολόπλευρα το ζήτημα της κινητικής αναπηρίας, εστιάζοντας ωστόσο στην ελλειμματική κίνηση των ποδιών. Παρέχει πληροφορίες για τη φύση της αναπηρίας, τα μέσα που παρέχονται στους ανθρώπους αυτούς ώστε να καλυτερεύσουν τη ζωή τους, όπως είναι για παράδειγμα η νοσοκομειακή φροντίδα, τα κέντρα αποκατάστασης και τα ειδικά μηχανήματα. Εν συνεχεία, περνάει το μήνυμα στον αναγνώστη ότι οι άνθρωποι με κινητικές αναπηρίες μπορούν να εξασφαλίσουν ομαλές συνθήκες διαβίωσης, ενώ φαίνεται ότι προσπαθεί να καλλιεργήσει ένα αίσθημα σεβασμού προς αυτούς, υπερτονίζοντας τα επιτεύγματά τους.

Περισσότερες επιστημονικές πληροφορίες, ωστόσο, περιέχονται στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, η λευκή Μόλι», το οποίο αναφέρεται στους ανθρώπους με προβλήματα ακοής, πρόβλημα το οποίο έχει και η Μόλι, η γάτα της μάγισσας Αμπουλίνας.

Πιο αναλυτικά, ήδη από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου η Μόλι διευκρινίζει ότι οι άνθρωποι με προβλήματα ακοής, προκειμένου να κατανοήσουν και να επικοινωνήσουν με τον συνομιλητή τους, διαβάζουν τα χείλια του, ενώ ενημερώνει

την Μότσα ότι υπάρχουν σχολές για τους ανθρώπους με προβλήματα ακοής, όπου μαθαίνουν να διαβάζουν τα χείλη. Κατόπιν, εξηγεί ότι υπάρχουν διαβαθμίσεις, καθώς ορισμένοι από τους ανθρώπους αυτούς δεν ακούν καθόλου, ενώ άλλοι ακούνε με δυσκολία. Επίσης, περιγράφει με αρκετή σαφήνεια το ακουστικό βαρηκοΐας, που μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να βελτιώσουν την ακοή τους:

- «Αυτό είναι το ειδικό ακουστικό βαρηκοΐας. Είναι ένα μικρό μηχανήμα που φοράνε οι άνθρωποι που έχουν πρόβλημα στα αυτιά τους. Λειτουργεί σαν megάφωνο, δυναμώνει δηλαδή τις φωνές ή τους ήχους, ώστε να μπορούν να ακούσουν οι άνθρωποι που ακούνε λιγότερο από τους άλλους. Το ίδιο μηχανήμα φοράνε και οι άνθρωποι που, ενώ άκουγαν μικροί, όσο μεγαλώνουν χάνουν σιγά σιγά την ακοή τους» (σελ. 18).

Από το παραπάνω απόσπασμα προκύπτει αφενός ότι η συγγραφέας περιγράφει με απλό και κατανοητό λόγο το ακουστικό βοήθημα και αφετέρου καθιστά σαφές ότι τα προβλήματα ακοής ενίοτε είναι εγγενή και ενίοτε επίκτητα.

Ακόμα, γίνεται αναφορά στην ικανότητα ομιλίας των ανθρώπων με προβλήματα ακοής και διευκρινίζεται ότι οι άνθρωποι δεν μιλούν επειδή δεν ακούν, τόσο τον ήχο της φωνής τους όσο και τους υπόλοιπους ανθρώπους, ενώ στη σχολή οι δάσκαλοι τους μαθαίνουν πώς να χρησιμοποιούν τη φωνή τους για να επικοινωνήσουν. Κατ' αυτό τον τρόπο αιτιολογεί, επίσης, την διαφορετικότητα που παρουσιάζουν οι φωνές των ανθρώπων αυτών.

Εν συνεχεία, η συγγραφέας προβαίνει σε μια εκτενή παρουσίαση της νοηματικής γλώσσας, την οποία παραλληλίζει με τα αγγλικά ή οποιαδήποτε άλλη ξένη γλώσσα και διευκρινίζει ότι μπορούν να τη μάθουν τόσο οι άνθρωποι με προβλήματα ακοής όσο και οι άνθρωποι που δεν έχουν τέτοια δυσκολία. Αξίζει, στο σημείο αυτό, να παρατεθούν μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα.

- «Η νοηματική είναι σαν μια ξένη γλώσσα, όπως ας πούμε τα αγγλικά. Έχει κι αυτή, όπως κάθε γλώσσα, ορισμένες λέξεις, που τις δείχνουν όλοι οι άνθρωποι με τον ίδιο τρόπο [...] . Έτσι και στη νοηματική, όταν κάποιος κάνει με το χέρι του σα να κρατάει ένα φανταστικό κουτάλι και να ταΐζει τον εαυτό του, όλοι καταλαβαίνουν πως λέει “μάμα” » (σελ. 24).

Κατόπιν, γίνεται μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν και στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούσαν τις προηγούμενες δεκαετίες τα άτομα με προβλήματα ακοής. Με αφορμή αυτό διευκρινίζεται ότι μειωμένη ακουστική ικανότητα ενδέχεται να έχει ένα παιδί, ακόμα και αν οι γονείς του ακούν κανονικά, ενώ αντίστοιχα υπάρχουν παιδιά που γεννήθηκαν από γονείς με μειωμένη ακουστική ικανότητα, τα οποία ωστόσο ακούν χωρίς πρόβλημα.

Όσον αφορά την επικοινωνία των ανθρώπων με προβλήματα ακοής κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, αρχικά αναφέρεται ότι βίωναν τον ρατσισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ συνήθως επικοινωνούσαν με γραπτά σημειώματα, τα οποία έδειχναν στον συνομιλητή τους. Επίσης, γίνεται αναφορά στην έννοια του κωφάλαλου και διευκρινίζεται ότι πρόκειται για όρο που χρησιμοποιούσαν παλαιότερα, όταν δεν γνώριζαν για την ύπαρξη της νοηματικής γλώσσας. Τέλος, η συγγραφέας περνάει το μήνυμα της αποδοχής της διαφορετικότητας, εξηγώντας ότι «ο καθένας μας είναι με τον τρόπο του διαφορετικός».

Εν συνεχεία, αναφέρεται ότι οι άνθρωποι με προβλήματα ακοής, για να διευκολύνουν την καθημερινότητά τους, έχουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένες κάποιες άλλες αισθήσεις. Έτσι, ένα αγοράκι που δεν ακούει, καταλαβαίνει πότε ξεκινάει και πότε σταματάει η μουσική, από το ελαφρύ τράνταγμα στο πάτωμα, που υποδηλώνει ότι ακούγεται ένας δυνατός ήχος.

Εν κατακλείδι, το βιβλίο παρουσιάζει ολιστικά το ζήτημα των προβλημάτων ακοής, χρησιμοποιώντας απλό και κατανοητό λεξιλόγιο, κυρίως για να εξηγήσει ειδικούς όρους, όπως είναι τα ακουστικά βαρηκοΐας και η νοηματική γλώσσα.

Τέλος, μια διαφορετική προσέγγιση στην παρουσίαση του ζητήματος της αναπηρίας επιτυγχάνεται στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, μια μαγική νύχτα». Όπως προκύπτει ακόμα και από τον τίτλο του βιβλίου, το φανταστικό στοιχείο είναι ιδιαίτερα έντονο, ενώ υπεισέρχονται σε αυτό και πληροφορίες για τη ζωή των ατόμων με προβλήματα όρασης. Ως εκ τούτου, αξίζει να σημειωθεί ότι το βιβλίο δε στερείται επιστημονικής εγκυρότητας, καθώς δεν λείπουν οι βασικοί ορισμοί, όπως για παράδειγμα η όραση, οι αισθήσεις και τα μάτια ενώ, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, οι πληροφορίες είναι αληθείς, δοσμένες ωστόσο με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να γίνουν κατανοητές από τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας.

Πιο αναλυτικά, η Μόζα ένα βράδυ ακούει περιέργους ήχους και τελικά αντιλαμβάνεται ότι της μιλάει ένα αντικείμενο που η ίδια δεν μπορεί να δει, το

μαξιλάρι του καναπέ. Μέσα από τη συζήτηση με το μαξιλάρι διαπιστώνει ότι δεν έχει μάτια και συνεπώς δεν μπορεί να δει. Στο σημείο αυτό η συγγραφέας επιχειρεί να εξηγήσει στο παιδί αναγνώστη τη φύση των προβλημάτων όρασης, περιγράφοντάς τα ως ακολούθως:

- «Είχες έναν περίεργο τρόπο να κινείσαι μέσα στο σπίτι. Περπατούσες πολύ προσεκτικά κι όποτε έτρεχες, έπεφτες πάνω σε ο, τι ήταν μπροστά σου, λες και δεν έβλεπες ότι βρισκόταν εκεί. Κάπως έτσι καταλάβαμε ότι είσαι τυφλή. Βέβαια, η δική σου περίπτωση είναι σπάνια. Αυτό που συνήθως συμβαίνει στους τυφλούς ανθρώπους είναι να έχουν μάτια αλλά αυτά να έχουν κάποιο πρόβλημα» (σελ. 8).

Κατ' αυτό τον τρόπο η συγγραφέας καθιστά σαφές στο παιδί αναγνώστη ότι οι άνθρωποι με προβλήματα όρασης, εκείνων δηλαδή που τα μάτια παρουσιάζουν κάποια δυσλειτουργία, περπατούν στο χώρο πολύ προσεκτικά, ενώ ορισμένες φορές σκοντάφτουν σε αντικείμενα, ακριβώς επειδή δε τα βλέπουν.

Ακολούθως, δίνεται ο ορισμός των ματιών, τα οποία περιγράφονται ως όργανα της όρασης που βοηθούν το παιδί ή και το ζώο να δει ό, τι υπάρχει γύρω του. Αξίζει να σχολιαστεί στο σημείο αυτό ότι ο ορισμός δεν έχει ασάφειες ή ανακρίβειες, ενώ, με το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται, μπορεί να γίνει κατανοητός από τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας.

Περαιτέρω, η Μόζα αναφέρει ότι «κάτι» την παρακινεί να μην πλησιάζει την σόμπα για να μην πονέσει. Ορμώμενο από αυτή την φράση το μαξιλάρι εξηγεί στην Μόζα ότι αυτό το «κάτι» λέγεται αίσθηση, που ξεκινάει από το δέρμα και την έχουν όλοι οι άνθρωποι και όλα τα ζώα, είτε έχουν είτε δεν έχουν προβλήματα όρασης. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι δεν λέει σε ποια συγκεκριμένη αίσθηση αναφέρεται.

Ακολούθως, η Μόζα μαθαίνει ότι η όραση αντικαθίσταται από την ακοή της και κατ' αυτό τον τρόπο μπορεί να προσανατολίζεται μέσα στο σπίτι και γενικότερα να αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει γύρω της. Ως εκ τούτου, το παιδί αναγνώστης αντιλαμβάνεται ότι οι άνθρωποι που έχουν δυσκολίες στην όραση, χρησιμοποιούν άλλες αισθήσεις, όπως είναι για παράδειγμα η ακοή και κατ' αυτό τον τρόπο διευκολύνουν την καθημερινότητά τους.

Μετέπειτα, η συγγραφέας θίγει το ζήτημα της μετακίνησης στο δρόμο για τους ανθρώπους με προβλήματα όρασης, εξηγώντας ότι μπορούν να βγουν από το

σπίτι και να κυκλοφορήσουν χωρίς κίνδυνο, αφού χρησιμοποιούν την ακοή τους για να προφυλαχθούν από τα διερχόμενα οχήματα, έχουν ένα ειδικό λευκό μαστούνι που τους βοηθάει να μην σκοντάφτουν στο δρόμο.

Η Μόζα αναφέρει στα έπιπλα και τα αντικείμενα του δωματίου, με τα οποία συνομιλεί, ότι θεωρεί αστείο για έναν άνθρωπο να προχωρά με μαστούνι στο δρόμο και έτσι αναλαμβάνει η εγκυκλοπαίδεια να της εξηγήσει τον λόγο για τον οποίο αισθάνεται έτσι. Χρήσιμο είναι να παρατεθεί η αιτιολόγηση της εγκυκλοπαίδειας, για τα αισθήματα που αναπτύσσει ο πληθυσμός απέναντι στα άτομα με αναπηρίες και εν προκειμένω με προβλήματα όρασης:

- «Καμιά φορά είναι δύσκολο να δεχτούμε ότι κάποιος είναι διαφορετικός από εμάς. Και ειδικά αν του λείπει κάτι που εμείς έχουμε, μπορεί να τον θεωρούμε αστείο ή περίεργο. Μπορεί να φοβόμαστε ότι κάτι τέτοιο θα πάθουμε κι εμείς ή μπορεί να μην ξέρουμε πώς να φερθούμε, οπότε, από ντροπή, γελάμε. Κι αν το λες εσύ αυτό που είσαι τυφλή, φαντάσου οι άνθρωποι που βλέπουν τι μπορεί να λένε» (σελ. 24).

Κατ' αυτό τον τρόπο η συγγραφέας επιχειρεί να εξηγήσει στο παιδί αναγνώστη ότι είναι σύνηθες να αισθάνεται κάπως άβολα όταν αντικρίζει ένα άτομο με αναπηρία, επειδή δεν γνωρίζει τη φύση των δυσκολιών αυτών, ενώ ενδεχομένως να αισθάνεται και φόβο μήπως και ο ίδιος αντιμετωπίσει μελλοντικά κάποια δυσκολία.

Εν συνεχεία, περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο μπορούν να διαβάσουν τα άτομα με προβλήματα όρασης, υπονοώντας την μέθοδο Braille, χωρίς ωστόσο να δίνει την επιστημονική ονομασία της. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά:

- «Πριν από πολλά πολλά χρόνια, κάποιος άνθρωπος ανακάλυψε ένα κόλπο για να κάνει τα γράμματα να φουσκώνουν πάνω στο χαρτί. Έτσι, αν ακουμπήσει κανείς τα δάκτυλά του στη σελίδα, μπορεί να αγγίξει τα γράμματα! Οι τυφλοί, λοιπόν, δεν χρειάζεται να βλέπουν, αρκεί να ακουμπάνε τα δάχτυλά τους στις σελίδες αυτών των βιβλίων για να διαβάζουν» (σελ. 29).

Τέλος, η συγγραφέας περνάει ένα φανερό μήνυμα στο παιδί αναγνώστη ότι οι άνθρωποι με προβλήματα όρασης μπορούν να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή – να σπουδάσουν, να εργαστούν, να κάνουν οικογένεια- , ακριβώς επειδή μαθαίνουν στο

σχολείο ειδικούς τρόπους ώστε να διευκολύνουν την καθημερινότητά τους. Ουσιαστικά, μέσα από τα λόγια των επίπλων και των αντικειμένων, το παιδί αναγνώστης συνειδητοποιεί ότι με την προσπάθεια και με την πίστη στον εαυτό του, κάθε άνθρωπος, είτε έχει είτε δεν έχει αναπηρίες, μπορεί να καταφέρει να αποκτήσει ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης. Ακόμα ένα μήνυμα που περνάει φανερά είναι ότι η διαφορετικότητα δεν αποτελεί πρόβλημα και ότι πρέπει να γίνεται ανεκτή από όλους, τόσο από τα άτομα με αναπηρίες όσο και από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Εν κατακλείδι, το βιβλίο «Μόζα η γάτα, μια μαγική νύχτα» έχει έντονο το φανταστικό στοιχείο, αφού η ηρωίδα συνομιλεί με τα έπιπλα και τα αντικείμενα του δωματίου, ωστόσο θίγει ακραιφνώς τις παραμέτρους που σχετίζονται με τα προβλήματα όρασης, χρησιμοποιώντας εύληπτο λεξιλόγιο και δίνοντας τόσες πληροφορίες όσες μπορούν να αφομοιώσουν τα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Από την άλλη πλευρά, στο βιβλίο «Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους» διαπραγματεύεται το ζήτημα της κινητικής αναπηρίας, εντάσσοντας τις πληροφορίες σε ένα μυθιστορηματικό πλαίσιο (Καρπόζηλου, 2009: 107). Αναφορικά με το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί είναι απλό και καθημερινό, ενώ και στη σύνταξη ακολουθούνται οι ισχύοντες κανόνες. Το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι να γίνεται κατανοητό το περιεχόμενο του βιβλίου από τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η συγγραφέας αποδέχεται το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, καθώς σε αρκετά σημεία του κειμένου αναφέρεται στο ρόλο του κοινωνικού συνόλου για την διευκόλυνση ή αντιθέτως την δυσχέρεια στη ζωή των ατόμων με κινητική αναπηρία (Shakespear & Watson, 2002: 11).

Πιο αναλυτικά, αφηγήτρια της ιστορίας είναι η ηρωίδα, το όνομα της οποίας δεν αναφέρεται, παρά μόνο τα υποκοριστικά που της έχουν δώσει οι γονείς και ο αδερφός της. Η ηρωίδα μιλάει για την καθημερινότητά της, αναφέροντας ότι γεννήθηκε με κάποιο πρόβλημα στα πόδια που την εμπόδιζε να περπατήσει.

Αρχικά, δεν εστιάζει στην περιγραφή της κατάστασής της, αλλά στα συναισθήματα τα δικά της και των ανθρώπων που τη συναντούν. Πιο συγκεκριμένα, η ηρωίδα στο μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου δεν δείχνει να λυπάται για την αναπηρία της, καθώς όπως τονίζει οι ρόδες του αναπηρικού αμαξιού την βοηθάνε να πάει «όπου δε μπορούν να πάνε τα πόδια της» (σελ. 3).

Ωστόσο, ήδη από την αρχή του βιβλίου επισημαίνει ότι όσοι την βλέπουν στο δρόμο την αντιμετωπίζουν σαν να είναι διαφορετική και δεν την πλησιάζουν γιατί αισθάνονται λύπηση ή αμηχανία, κάτι που δεν θα έπρεπε να συμβαίνει καθώς κι εκείνη δηλώνει ότι είναι σαν τους υπόλοιπους.

Για να αιτιολογήσει, πιθανόν, την παραπάνω άποψη περιγράφει την καθημερινότητά της, δηλαδή τις δραστηριότητές της μέσα στη διάρκεια της ημέρας, από το πρωί που θα ξυπνήσει μέχρι και το απόγευμα με τις εξωσχολικές δραστηριότητες. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στο σχολικό λεωφορείο, το οποίο έχει ειδικό χώρο για το αναπηρικό αμάξι, καθώς και στο γενικό σχολείο, που φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις βιώνει τον ρατσισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Για παράδειγμα, αναφέρει:

- «Στο σχολείο, τα παιδιά με πειράζουν καμιά φορά, αλλά μετά συνηθίζουν και μ' αφήνουν ήσυχη» (σελ. 6).
- «Όταν πάω στο γυμναστήριο αναγκάζομαι να μείνω έξω από τα περισσότερα παιχνίδια κι αθλήματα» (σελ. 7).

Συνεπώς, η συγγραφέας εστιάζει στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με κινητικές αναπηρίες, δυσκολίες οι οποίες δεν προκαλούνται μόνο λόγω της φύσης της αναπηρίας αλλά κυρίως λόγω της στάσης του κοινωνικού συνόλου απέναντι στα άτομα αυτά.

Ωστόσο, εν συνέχεια τονίζει και την αντίθετη πλευρά, αυτή του μη αποκλεισμού και της καθολικής αποδοχής της διαφορετικότητας. Αφενός αναφέρει ότι στο ειδικό γυμναστήριο μπορεί να συμμετέχει σε όλες τις ασκήσεις και ότι πηγαίνει στο κολυμβητήριο όπου διαπρέπει και αφετέρου επισημαίνει ότι στο σπίτι της αντιμετωπίζεται ισότιμα με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, αφού συμμετέχει στις δουλειές του σπιτιού. Επίσης, ταξιδεύει μαζί με τη φίλη της και τον μπαμπά της στο εξωτερικό, για να παρακολουθήσουν την συναυλία του αγαπημένου της τραγουδιστή. Συνολικά, λοιπόν, η ηρωίδα περνάει το μήνυμα στους αναγνώστες ότι η κινητική αναπηρία δεν αποτελεί εμπόδιο για την προσωπική της ανάπτυξη, αφού παρόλο που κινείται με αναπηρική καρέκλα, δεν στερείται τις ευκαιρίες που έχει ένας άνθρωπος χωρίς αναπηρία.

Μάλιστα, σε άλλο σημείο του κειμένου η ηρωίδα αναφέρει ότι χαίρεται που είναι «αλλιώτικη» αφού κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της απολαμβάνει προνόμια

που δεν τα έχουν οι άνθρωποι χωρίς αναπηρία. Τέτοια προνόμια είναι, για παράδειγμα, η χρήση του ειδικού ασανσέρ στους πολιτιστικούς χώρους, καθώς και η δυνατότητα μεγαλύτερης θέας προς τη σκηνή, αφού μπροστά από εκεί που κάθισε δεν είχε άλλα καθίσματα. Επίσης, θέλοντας να τονίσει ότι η κινητική αναπηρία τελικώς δεν αποτελεί πρόβλημα, η ηρωίδα αναφέρει ότι κατά την έξοδό του ο αγαπημένος της τραγουδιστής την χαιρέτησε προσωπικά. Τέλος, και ο μπαμπάς της εξηγεί στην ηρωίδα ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως της φυσικής τους κατάστασης, ορισμένες φορές είναι χαρούμενοι και ευδιάθετοι, ενώ άλλες φορές αισθάνονται στεναχωρημένοι λόγω προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι μέσα από το κείμενο η συγγραφέας περνάει θετικά μηνύματα για την αναπηρία και συγκεκριμένα ότι δεν αποτελεί εμπόδιο για την ευτυχία και την αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου και ότι ακόμα και πάνω σε ένα αναπηρικό αμαξίδιο ο άνθρωπος μπορεί να κάνει δραστηριότητες και γενικά να έχει ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης. Καταλήγει, εν τέλει, στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι με κινητικές αναπηρίες δεν είναι «αλλιότιμοι» από τους άλλους, τουλάχιστον όχι με την αρνητική χροιά της έννοιας, αφού σε μερικές περιπτώσεις η διαφορετικότητά, τους δίνει περισσότερες ευκαιρίες και προνόμια, συγκριτικά με τα άτομα χωρίς αναπηρία. Όσον αφορά, τέλος, τον γνωστικό τομέα, αξίζει να επισημανθεί πως η συγγραφέας δίνει πληροφορίες για τη ζωή και τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, εντάσσοντάς τες σε ένα μυθοπλαστικό πλαίσιο. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι η ηρωίδα είχε κινητική αναπηρία εκ γενετής, ενώ προβάλλει και τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρία, όπως η ύπαρξη ειδικής θέσης στο σχολικό λεωφορείο – και εν γένει στα μέσα μαζικής μεταφοράς- για τοποθέτηση του αμαξιδίου, η φοίτηση των παιδιών με αναπηρία στο γενικό σχολείο, η ύπαρξη δομών για προσωπική εκγύμναση καθώς και η ευκολία πρόσβασης σε πολιτιστικούς χώρους.

Περνώντας στο βιβλίο «μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες», είναι χωρισμένο σε κεφάλαια, τα οποία έχουν συνέχεια μεταξύ τους και συνθέτουν συνολικά τη ζωή της βασικής πρωταγωνίστριας, της Νέλλης, από την γέννηση έως και την ενηλικίωσή της. Και σε αυτή την περίπτωση οι πληροφορίες για την αναπηρία εντάσσονται μέσα σε ένα μυθιστορηματικό πλαίσιο (Καρπόζηλου, 2009: 107), με το λεξιλόγιο να είναι καθημερινό και τη σύνταξη απλή. Η διαφοροποίησή του από τα προηγούμενα βιβλία που εξετάστηκαν έγκειται στο γεγονός ότι ερμηνεύει την αναπηρία με βάση το

βιολογικό μοντέλο, θεωρώντας δηλαδή ότι πρόκειται για ασθένεια που δυσκολεύει τόσο το παιδί όσο και την οικογένειά του.

Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο, όπου περιγράφεται η γέννηση της Νέλλης, ο γιατρός ενημερώνει τους γονείς ότι «έγινε ένα γενετικό ατύχημα που κάνει την Νέλλη να έχει μια μειονεκτικότητα: έχει τρισωμία 21». Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο, ο γιατρός εξηγεί αναλυτικότερα στους γονείς τι είναι τρισωμία 21. Παρατίθεται αυτολεξεί το συγκεκριμένο απόσπασμα:

- Η τρισωμία 21 είναι ένα γενετικό ατύχημα. Δεν είναι ούτε μεταδοτική ούτε θανατηφόρα. Είναι μια ατυχία, μια κακή διαμόρφωση ενός χρωμοσώματος τη στιγμή της σύλληψης. Αυτή η κακή διαμόρφωση διαταράσσει σε κάποιο βαθμό την πνευματική ανάπτυξη και δυσκολεύει τη ζωή, γιατί πρέπει να παρακολουθούμε πολύ προσεκτικά την υγεία του ατόμου και κατά την παιδική του ηλικία και αργότερα, όταν θα είναι ενήλικος. Πρέπει, προπάντων, να παρακολουθούμε τα μάτια του, τα πόδια του, το δέρμα του» (σελ. 3)

Από τα δυο παραπάνω αποσπάσματα αξίζει καταρχήν να σχολιαστεί το γεγονός ότι κυριαρχεί ο όρος τρισωμία 21 ενώ δεν αναφέρεται ως σύνδρομο Down, όπως είναι ευρέως γνωστό. Ωστόσο, περιγράφει με σαφή και κατανοητό τρόπο την αιτία εμφάνισης του συνδρόμου καθώς και τις δυσκολίες που ανακύπτουν από αυτό, όπως είναι τα προβλήματα υγείας και η νοητική καθυστέρηση.

Στο κεφάλαιο 3, ωστόσο, υπάρχει η περιγραφή των γονέων για την κατάσταση της κόρης τους, όπου η συγγραφέας περιγράφει την τρισωμία 21 ως μειονέκτημα και τους ανθρώπους που φέρουν το επιπλέον χρωμόσωμα ως διαφορετικούς. Επίσης, εστιάζει στα προβλήματα που θα αντιμετωπίσουν, όπως είναι η δυσκολία στην ομιλία και στην κίνηση, ενώ ακολούθως τονίζει ότι τα άτομα αυτά θέλουν ιδιαίτερη και πιθανόν συνεχή φροντίδα, προκειμένου να επιβιώσουν. Από τα παραπάνω θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η συγγραφέας ακολουθεί το βιολογικό μοντέλο της αναπηρίας, όπου το σύνδρομο – και κάθε είδους αναπηρία- αντιμετωπίζεται ως προβληματική κατάσταση που προκαλείται αποκλειστικά από βιολογικούς παράγοντες και φέρνει πολλές δυσκολίες στη ζωή των πασχόντων και των οικογενειών τους.

Ακόμα, από τα τρία πρώτα κεφάλαια του βιβλίου αξίζει να σχολιαστεί η στάση και τα συναισθήματα των γονέων, έπειτα από την ανακάλυψη ότι το

νεογέννητο έχει τρισωμία 21. Δυο είναι τα κυρίαρχα συναισθήματα: η θλίψη για την υγεία της Νέλλης και ο φόβος για το αν και πώς θα μπορέσει να μεγαλώσει και να εξελιχθεί. Τα συναισθήματα αυτά είναι αναμενόμενα, ενώ σταδιακά φαίνεται να αλλάζουν, αφού στο τέλος του κεφαλαίου όλοι οι ήρωες της ιστορίας δηλώνουν χαρούμενοι που γεννήθηκε το κορίτσι.

Περαιτέρω, στο τέταρτο κεφάλαιο, ο Αλέξης μαζί με τη δασκάλα του προσπαθούν να εξηγήσουν στους υπόλοιπους μαθητές τι έχει η Νέλλη, προκειμένου να μην κάνουν εικασίες και να μην περιθωριοποιούν και τον ίδιο. Για να εξηγήσει στους συμμαθητές του την κατάσταση της υγείας της αδερφής του, χρησιμοποιεί απλά λόγια – καθώς είναι μόλις πέντε ετών-, ωστόσο δίνει σωστές πληροφορίες. Φαίνεται, ως εκ τούτου, ότι έχει αποδειχθεί και ο ίδιος την αδερφή του και ότι προσπαθεί να την προστατέψει, ενώ κατ' αυτό τον τρόπο η συγγραφέας περνάει ένα φανερό μήνυμα προς τους ενήλικους αναγνώστες, ότι θα πρέπει να μιλούν με ειλικρίνεια στα παιδιά για την αναπηρία, καθώς η αρνητική στάση που συχνά δείχνουν, ενδεχομένως να είναι αποτέλεσμα της έλλειψης γνώσης.

Ακόμα, στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται ένα πρόγραμμα στον υπολογιστή που διευκολύνει τα άτομα με αναπηρίες που έχουν προβλήματα στο λόγο, να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει αντιπροσωπευτικές κάρτες (φωτογραφίες) τις οποίες μπορεί να επιλέξει το παιδί και να τις συνθέσει, φτιάχνοντας την πρόταση που θέλει. Κατόπιν, πατώντας ένα κουμπί, η πρόταση που έφτιαξε αναγιγνώσκεται με ανθρώπινη φωνή.

Εν συνεχεία, στο έβδομο κεφάλαιο, θίγεται το ζήτημα της κοινωνικής αποστασιοποίησης και του αποκλεισμού που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία και εν προκειμένω τα άτομα με τρισωμία 21. Συγκεκριμένα, η μικρή Νέλλη δεν γίνεται δεκτή από τη διευθύντρια ενός παιδικού σταθμού, καθώς απαιτεί ειδική φροντίδα και συνεχή επίβλεψη, κάτι που δε μπορούν να προσφέρουν οι εκπαιδευτικοί της συγκεκριμένης σχολικής μονάδας. Ως εκ τούτου, δεν επιτρέπεται στο κορίτσι να φοιτήσει σε ένα σχολείο με παιδιά τυπικής ανάπτυξης και έτσι καταλήγει σε ένα ειδικό σχολείο, μαζί με άλλα παιδιά που έχουν αναπηρίες, γεγονός που παρατηρείται και στις σύγχρονες κοινωνίες.

Κατ' αυτό τον τρόπο, επίσης, η συγγραφέας παρουσιάζει εν τάχει και άλλα είδη αναπηριών, όπως είναι για παράδειγμα η Διάχυτη Αναπτυξιακή Διαταραχή, από την οποία πάσχει ένας συμμαθητής της Νέλλης που φαίνεται να μην επιθυμεί την αλληλεπίδραση με τους υπόλοιπους.

Ακολουθως, στο όγδοο κεφάλαιο η εκπαιδευτικός της τάξης προετοιμάζει τους μαθητές ότι από την επόμενη βδομάδα θα φοιτά και η Νέλλη στην τάξη και τους εξηγεί ότι:

- « Όπως ο καθένας από εμάς, έχει το δικό της χαρακτήρα, τα προτερήματα και τα ελαττώματά της. Όμως έχει και μια μειονεκτικότητα, που τη λένε «τρισωμία 21». Αυτό την εμποδίζει να μεγαλώνει το ίδιο γρήγορα όπως τα παιδιά της ηλικίας της. Τώρα έχει δυσκολίες, προπάντων στην ομιλία, κι αυτό την κάνει συχνά να θυμώνει, γιατί θα ήθελε να την καταλαβαίνουν» (σελ. 41).

Κατόπιν, ένας μαθητής διατυπώνει στην εκπαιδευτικό το φόβο του ότι μπορεί η Νέλλη να τους χτυπάει. Στην περίπτωση αυτή η εκπαιδευτικός εξηγεί ότι όπως και τα υπόλοιπα παιδιά, μπορεί να θυμώσει είτε γιατί έχει δίκιο είτε ακόμα και αν έχει άδικο, χωρίς να σημαίνει ότι οφείλεται σε αυτό η τρισωμία 21.

Από τα παραπάνω προκύπτει καταρχήν ότι ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την αποδοχή από το κοινωνικό σύνολο των ατόμων με αναπηρία και εν προκειμένω με τρισωμία 21. Ουσιαστικά, με τη στάση που θα διατηρήσει ο ίδιος απέναντι στο παιδί και με τις γνώσεις που θα καλλιεργήσει στους υπόλοιπους, θα καταφέρει να ελαχιστοποιήσει τους φόβους των παιδιών απέναντι στο διαφορετικό, δηλαδή απέναντι στο συμμαθητή τους με αναπηρία και ως εκ τούτου θα είναι πιο εύκολη η ενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύνολο. Τέλος, η συγγραφέας δίνει το ελπιδοφόρο μήνυμα ότι τα παιδιά με τρισωμία 21 μπορούν να φοιτήσουν και στο γενικό σχολείο και – όπως προκύπτει από το επόμενο κεφάλαιο- να αποκομίσουν σημαντικά γνωστικά και κοινωνικά οφέλη.

Περαιτέρω, στο δέκατο κεφάλαιο διευκρινίζεται ότι είναι σημαντικό για την ανάπτυξη των παιδιών με τρισωμία 21 να παρακολουθούν και κάποια προγράμματα, όπως είναι εν προκειμένω τα μαθήματα ορθοφωνίας, ούτως ώστε να βελτιώσουν τις δεξιότητες ομιλίας και συνεπώς το επίπεδο ζωής τους. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια συμβουλή της συγγραφέως προς τους γονείς των παιδιών με τρισωμία 21, για τις ενέργειες στις οποίες θα πρέπει να προβούν προκειμένου να εξασφαλίσουν στα παιδιά ομαλές συνθήκες διαβίωσης.

Τέλος, στο εντέκατο κεφάλαιο θίγεται το ζήτημα του ρατσισμού που δέχονται ορισμένες φορές τα άτομα με τρισωμία 21, από άτομα που δεν γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητές και την αξία τους, όπως εξηγεί κατόπιν η συγγραφέας. Συνεπώς και σε

αυτή την περίπτωση φαίνεται να υποστηρίζει ότι η αρνητική στάση που διατηρεί το κοινωνικό σύνολο απέναντι στα άτομα με αναπηρία, είναι αποτέλεσμα της έλλειψης γνώσης για τη φύση της αναπηρίας.

Ακολούθως, εξετάζεται το βιβλίο «τι έχει αυτό το παιδί» το οποίο θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι ένα αμιγώς παιδικό βιβλίο γνώσεων, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση της Καρπόζηλου (2009: 107). Συγκεκριμένα, προσεγγίζει ολιστικά το ζήτημα της αναπηρίας και αποσκοπεί να δώσει χρήσιμες πληροφορίες τόσο στα παιδιά όσο και στους οικείους τους. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί είναι κατά κύριο λόγο επιστημονικό, ενώ σε ορισμένα σημεία χρησιμοποιεί και καθημερινό λεξιλόγιο, προκειμένου να εξηγήσει κάποιους δύσκολους όρους ή να δώσει συμβουλές. Όσον αφορά τη σύνταξη των προτάσεων, δεν παρατηρούνται αποκλίσεις από τους ισχύοντες συντακτικούς κανόνες. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει ένας συγκερασμός του βιολογικού και του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας, αφού από τη μια πλευρά παρουσιάζονται αναλυτικά τα αίτια και η φύση της κάθε αναπηρίας, αλλά από την άλλη πλευρά οι συγγραφείς περνούν το μήνυμα ότι με τη σωστή προσέγγιση από τους οικείους – και συνεπώς από το κοινωνικό περιβάλλον- τα παιδιά με ειδικές ανάγκες μπορούν να αναπτυχθούν ομαλά και να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο .

Καταρχήν, το βιβλίο έχει εισαγωγή στην οποία διασαφηνίζονται οι λόγοι για τους οποίους γράφτηκε καθώς και οι στόχοι του. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, εστιάζουν στην παραδοχή ότι όλοι οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί και επιθυμούν να «εξηγήσουν τα πράγματα όπως ακριβώς είναι, με τα θετικά (ικανότητες) και τα αρνητικά (τα όρια) κάθε αναπηρίας».

Περαιτέρω, το πρώτο κεφάλαιο αποσκοπεί στην κατανόηση από μέρους των παιδιών της έννοιας της διαφορετικότητας και της ανοχής σε αυτή. Αξίζει να παρατεθεί, στο σημείο αυτό, ένα απόσπασμα του κειμένου:

- «Η ποικιλία είναι ένα χαρακτηριστικό του κόσμου που μας περιβάλλει. Οι διαφορές είναι μέρος της καθημερινής μας ζωής. Ωστόσο όλοι οι άνθρωποι έχουμε κάτι κοινό: έχουμε τα ίδια δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος να μας αγαπάνε όπως είμαστε, με τις ικανότητές μας και τα όρια μας» (σελ. 7).

Μάλιστα, για να καταστήσει σαφή την έννοια της διαφορετικότητας, η συγγραφέας αναφέρει παραδείγματα οικείων αντικειμένων που δεν είναι ίδια μεταξύ τους, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι και οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί και ότι πρέπει να είναι σεβαστή η διαφορετικότητα. Επίσης, τονίζει στο παιδί αναγνώστη ότι είναι σημαντική η ποικιλία, δίνοντας του το παράδειγμα του φρούτου. Ουσιαστικά, θέτει στο παιδί τον προβληματισμό αν θα του άρεσε να τρώει κάθε μέρα το ίδιο φρούτο, ή αν θα το θεωρούσε βαρετό. Επιπρόσθετα, διευκρινίζει ότι χάρη στις ακτινολογικές ή αιματολογικές εξετάσεις ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει ότι δεν είναι ίδιος με τους υπόλοιπους ούτε εσωτερικά, αφού έχει για παράδειγμα διαφορετική ομάδα αίματος. Τέλος, αναφέρει ότι υπάρχουν και διαφορές που δεν μπορούν να διακριθούν ούτε με τις εξετάσεις, όπως είναι οι διαφορετικές σκέψεις και τα διαφορετικά συναισθήματα, ενώ υπάρχουν και οι κοινωνικές και οι πολιτισμικές διαφορές. Ωστόσο, αναφέρει ότι παρόλο που οι άνθρωποι έχουν τόσες διαφορές, έχουν και πολλά κοινά σημεία μεταξύ τους, αφού όλοι έχουν ανάγκες, επιθυμίες και δικαιώματα. Επίσης, περνάει δυο φανερά μηνύματα. Αφενός ότι κανείς άνθρωπος δεν είναι τέλειος και αφετέρου ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν θετικά στοιχεία. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι θα πρέπει να ανεχόμαστε τη διαφορετικότητα του συνανθρώπου μας, ούτως ώστε να συνυπάρχουμε ομαλά με όλους τους ανθρώπους. Αξίζει, τέλος, να σχολιαστεί, ότι μετά την ολοκλήρωση του κεφαλαίου υπάρχουν δυο ασκήσεις για το παιδί.

Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο μελετώνται τα αίτια εμφάνισης της αναπηρίας, τα οποία διακρίνει πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη γέννα. Αναφορικά με τα προ-γεννητικά αίτια, διευκρινίζει ότι:

- «Άλλες φορές, παρόλο που υπάρχει κάποιο πρόβλημα στα υπόλοιπα κομμάτια του πάζλ, η διαδικασία κατασκευής συνεχίζεται και τότε μιλάμε για συγγενή βλάβη, πράγμα που σημαίνει ελάττωμα στην κατασκευή, στη λειτουργία ή στους χημικούς μηχανισμούς του οργανισμού. Πολλές φορές δεν ξέρουμε γιατί συμβαίνει κάτι τέτοιο» (σελ. 24).

Περαιτέρω, διευκρινίζεται ότι επηρεάζουν οι γενετικοί παράγοντες, δηλαδή η κληρονομικότητα και οι γενετικές αλλοιώσεις, καθώς και οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως είναι η κατάχρηση ουσιών από τους γονείς, οι λοιμώξεις και η χρήση φαρμάκων.

Ακόμα, αναφέρει ορισμένες από τις σημαντικότερες δυσλειτουργίες που ενδέχεται να προκύψουν κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, όπως είναι η καρδιακή δυσλειτουργία, η δισχιδής ράχη, η υδροκεφαλία και η έλλειψη χρωμοσωμάτων, η οποία οφείλεται για το σύνδρομο Down, το σύνδρομο του εύθραυστου φυλετικού χ, το σύνδρομο Angelman και η φαινυλοκετονουρία.

Επίσης, αναφέρει ότι ενδέχεται η εγκυμονούσα να υποστεί κάποια λοίμωξη, όπως για παράδειγμα η ερυθρά, η οποία θα επηρεάσει τη φυσιολογική ανάπτυξη του εμβρύου.

Μετάπειτα, διευκρινίζει ότι τα αίτια της αναπηρίας μπορεί να προκληθούν κατά τη διάρκεια της γέννας ή μετά από αυτή. Τέτοιες αιτίες είναι η ανοξία, δηλαδή η προσωρινή έλλειψη οξυγόνου, η εγκεφαλίτιδα, η μηνιγγίτιδα και ο τραυματισμός του κρανίου. Ακόμα, αναφέρει ότι υπάρχουν τριών ειδών συνέπειες, οι οποίες προκύπτουν σε αυτή την περίπτωση: οι διανοητικές, όταν δηλαδή επηρεάζεται η λειτουργία του εγκεφάλου, οι σωματικές, όταν επηρεάζονται η ομιλία και οι υπόλοιπες αισθήσεις καθώς και οι συνέπειες στη συμπεριφορά και το συναίσθημα.

Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια άσκηση για το παιδί.

Περνώντας στο τρίτο κεφάλαιο, επιχειρείται η αποσαφήνιση του όρου αναπηρία, δίνοντας αρχικά ένα παράδειγμα που θα βοηθήσει το παιδί αναγνώστη να τον κατανοήσει καλύτερα:

- «Θα σου δώσουμε ένα παράδειγμα για να καταλάβεις καλύτερα. Ένα παιδί με ολική απώλεια όρασης είναι τυφλό και συνεπώς δε μπορεί να δει. Εάν όμως του χαρίσουμε μια ιστορία γραμμένη σε ένα ειδικό σύστημα που ονομάζεται Braille το παιδί θα μπορέσει να τη διαβάσει με την αφή! Η ανεπάρκεια βρίσκεται στο οπτικό νεύρο και η αναπηρία του παιδιού εκφράζεται στην ανικανότητά του να διαβάσει με τα μάτια. Με την εφαρμογή της κατάλληλης βοήθειας (σύστημα Braille) μειώνεται η αναπηρία και αυξάνονται οι ικανότητές του, δηλαδή να διαβάζει με τα δάχτυλα» (σελ. 36).

Από το παραπάνω απόσπασμα θα μπορούσε να σχολιαστεί ότι ο συγγραφέας συνδυάζει τον απλό με τον επιστημονικό λόγο και δίνει ένα απτό παράδειγμα ούτως ώστε να γίνει κατανοητός ο ορισμός της αναπηρίας.

Ακολουθώντας, το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με τις σωματικές αναπηρίες, όπου διασαφηνίζει τους τρόπους μετακίνησής των ανθρώπων αυτών (πατερίτσες,

μπαστούνια, αναπηρικές καρέκλες, ειδικά παπούτσια, ράμπες), καθώς και τους τρόπους επικοινωνίας, που συνήθως είναι κάποιες ειδικές συσκευές. Επίσης, αναφέρεται στον όρο «αρχιτεκτονικά φράγματα» για να δηλώσει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι με σωματικές αναπηρίες, οι οποίες οφείλονται κυρίως στον τρόπο δόμησης των εσωτερικών και εξωτερικών χώρων. Ωστόσο, δίνει και παραδείγματα όπου διευκολύνονται οι άνθρωποι με σωματικές αναπηρίες, όπως τα ειδικά σήματα, το ύψος των κομβίων στο ασανσέρ και η ράμπα πρόσβασης, ενώ αναφέρει ότι μπορούν να ζήσουν φυσιολογικά, όπως και οι μη ανάπηροι άνθρωποι. Για να τονίσει το παραπάνω, δίνει το παράδειγμα ενός πατέρα που δουλεύει σε σχολείο και οδηγεί αυτοκίνητο ειδικά σχεδιασμένο για την κινητική αναπηρία που έχει, όπου χρησιμοποιεί μόνο τα χέρια.

Επίσης, αναφέρεται στις αιτίες της σωματικής αναπηρίας, όπως είναι η εγκεφαλική παράλυση, καθώς και ο τραυματισμός από νάρκες ή βόμβες. Και στις δυο περιπτώσεις περιγράφεται με απλό και κατανοητό λεξιλόγιο, χωρίς να παραλείπει τους ορισμούς, ενώ δίνει και απτά παραδείγματα για να γίνει κατανοητός ο ορισμός. Το κεφάλαιο κλείνει με άσκηση για το παιδί.

Στο επόμενο κεφάλαιο μελετάται η πνευματική αναπηρία, η οποία ορίζεται ως ακολούθως:

- «Μιλάμε για πνευματική αναπηρία, διανοητική ή πνευματική καθυστέρηση σε περιπτώσεις παιδιών με περιορισμούς στην πνευματική τους λειτουργία, στη φροντίδα του εαυτού τους, στην επικοινωνία και τη σχέση τους με τους άλλους. Εξαιτίας των περιορισμών αυτών μαθαίνουν πιο αργά σε σχέση με τα άλλα παιδιά της ηλικίας τους, θέλουν περισσότερο χρόνο» (σελ. 47).

Πρόκειται για έναν περιεκτικό ορισμό, με τη χρήση λέξεων που είναι κατανοητές από τα παιδιά σχολικής ηλικίας, ενώ δίνεται μια συνολική εικόνα για το τι είναι πνευματική αναπηρία. Ακόμα, διευκρινίζεται ότι η πνευματική καθυστέρηση δεν είναι νόσος, δεν γιατρεύεται και δε μεταδίδεται. Στη συνέχεια του κεφαλαίου αναλύεται επαρκώς ο παραπάνω ορισμός, με τη χρήση απλών παραδειγμάτων. Επίσης, αναφέρονται οι διαφορετικές κατηγορίες πνευματικής καθυστέρησης και συγκεκριμένα οι περιπτώσεις όπου απαιτείται περιστασιακή βοήθεια, περιορισμένη ή και εκτεταμένη υποστήριξη καθώς και μόνιμη υποστήριξη. Επίσης, δίνονται

συμβουλές στο παιδί αναγνώστη σχετικά με το τι θα πρέπει να κάνει αν έχει έναν αδερφό ή έναν φίλο με πνευματική καθυστέρηση.

Στο έκτο κεφάλαιο, ακολούθως, μελετώνται οι αισθητηριακές αναπηρίες, για τις οποίες δίνεται ο ακόλουθος ορισμός:

- «Αναπηρίες που επηρεάζουν τις αισθήσεις μας οι οποίες είναι σαν παράθυρα που μας δίνουν πληροφορίες για τον εξωτερικό κόσμο» (σελ. 53)

Η χρήση της παρομοίωσης σε αυτή την περίπτωση διευκολύνει τον αναγνώστη να κατανοήσει τι είναι αίσθηση, προκειμένου εν συνεχεία να καταλάβει την έννοια της αναπηρίας των αισθήσεων.

Περαιτέρω, διακρίνει τις αισθητηριακές αναπηρίες σε ακουστικές, όπου ο άνθρωπος δεν αντιλαμβάνεται σωστά τους ήχους και στις οπτικές αναπηρίες, όπου δεν λειτουργεί σωστά το οπτικό νεύρο. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι και στις δυο περιπτώσεις το λεξιλόγιο είναι απλό και κατανοητό, ενώ χρησιμοποιεί τις επιστημονικές ονομασίες των όρων, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο. Με αυτό τον τρόπο εξηγεί τις αιτίες που προκαλούν τις αναπηρίες και τις δυσκολίες που παρατηρούνται λόγω αυτών, ενώ αντίστοιχα δίνει και συμβουλές στο παιδί που ενδεχομένως έχει κάποιο συγγενή ή φίλο με αισθητηριακές αναπηρίες. Το κεφάλαιο κλείνει με άσκηση για το παιδί.

Ακολούθως, στο έβδομο κεφάλαιο μελετώνται κάποιες άλλες ανεπάρκειες που μπορεί να εμφανίσουν οι άνθρωποι. Συγκεκριμένα, διακρίνει τις διαταραχές στην ανάπτυξη, όπως είναι ο αυτισμός και η ελλειμματική προσοχή με ή χωρίς υπέρκινητικότητα, καθώς και οι οργανικές ανεπάρκειες, όπως είναι η επιληψία και ο διαβήτης. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι και στις δυο περιπτώσεις το λεξιλόγιο είναι απλό και κατανοητό, ενώ χρησιμοποιεί τις επιστημονικές ονομασίες των όρων, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο. Με αυτό τον τρόπο εξηγεί τις αιτίες που προκαλούν τις διαταραχές στην ανάπτυξη και τις οργανικές ανεπάρκειες, καθώς τις δυσκολίες που παρατηρούνται λόγω αυτών, ενώ αντίστοιχα δίνει και συμβουλές στο παιδί που ενδεχομένως έχει κάποιο συγγενή ή φίλο με αισθητηριακές αναπηρίες.

Ακόμα, στο όγδοο κεφάλαιο μελετώνται τα στηρίγματα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι με αναπηρίες, προκειμένου να ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους και να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή. Δυο είναι οι κατηγορίες που διακρίνονται σε αυτή την περίπτωση: αφενός οι εξελιγμένες ορθοπεδικές συσκευές και αφετέρου η στήριξη από κάποιον άνθρωπο που θα βοηθήσει το παιδί να κάνει μια συγκεκριμένη εργασία.

Επίσης, αναφέρεται και στις ειδικές υπηρεσίες που έχουν σχεδιαστεί για τους ανθρώπους με αναπηρίες, όπως είναι τα ειδικά σχολεία και τα κέντρα ειδικών υπηρεσιών που προσφέρουν ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης. Τέλος, υπάρχει άσκηση κατανόησης.

Εν συνεχεία, το ένατο κεφάλαιο αποκωδικοποιεί τα συναισθήματα των παιδιών που έχουν αδέρφια με ειδικές ανάγκες, εξηγώντας ότι ορισμένες φορές μπερδεύουν τα συναισθήματά τους και αισθάνονται άσχημα, ωστόσο αυτό είναι απόλυτα λογικό και αντιμετωπίσιμο. Για να εξηγήσει τα συναισθήματα αυτά, αναφέρει παραδείγματα παιδιών, που μιλάνε για τα αδέρφια τους, χρησιμοποιώντας το αντίστοιχο λεξιλόγιο. Χρησιμοποιώντας την τεχνική αυτή, η συγγραφέας εξηγεί ότι τα συναισθήματα που βιώνει το παιδί είναι θυμός, ντροπή, θλίψη και ζήλεια. Σε αρκετά σημεία του κειμένου τονίζει ότι πρόκειται για φυσιολογικά συναισθήματα, ενώ στο τέλος δίνει συμβουλές στο παιδί για το πώς να τα αντιμετωπίσει αποτελεσματικά, χωρίς να χαλάσει τη σχέση με τους γονείς ή με τον αδερφό του. Σε αυτή την περίπτωση το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται είναι απλό και κατανοητό, ενώ η συγγραφέας απευθύνεται στο παιδί στο δεύτερο ενικό πρόσωπο, για να το κάνει να αισθανθεί πιο οικεία. Επίσης, οι συμβουλές που δίνει είναι εύκολα εφαρμόσιμες από το παιδί σχολικής ηλικίας και φαίνονται αποτελεσματικές.

Συνολικά, λοιπόν, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πρόκειται για ένα βιβλίο αμιγώς επιστημονικό, από το οποίο εκλείπει το φανταστικό στοιχείο, ενώ χαρακτηρίζεται ως παιδικό ακριβώς επειδή χρησιμοποιεί το κατάλληλο λεξιλόγιο και απλά παραδείγματα, ώστε να εξηγήσει στον αποδέκτη του βιβλίου – το παιδί- όλα τα ζητήματα που αφορούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Ακόμα, από τη μελέτη του βιβλίου διαπιστώθηκε ότι παρέχει μια ολιστική παρουσίαση των ζητημάτων αυτών, αφού σε κάθε περίπτωση εξετάζει τις αιτίες, τις επιπτώσεις αλλά και τις ευκαιρίες ή τις δυνατότητες που έχουν τα άτομα αυτά. Τέλος, σημαντική είναι η προσπάθεια αποδοχής των ατόμων με αναπηρίες, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με την καλλιέργεια του σεβασμού στη διαφορετικότητα.

Τέλος, βιβλίο που εξετάζεται είναι το «Γιατί χοροπηδώ» που αναφέρεται στις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Αρχικά, το βιβλίο ξεκινάει με την εισαγωγή, η οποία ωστόσο φαίνεται ότι απευθύνεται περισσότερο στους ενήλικες αναγνώστες παρά στα παιδιά, καθώς δίνει μια υπερρεαλιστική και συνάμα τρομακτική περιγραφή για το πώς αισθάνονται τα άτομα με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού.

Ακολουθως, στο πρόλογο του βιβλίου ο συγγραφέας, όντας και ο ίδιος άτομο με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, αναφέρεται επιγραμματικά στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, κυρίως στην ελλιπή ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων και μετέπειτα αναφέρει το σκοπό του βιβλίου, δηλαδή την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο σκέπτονται και λειτουργούν τα άτομα με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού προκειμένου να σταματήσουν να αντιμετωπίζονται ως διαφορετικοί και να βοηθηθούν στην καθημερινότητά τους. Όσον αφορά τη δομή του βιβλίου, πρόκειται για ερωτήσεις που τίθενται στον συγγραφέα και εκείνος προσπαθεί να τις απαντήσει δίνοντας τη δική του προσέγγιση και συνεπώς των ατόμων που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού,

Πρώτη ερώτηση που αξίζει να σχολιαστεί είναι το «πώς γράφεις αυτές τις φράσεις;» δεδομένου του ότι ο συγγραφέας ήδη από την εισαγωγή του βιβλίου έχει γνωστοποιήσει ότι δεν έχει αναπτύξει τις δεξιότητες λεκτικής επικοινωνίας και συνεπώς το φωνητικό νευρικό σύστημα. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί τον πίνακα του αλφαβήτου, μια μέθοδο μη λεκτικής επικοινωνίας όπου οι λέξεις σχηματίζονται δείχνοντας τα γράμματα, χωρίς να χρειάζεται καν να τα γράφει ένα προς ένα. Ορμώμενος από το παραπάνω τονίζει την ανάγκη όλων των ανθρώπων, είτε έχουν είτε δεν έχουν διαταραχή, να επικοινωνούν αποτελεσματικά.

Ακόμα μια ερώτηση αφορά την παράξενη ή ενίοτε δυνατή φωνή των ανθρώπων με αυτισμό και ο συγγραφέας εξηγεί ότι κάτι τέτοιο γίνεται ασυναίσθητα, ως αντανακλαστικό σε κάτι που μόλις είδε ή σε παλιές αναμνήσεις. Επίσης διευκρινίζει ότι κατανοεί πότε η φωνή του ενοχλεί τους υπόλοιπους αλλά επειδή δε μπορεί να το ελέγξει, αισθάνεται άσχημα γι αυτό.

Ακολουθως, επιχειρεί να εξηγήσει το λόγο για τον οποίο κάνει την ίδια ερώτηση αρκετές φορές καθώς και γιατί επαναλαμβάνει την ερώτηση που του κάνουν, αναφέροντας ότι:

- « Η δική μου μνήμη όμως μοιάζει περισσότερο με ένα σωρό κουκίδες. Μαζεύω διαρκώς αυτές τις κουκίδες σαν χαλικάκια – κάνοντας ερωτήσεις- ώστε να επιστρέψω στην ανάμνηση που αντιπροσωπεύουν» (σελ. 24).

Συνεπώς, διευκρινίζει ότι η μνήμη των ανθρώπων με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού είναι διαφορετική συγκριτικά με εκείνων που δεν έχουν την διαταραχή, ενώ χρήση της παρομοίωσης στην περίπτωση αυτή βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει τη διαφορετικότητα αυτή. Επίσης, εξηγεί ότι πολλές φορές τα άτομα

επαναλαμβάνουν τις ερωτήσεις τους για να διασκεδάσουν, αφού χρησιμοποιούν λέξεις και φράσεις που τις γνωρίζουν και συνεπώς η επικοινωνία γίνεται αβίαστα.

Επίσης, λόγω ελλιπούς ανάπτυξης της μνημονικής ικανότητας επαναλαμβάνουν πράξεις ή ενέργειες που προηγουμένως τους είχαν πει ότι δεν είναι σωστές. Τονίζει, μάλιστα, ότι δεν πρόκειται για αταξία, όπως νομίζουν οι υπόλοιποι, αλλά αντίθετα ότι αισθάνονται άσχημα όταν προβαίνουν σε μια πράξη που δεν έπρεπε.

Ακολούθως, αναφέρεται εκτενώς στα προβλήματα λόγου και επικοινωνίας που εμφανίζουν τα άτομα με διαταραχές του αυτιστικού φάσματος, εξηγώντας ότι πρόκειται για δυσλειτουργίες που δυσκολεύουν αρκετά τη ζωή τους, ενώ επίσης αισθάνονται άσχημα όταν οι συνομιλητές τους δεν καταλαβαίνουν τι λένε ή τους κοροϊδεύουν για αυτό. Τέλος, τονίζει πόσο σημαντικό είναι το ζήτημα της εξάσκησης, για βελτίωση της προφορικής επικοινωνίας.

Ακόμα μια ερώτηση που αξίζει να σχολιαστεί είναι ο λόγος για τον οποίο τα άτομα με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού δεν κοιτάνε τον συνομιλητή τους στα μάτια. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η οπτική επαφή θεωρείται ανατριχιαστική, ενώ κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης, το άτομο με αυτισμό συγκεντρώνεται στον ήχο της φωνής του συνομιλητή, προκειμένου να καταλάβουν ευκολότερα τι θέλει να του πει.

Επίσης, ο συγγραφέας περιγράφει τι σκέφτεται όταν βρίσκεται σε κατάσταση υπερδιέγερσης, αναφέροντας ότι εκείνη τη στιγμή ξεπηδούν από το μυαλό του εικόνες ή σκηνές, που στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν ή είναι αναμνήσεις οι οποίες ωστόσο, όπως διευκρινίζει σε επόμενη απάντησή του, είναι σκόρπιες και ασύνδετες μεταξύ τους.

Αξια σχολιασμού, επίσης, είναι και η ερώτηση σχετικά με το ποιο είναι το χειρότερο πράγμα στον αυτισμό. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι αισθάνονται πολύ άσχημα και στεναχωριούνται αρκετά όταν κάνουν λάθη, ακριβώς επειδή ο κοινωνικός τους περίγυρος τους κοροϊδεύει ή τους μαλώνει, γεγονός που τους αποθαρρύνει από το να προσπαθήσουν παραπάνω.

Ομοίως, ο συγγραφέας απαντάει στην ερώτηση αν θα ήθελε να είναι φυσιολογικός, διευκρινίζοντας καταρχήν ότι για τα άτομα με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού η κατάσταση που βιώνουν είναι φυσιολογική, ενώ αυτό που τους δυσχεραίνει τη ζωή είναι η στάση των υπολοίπων απέναντί τους καθώς και η συνακόλουθη μειωμένη αυτό-εκτίμησή τους.

Τέλος, ο συγγραφέας καλείται να περιγράψει τι είναι αυτισμός, τι πιστεύει για αυτή την διαταραχή. Τα λόγια του αξίζει να παρατεθούν αυτολεξεί:

- «Ο αυτισμός έχει προέλθει κατά κάποιο τρόπο από την αίσθηση κρίσης. Παρόλο που οι άνθρωποι με αυτισμό μοιάζουν εξωτερικά με τους άλλους ανθρώπους, είμαστε στην πραγματικότητα διαφορετικοί σε πολλά σημεία. Μοιάζουμε περισσότερο με ταξιδιώτες από το μακρινό, πολύ μακρινό παρελθόν. Και αν, με το να βρισκόμαστε εδώ, μπορούμε να βοηθήσουμε τους ανθρώπους να θυμηθούνε τι είναι αυτό που έχει πραγματικά σημασία για τη Γη, θα νιώθουμε μια ήρεμη χαρά» (σελ. 125).

Η παραπάνω απάντηση υποδηλώνει τον διαφορετικό τρόπο σκέψης των ατόμων με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, καθώς και την πολυπλοκότητα της σκέψης αυτής. Σίγουρα, μια τέτοια άποψη δεν θα μπορούσε να γίνει κατανοητή από το παιδί αναγνώστη του βιβλίου, ωστόσο αποτυπώνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν είναι κατώτεροι, παρά διαφορετικοί.

Συνολικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πρόκειται για ένα αυτοβιογραφικό βιβλίο, το οποίο έχει τη μορφή ερώτησης- απάντησης και στοχεύει αφενός στην απόκτηση γνώσεων για τις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού και αφετέρου για την κατανόηση του τρόπου σκέψης και δράσης των ατόμων αυτών. Οι πληροφορίες που δίνει είναι επιστημονικά ορθές και αληθές, ενώ ο αναγνώστης – κυρίως ο ενήλικος- κατανοεί ότι όσα είχε ακούσει ή διαβάσει σε θεωρητικό επίπεδο για τη διαταραχή αυτή, ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τέλος, θεωρείται ότι ευαισθητοποιεί το παιδί αναγνώστη, καθώς τονίζει σε αρκετά σημεία πόσο άσχημα αισθάνονται οι άνθρωποι αυτοί, όταν τους κοροϊδεύουν ή όταν τους μαλώνουν, λόγω της διαφορετικότητάς τους.

3.2 Η εικόνα

Στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, το βουνό των νάνων», το εικονιστικό κείμενο ακολουθεί το λεκτικό και το εμπλουτίζει. Συγκεκριμένα, σε κάθε δισέλιδο, η μια σελίδα αποτελείται από το κείμενο και την εικόνα, όπου υπερτερεί το λεκτικό κείμενο, ενώ η διπλανή σελίδα αποτελείται μόνο από την εικόνα. Τα χρώματα των εικόνων είναι έντονα και ρεαλιστικά, ενώ κυριαρχούν οι αποχρώσεις του κίτρινου. Όσον αφορά την απεικόνιση των χαρακτήρων, είναι μάλλον ρεαλιστική, ειδικότερα

στα σημεία του κειμένου που απαιτούν τον ρεαλισμό αυτό, όπως για παράδειγμα η εικόνα του προγεννητικού ελέγχου που γίνεται για την διάγνωση του συνδρόμου Down, καθώς και η απεικόνιση των ανθρώπων με σύνδρομο Down και εγκεφαλική παράλυση. Ως προς αυτό, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στο εικονιστικό κείμενο παρατηρείται πιστή απόδοση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, όπως είναι τα χαρακτηριστικά του προσώπου και η δυσκολία στην κίνηση. Επίσης και στις δυο περιπτώσεις αναπηρίας, παρατηρείται ότι οι άνθρωποι αυτοί χαμογελούν, γεγονός που πιθανόν δηλώνει ότι είναι ευχαριστημένοι με την ειδική φροντίδα που λαμβάνουν, την προσπάθεια που καταβάλουν και τις προσωπικές τους επιτυχίες. Κατ' αυτό τον τρόπο η εικονογράφος, κα. Σπαθοπούλου – η οποία έχει αναλάβει την εικονογράφηση όλων των βιβλίων της σειράς- περνάει ένα άρρητο μήνυμα στο παιδί αναγνώστη, ότι δεν πρέπει να λυπάται τους ανθρώπους με σύνδρομο down ή εγκεφαλική παράλυση.

Τα παραπάνω παρατηρούνται και στο βιβλίο «Μόζα η γάτα και η μάγισσα Αμπουλίνα», όπου το εικονιστικό κείμενο υπερτερεί έναντι του λεκτικού, αφού σε κάθε δισέλιδο ή μια σελίδα αποτελείται μόνο από την εικόνα. Όσον αφορά την απεικόνιση των χαρακτήρων, χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό, ειδικότερα στα σημεία του κειμένου που απαιτούν τον ρεαλισμό αυτό, όπως για παράδειγμα η εικόνα του προγεννητικού ελέγχου που γίνεται για την διάγνωση των κινητικών προβλημάτων, καθώς και η απεικόνιση των ανθρώπων με κινητική αναπηρία και των μηχανημάτων που χρησιμοποιούν, όπως για παράδειγμα το αναπηρικό αμαξίδιο, τα όργανα του κέντρου αποκατάστασης και οι μάντρες στήριξης. Επίσης παρατηρείται ότι και σε αυτή την περίπτωση, οι άνθρωποι με κινητική αναπηρία χαμογελούν, γεγονός που δημιουργεί στο παιδί αναγνώστη την εντύπωση ότι η αναπηρία δεν συνοδεύεται από προσωπική θλίψη του πάσχοντος.

Περνώντας στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, η λευκή Μόλι», αξίζει να σημειωθεί ότι και σε αυτή την περίπτωση υπερτερεί το εικονιστικό κείμενο έναντι του λεκτικού, καθώς υπάρχουν σελίδες μόνο με εικόνες, ενώ ακόμα και στις σελίδες που υπάρχει κείμενο, στο φόντο υπάρχει η αντίστοιχη εικόνα. Και σε αυτή την περίπτωση, επίσης, το λεκτικό και το εικονιστικό κείμενο συμβαδίζουν απολύτως. Όσον αφορά το στοιχείο του ρεαλισμού στις εικόνες, παρατηρείται σε αρκετά σημεία, κυρίως εκεί που παρουσιάζεται η νοηματική γλώσσα, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι αποδίδονται

πιστά και οι κινήσεις των χεριών εκείνων που χρησιμοποιούν τη νοηματική γλώσσα. Επίσης, ρεαλιστική είναι και η εικόνα στην οποία απεικονίζεται το αλφαβητάρι της νοηματικής γλώσσας. Πέραν τούτου, παρατηρείται αλλαγή στον χρωματισμό της εικόνας, όταν γίνεται η αναδρομή στο παρελθόν. Συγκεκριμένα, ενώ σε όλο το βιβλίο η εικονογράφηση είναι έγχρωμη, με χρήση έντονων χρωματιστών, όταν περιγράφεται το παρελθόν, η εικονογράφηση είναι ασπρόμαυρη, πιθανόν για να διευκολύνει τον αναγνώστη να καταλάβει ότι πρόκειται για άλλη εποχή και όχι το παρόν της ιστορίας.

Όσον αφορά την εικονογράφηση του βιβλίου «Μόζα η γάτα, μια μαγική νύχτα», το σημείο στο οποίο διαφοροποιείται από τα προηγούμενα, είναι ο ρεαλισμός, ο οποίος δεν είναι τόσο έντονος στην περίπτωση αυτή, αφού η πιο ρεαλιστική απεικόνιση παρατηρείται μόνο στο λευκό μπαστούνι που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι με προβλήματα όρασης καθώς και στο βιβλίο με γραφή Braille, το οποίο μπορούν να διαβάσουν. Οι υπόλοιπες εικόνες του βιβλίου παραπέμπουν σε παιδικό παραμύθι, ενώ και σε αυτή την περίπτωση το εικονιστικό κείμενο υπερτερεί του λεκτικού, δεδομένου του ότι υπάρχουν σελίδες που έχουν μόνο εικόνες, ενώ και στις σελίδες που υπάρχει το λεκτικό κείμενο, το φόντο της σελίδας αποτελείται από την αντίστοιχη εικόνα.

Από την άλλη πλευρά, στο βιβλίο «Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους», το εικονικό κείμενο υπερτερεί του λεκτικού, ενώ υπάρχουν και ορισμένες σελίδες που έχουν μόνο εικόνες. Όσον αφορά τα χρώματα των εικόνων είναι έντονα και ρεαλιστικά, όπως επίσης και η απεικόνιση των χαρακτήρων, η οποία χαρακτηρίζεται ως ρεαλιστική, ειδικότερα στα σημεία του κειμένου που απαιτούν τον ρεαλισμό αυτό, όπως για παράδειγμα η εικόνες της ηρωίδας πάνω στο αναπηρικό αμαξίδιο, η εκγύμνασή της στο ειδικό γυμναστήριο, η κολύμβηση, αλλά και τα γεγονότα που διαδραματίζονταν στη συναυλία. Γενικότερα, το εικονικό κείμενο ακολουθεί το λεκτικό, ενώ επίσης θα πρέπει να αναφερθεί ότι στις περισσότερες εικόνες η ηρωίδα φαίνεται χαμογελαστή και ευδιάθετη, γεγονός που σημαίνει ότι δεν ενοχλείται από την αναπηρία της. Έτσι, η εικονογράφος περνάει ένα άρρητο μήνυμα στο παιδί αναγνώστη, ότι δεν πρέπει να λυπάται τους ανθρώπους με κινητική αναπηρία καθώς τελικά δεν είναι τόσο αλλιώτικοι από τους υπόλοιπους.

Περνώντας στο βιβλίο «Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες», αυτό που αξίζει να σχολιαστεί είναι καταρχήν η κυριαρχία του λεκτικού κειμένου έναντι του εικονιστικού. Συγκεκριμένα, στις περισσότερες σελίδες παρατηρείται ότι το κείμενο καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος, ενώ υπάρχουν και σελίδες που δεν έχουν καμία εικόνα. Ακόμα, θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν παρατηρείται ρεαλιστική απεικόνιση των χαρακτήρων, δηλαδή η εικόνα παραπέμπει περισσότερο σε ζωγραφιά. Όσον αφορά την απεικόνιση της Νέλλης, που είναι η ηρωίδα της ιστορίας, δεν αποδίδονται με πιστότητα τα χαρακτηριστικά του προσώπου που είναι κοινά για τους ανθρώπους με σύνδρομο Down. Έτσι, σε ορισμένες εικόνες φαίνεται να φοράει γυαλιά, ενώ μόλις στις τελευταίες εικόνες του βιβλίου, όταν περιγράφεται η εφηβεία της Νέλλης, απεικονίζεται με σχιστά μάτια και μεγαλόσχημο κεφάλι.

Ακολούθως, στο βιβλίο «τι έχει αυτό το παιδί» οι εικόνες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο καθώς δρουν επεξηγηματικά για το κείμενο. Για το λόγο αυτό, δίπλα από κάθε παράγραφο ή κάθε επισήμανση, υπάρχει και η αντίστοιχη εικόνα. Όσον αφορά το είδος των εικόνων, διακρίνονται αφενός οι ζωγραφιές και τα σκίτσα και αφετέρου η τεχνοτροπία του κόμικς, με εικόνες σε τετραγωνισμένα πλαίσια και λόγια των χαρακτήρων που παρατίθενται εντός μικρότερου πλαισίου. Μάλιστα και οι δυο αυτές τεχνικές εικονογράφησης είναι ιδιαίτερες προσφιλείς στα παιδιά και συμβάλουν στην κατανόηση του κειμένου.

Τέλος, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα βιβλία, το «γιατί χοροπηδώ» έχει πολύ λίγες διακοσμητικές εικόνες, οι οποίες απεικονίζουν κυρίως λουλούδια, ενώ γίνεται κατανοητό ότι δεν συνδέονται καθ' οιονδήποτε τρόπο με το λεκτικό κείμενο, το οποίο υπερτερεί σε όλο το βιβλίο.

3.3 Τα περικειμενικά στοιχεία

Όσον αφορά τα βιβλία της σειράς «Μόζα η γάτα», αξίζει να μελετηθούν συνολικά, διότι τα περικειμενικά στοιχεία και στα τέσσερα εξεταζόμενα βιβλία είναι ίδια.

Αναφορικά με την ταπετσαρία, θα πρέπει να αναφερθεί ότι κάτω από τον τίτλο, περιγράφεται το θέμα του βιβλίου, με μικρότερα γράμματα, ενώ η ίδια ακριβώς φράση, μάλιστα, υπάρχει και στο κάτω μέρος του εξωφύλλου του βιβλίου. Με αυτό

τον τρόπο η συγγραφέας καθιστά γνωστό τόσο στο παιδί όσο και στον γονέα που πιθανόν διαβάσει το βιβλίο, ότι προσεγγίζεται το ζήτημα της αναπηρίας μέσα από τη μυθοπλασία και ότι συνεπώς δεν πρόκειται για ένα αμιγώς επιστημονικό βιβλίο γνώσεων.

Από την άλλη πλευρά, στην δεύτερη ταπετσαρία των βιβλίων, η συγγραφέας ευχαριστεί την κυρία που τις έδωσε χρήσιμες πληροφορίες για την ειδική αγωγή. Έτσι, το παιδί ή ο γονέας μπορούν να είναι σίγουροι ότι οι πληροφορίες που θα διαβάσουν μέσα στο κείμενο, είναι επιστημονικές και κατά συνέπεια αληθείς.

Επίσης, τα δυο από τα τέσσερα εξεταζόμενα βιβλία προλογίζει η κυρία Αθηνά Ζωνίου Σιδέρη, η οποία είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια ειδικής αγωγής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Στον πρόλογο αναφέρεται καταρχήν η ανάγκη για ευαισθητοποίηση του πληθυσμού και ειδικότερα των παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας αναφορικά με το ζήτημα της αναπηρίας. Ακολούθως, τονίζει ότι τα βιβλία προσπαθούν να πληροφορήσουν και να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά αναφορικά με το ζήτημα της αναπηρίας. Κατ' αυτό τον τρόπο ο ενήλικας προτρέπεται ώστε να αγοράσει και να αξιοποιήσει το βιβλίο αυτό, καθώς αναγνωρίζει ότι πρόκειται για ένα βιβλίο κατάλληλο για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας, το οποίο έχει αξιολογηθεί θετικά από ανθρώπους του χώρου της ειδικής αγωγής.

Όσον αφορά το βιβλίο «δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους», περικειμενικό στοιχείο που χρήζει σχολιασμού είναι το εξώφυλλο, όπου καταρχήν κάτω από τον τίτλο αναφέρεται η θεματική του βιβλίου και συγκεκριμένα ότι πρόκειται για ένα βιβλίο για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν διευκρινίζεται σε ποιο συγκεκριμένο πρόβλημα αναφέρεται, παρόλο που το βιβλίο επικεντρώνεται μόνο σε ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, εκείνο της κινητικής αναπηρίας. Επιπρόσθετα, το εξώφυλλο απεικονίζει την κεντρική ηρωίδα, καθισμένη στο αναπηρικό αμαξίδιο και περιτριγυρισμένη από τρεις φίλους της, να πηγαίνουν βόλτα. Πρόκειται για ένα αρκετά αισιόδοξο μήνυμα, καθώς δείχνει ότι τα άτομα με κινητική αναπηρία αναπτύσσουν κοινωνικές και φιλικές σχέσεις ενώ μπορούν με ευκολία να μετακινούνται σε εξωτερικούς χώρους, χρησιμοποιώντας το αμαξίδιο.

Περαιτέρω, στο βιβλίο «μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες» περικειμενικό στοιχείο που χρήζει σχολιασμού είναι ο πρόλογος του βιβλίου από την Ανν Σίλβερστ, ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πρωτότυπος, καθώς αναφέρεται στην προσωπική γνωριμία της συγγραφέως με ένα παιδί «διαφορετικό από τα άλλα», για το οποίο συνέθεσε ένα ποίημα, που εξυμνεί τα θετικά χαρακτηριστικά του. Κατά αυτό τον τρόπο φαίνεται ότι αποδέχεται και ότι στηρίζει τα παιδιά με σύνδρομο Down (τρισωμία 21).

Ακολουθως, μετά το τέλος της ιστορίας παρουσιάζεται η συγγραφέας, εν είδη βιογραφικού σημειώματος. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι για να γράψει το συγκεκριμένο βιβλίο «γνωρίστηκε με πολλά παιδιά και γονείς, με γιατρούς και παιδαγωγούς, καθώς και με μια καταπληκτική δασκάλα». Κατ' αυτό τον τρόπο καλλιεργεί την πεποίθηση στους ενήλικους αναγνώστες ότι έχει γνώσεις – κυρίως εμπειρικές- για το ζήτημα που διαπραγματεύεται.

Τέλος, αξίζει να σχολιαστεί το οπισθόφυλλο του βιβλίου, όπου κάτω από τον τίτλο υπάρχει ένα πλαίσιο, στο οποίο παρατίθενται στοχευόμενα αποσπάσματα από το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου, με τη γέννηση της Νέλλης, τη διάγνωση από το μαιευτήρα και τα πρώτα συναισθήματα των γονέων για το «ατύχημα». Μετά την παράθεση των αποσπασμάτων αυτών ακολουθεί το παρακάτω επεξηγηματικό κείμενο, με μικρότερα γράμματα: «Ένα βιβλίο που αναφέρεται στη δοκιμασία της οικογένειας, όταν αποκτά ένα παιδί με ειδικές ανάγκες, καθώς και στον τρόπο της σωστής αντιμετώπισής της. Οι εξηγήσεις που δίνονται προσπαθούν να απο-ενοχοποιήσουν την οικογένεια και είναι γεμάτες σεβασμό προς το παιδί». Αρχικά, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η συγγραφέας θέλει να προϊδεάσει τον ενήλικα που θα αγοράσει το βιβλίο για το περιεχόμενο και το σκοπό του, δηλώνοντας εξ αρχής ότι σκοπός είναι η οικογένεια να μην αισθάνεται ενοχές για την μειονεξία –όπως την χαρακτηρίζει- του παιδιού της. Ωστόσο, λέξεις όπως ατύχημα και μειονεξία –που χρησιμοποιούνται ως μέρος του αποσπάσματος του πρώτου κεφαλαίου- καθώς και η λέξη δοκιμασία, αποδεικνύουν ότι η συγγραφέας ακολουθεί το βιολογικό μοντέλο της αναπηρίας, ενώ χρησιμοποιεί μη δόκιμους όρους, οι οποίοι πλέον έχουν απορριφθεί από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

Ακολουθως, στο βιβλίο «τι έχει αυτό το παιδί» αξίζει καταρχήν να σχολιαστεί το εξώφυλλο, το οποίο παρουσιάζει το κεφάλι ενός παιδιού, που βρίσκεται μέσα σε μια γυάλα με ψάρια, ενώ ως χρώματα κυριαρχούν το κόκκινο (στο πλαίσιο του

τίτλου) και το μπλε. Η εικόνα αυτή θα μπορούσε να παραπέμπει στον εγκλωβισμό που αισθάνονται πολλές φορές τα άτομα με αναπηρίες και κυρίως τα άτομα με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Επίσης, κάτω από τον τίτλο υπάρχει η επεξήγηση του αντικειμένου και του σκοπού του βιβλίου, που είναι η απόκτηση γνώσεων για ζητήματα που αφορούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Συνεπώς, ο ενήλικας που θα επιλέξει το συγκεκριμένο βιβλίο, γνωρίζει εξ αρχής το περιεχόμενό του και συνεπώς πώς θα το παρουσιάσει στο παιδί αναγνώστη.

Ακολουθώντας, στο εσώφυλλο του βιβλίου παρατίθενται τα βιογραφικά σημειώματα της συγγραφέως και του εικονογράφου. Το γεγονός ότι η συγγραφέας εργάζεται ως θεραπεύτρια - σύμβουλος οικογένειας στην Καταλανική Ομοσπονδία Ανάπηρων Παιδιών της έχει δώσει την ευκαιρία να αναπτύξει σχέσεις και συνεπώς να πάρει σημαντικές πληροφορίες από τους συγγενείς των ατόμων με αναπηρία. Κατά συνέπεια, όσα περιγράφει στο βιβλίο είναι αποτέλεσμα των γνώσεων και της εμπειρίας της, γεγονός που συνεπάγεται ότι είναι αληθή.

Περαιτέρω, σημαντικό είναι ότι το βιβλίο προλογίζει ο πρόεδρος της Ένωσης «μαζί για το παιδί» και Διευθυντής της μονάδας εντατικής θεραπείας του Νοσοκομείου Παίδων, κκ. Ιωάννης Παπαδάτος, ο οποίος θεωρεί ότι οι πληροφορίες που παρέχονται στο βιβλίο αυτό είναι χρήσιμες για να κατανοήσουν οι γονείς και τα αδέρφια των παιδιών με ειδικές ανάγκες, όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με την αναπηρία. Κατ' αυτό τον τρόπο ο ενήλικας που θα αγοράσει το βιβλίο θα είναι βέβαιος ότι πρόκειται για ένα επιστημονικό έργο με σπουδαία χρησιμότητα.

Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί ότι το βιβλίο έχει περιεχόμενα, η ύπαρξη των οποίων διευκολύνει τόσο το παιδί όσο και τον ενήλικα να προσανατολιστούν, ενώ τους δίνει τη δυνατότητα να διαβάσουν όποιο είδος αναπηρίας επιθυμούν κατά περίπτωση, χωρίς να απαιτείται να διαβάσουν όλο το βιβλίο.

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στο τέλος του βιβλίου υπάρχει λεξιλόγιο με τους επιστημονικούς όρους που υπάρχουν στο κείμενο. Ως εκ τούτου δίνεται η δυνατότητα στο παιδί αναγνώστη να ανατρέξει στο λεξιλόγιο για να κατανοήσει καλύτερα έναν όρο, σε περίπτωση που τα παραδείγματα που δόθηκαν εντός του κειμένου δεν επαρκούσαν προς αυτή την κατεύθυνση.

Το τελευταίο βιβλίο που εξετάζεται είναι το «γιατί χοροπηδώ», το οποίο αξίζει να σχολιαστεί αρχικά όσον αφορά το εξώφυλλό του. Καταρχήν, κάτω από τον τίτλο επεξηγεί ότι πρόκειται για ένα παιδί που σπάει τη σιωπή του αυτισμού.

Συνεπώς, από την επεξήγηση ο αναγνώστης αλλά και ο ενήλικας που ενδιαφέρεται να αγοράσει το βιβλίο κατανοεί ότι αναφέρεται στις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, καθώς και ότι πρόκειται για μια βιοματική προσέγγιση, γεγονός που συνεπάγεται ότι όσα αναφέρονται στο βιβλίο ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Ακόμα, αξίζει να σχολιαστεί η εικόνα του εξωφύλλου, η οποία δείχνει πλήθος από μπλε και κίτρινα πουλιά που πετούν προς τον ουρανό. Πιθανόν, η εικόνα αυτή να σημαίνει την απελευθέρωση του ατόμου με αυτισμό, όπως αυτή δηλώνεται και στην επεξήγηση του τίτλου.

Ακολούθως, στο εσώφυλλο του βιβλίου δίνεται ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα του συγγραφέα, όπου αναφέρεται ότι ο ίδιος διαγνώστηκε με αυτισμό, ενώ σε ηλικία μόλις 13 ετών έγραψε το παρόν βιβλίο. Συνεπώς, καθίσταται σαφές στον αναγνώστη ότι πρόκειται για μια βιοματική προσέγγιση, γεγονός που συνεπάγεται ότι όσα αναφέρονται στο βιβλίο ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Συμπεράσματα

Αντικείμενο της παρούσας πτυχιακής εργασίας υπήρξε η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αναπαρίσταται η αναπηρία στα παιδικά βιβλία γνώσεων που εκδόθηκαν κατά τις δυο τελευταίες δεκαετίες, τόσο από Έλληνες όσο και από ξένους συγγραφείς. Για το λόγο αυτό, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου για τον λόγο, την εικόνα και τα περικειμενικά στοιχεία των οκτώ επιλεγόμενων βιβλίων γνώσεων για την αναπηρία.

Πιο αναλυτικά, στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, το βουνό των νάνων», η συγγραφέας επιχειρεί να περιγράψει τα βασικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων με εγκεφαλική παράλυση και σύνδρομο Down με τρόπο κατανοητό, χωρίς ωστόσο να παραποιεί την επιστημονική αλήθεια και να ωραιοποιεί τις καταστάσεις. Φαίνεται, ως εκ τούτου, ότι η συγγραφέας έχει συνδυάσει στο κείμενό της τα πληροφοριακά με τα αφηγηματικά στοιχεία, ένας συνδυασμός που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επιτυχής, δεδομένου του ότι δίνει τις πληροφορίες που πρέπει να γνωρίζει το παιδί, διατηρώντας του συνάμα το ενδιαφέρον για την εξέλιξη της ιστορίας. Όσον αφορά το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί, είναι απλό και κατανοητό, ενώ ακόμα και όταν αναφέρεται στους ιατρικούς όρους, τους εξηγεί με σαφήνεια. Επίσης, περιγράφει τις

δυσκολίες που βιώνουν οι άνθρωποι αυτοί, ανάλογα με την αναπηρία τους, χωρίς να αποδίδει συναισθηματικό φορτίο στην περιγραφή αυτή, χωρίς δηλαδή να φαίνεται ότι τους λυπάται. Αντίθετα, μάλιστα, το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου εστιάζει στα επιτεύγματα των ανθρώπων με σύνδρομο Down και εγκεφαλική παράλυση, περνώντας στα παιδιά το μήνυμα ότι η ύπαρξη αναπηρίας δε μπορεί να εμποδίσει τα άτομα αυτά από το να ζήσουν φυσιολογικά, να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο και να επιτύχουν τους προσωπικούς τους στόχους. Συνολικά, φαίνεται να ακολουθεί το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, αφού αντιλαμβάνεται ότι με τις ευκαιρίες που παρέχονται από την κοινωνία οι άνθρωποι με σύνδρομο Down και εγκεφαλική παράλυση μπορούν να ζήσουν όπως οι υπόλοιποι, ενώ περνάει φανερά μηνύματα για τις δυνατότητες και για την ένταξη των ανθρώπων αυτών ως ισότιμων μελών της κοινωνίας. Περνώντας στην ανάλυση των εικόνων, παρατηρήθηκε καταρχήν ότι το εικονιστικό κείμενο συνοδεύει και εμπλουτίζει το λεκτικό, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι αποδόθηκαν ρεαλιστικά τα κύρια χαρακτηριστικά στην έκφραση, στο πρόσωπο και στην κίνηση των ανθρώπων με εγκεφαλική παράλυση και σύνδρομο Down. Τέλος, όσον αφορά τα περικειμενικά στοιχεία, στο εξώφυλλο και στο οπισθόφυλλο του βιβλίου δηλώνεται ξεκάθαρα το θέμα και ο τρόπος προσέγγισής του, ενώ η εγκυρότητα των πληροφοριών που περιέχονται στο βιβλίο αποδεικνύεται με την παράθεση του βιογραφικού σημειώματος της συγγραφέως, η οποία έχει γνώσεις ειδικής αγωγής.

Το ίδιο μοτίβο παρατηρείται και στο βιβλίο «Μόζα η γάτα, η μάγισσα Αμπουλίνα», που πραγματεύεται το ζήτημα της κινητικής αναπηρίας. Συγκεκριμένα, το κείμενο έχει συγχρόνως πληροφοριακό και αφηγηματικό χαρακτήρα, μια επιλογή που φαίνεται να αποσκοπεί στην κατανόηση των ζητημάτων που σχετίζονται με την κινητική αναπηρία, χωρίς να κουράζεται το παιδί αναγνώστης. Ακολούθως, το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί η συγγραφέας θεωρείται απλό, καθώς δεν χρησιμοποιούνται αμιγώς ιατρικοί ή επιστημονικοί όροι, ενώ ακόμα και όταν δίνονται ορισμοί, εν συνεχεία επεξηγούνται επαρκώς. Επίσης, παρουσιάζει τα προβλήματα αλλά και τις ευκαιρίες που έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες –εν προκειμένω με κινητικές αναπηρίες–, αναφέρεται στα συναισθήματα του υπόλοιπου πληθυσμού για τα άτομα αυτά, ενώ στο τέλος δίνει παραδείγματα για το πως μπορούν όλοι να βοηθήσουν με απλές πράξεις τα άτομα με κινητικές αναπηρίες. Φυσικά, δεν εκλείπει το μυθιστορηματικό πλαίσιο, αφού η γάτα και η μάγισσα μεταφέρονται με μια μαγική σκούπα και όντας αόρατες παρακολουθούν τη ζωή των ατόμων με

κινητικές αναπηρίες. Και σε αυτή την περίπτωση η συγγραφέας ακολουθεί το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, αφού αντιλαμβάνεται ότι με τις ευκαιρίες που παρέχονται από την κοινωνία οι άνθρωποι με κινητικές αναπηρίες μπορούν να ζήσουν όπως οι υπόλοιποι, ενώ περνάει φανερά μηνύματα για τις δυνατότητες και για την ένταξη των ανθρώπων αυτών ως ισότιμων μελών της κοινωνίας. Όσον αφορά τις εικόνες, υπερτερούν του λεκτικού κειμένου, ενώ επίσης παρατηρείται ρεαλιστική απόδοση των χαρακτήρων με κινητική αναπηρία και των βοηθημάτων που χρησιμοποιούν, όπως για παράδειγμα το αναπηρικό αμαξίδιο. Τέλος, αναφορικά με τα περικειμενικά στοιχεία, πέραν του σκοπού του βιβλίου που δηλώνεται στο εξώφυλλο και στο οπισθόφυλλο, αξίζει να επισημανθεί ο πρόλογος από την καθηγήτρια ειδικής αγωγής, που αποδεικνύει την εγκυρότητα των πληροφοριών που παρέχονται στο βιβλίο.

Περαιτέρω, το βιβλίο «Μόζα η γάτα, η λευκή Μόλι» επικεντρώνεται περισσότερο στην παροχή πληροφοριών σχετικά με τα προβλήματα ακοής και τους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων που ανακύπτουν από αυτά. Συνεπώς, στην περίπτωση αυτή φαίνεται να υπερισχύει ο πληροφοριακός χαρακτήρας του κειμένου, έναντι του αφηγηματικού. Συγκεκριμένα, το λεξιλόγιο και σε αυτή την περίπτωση είναι απλό και κατανοητό, ειδικά όταν εξηγεί τους ειδικούς όρους, όπως είναι η νοηματική γλώσσα και τα ακουστικά βαρηκοΐας. Ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για την περιγραφή των μεθόδων που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι με προβλήματα ακοής για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και με τους υπόλοιπους ανθρώπους, όπως είναι για παράδειγμα η νοηματική γλώσσα. Ακολούθως, μέσα από την αναδρομή στο παρελθόν παρουσιάζεται ο ρατσισμός και ο κοινωνικός αποκλεισμός που βίωναν τα άτομα με προβλήματα ακοής, κυρίως λόγω της άγνοιας του κοινωνικού συνόλου για θέματα που αφορούσαν την αναπηρία. Συνολικά, η συγγραφέας φαίνεται ότι υποστηρίζει το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, καθώς διατηρεί μια θετική στάση απέναντι στα άτομα με προβλήματα ακοής, την οποία προσπαθεί να καλλιεργήσει και στους αναγνώστες του βιβλίου, προκειμένου εκείνοι με τη σειρά τους να αποδεχθούν και να ενσωματώσουν τα άτομα αυτά στο κοινωνικό σύνολο. Όσον αφορά το εικονιστικό κείμενο, λειτουργεί επεξηγηματικά, κυρίως στα σημεία που η συγγραφέας αναφέρεται στη νοηματική γλώσσα, όπου δείχνει τόσο το αλφάβητο όσο και την κίνηση των χεριών, με ρεαλιστικό τρόπο. Τέλος, όπως και στα υπόλοιπα βιβλία της σειράς, στο εξώφυλλο και στο οπισθόφυλλο δηλώνονται με σαφήνεια ο σκοπός και ο προσανατολισμός του

βιβλίου, ενώ η εγκυρότητα των πληροφοριών τεκμαίρεται με τη παράθεση του βιογραφικού σημειώματος της συγγραφέως.

Το τελευταίο βιβλίο της σειράς που εξετάστηκε είναι η «Μόζα η γάτα, μια μαγική νύχτα», όπου στην περίπτωση αυτή υπερισχύει το φανταστικό στοιχείο, ενώ οι πληροφορίες που δίνονται για τα προβλήματα της όρασης είναι ποσοτικά λιγότερες. Από τη μελέτη του βιβλίου προέκυψε ότι το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί είναι απλό, ούτως ώστε τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας να κατανοήσουν τους ορισμούς που δίνονται και γενικότερα τη φύση των προβλημάτων όρασης. Επίσης, εστιάζει στα συναισθήματα που αναπτύσσουν τα παιδιά απέναντι στα άτομα αυτά, εξηγώντας τους ότι νιώθουν άβολα επειδή δε γνωρίζουν για τα προβλήματα όρασης και ότι φοβούνται μήπως αποκτήσουν κι εκείνα αντίστοιχο πρόβλημα. Τέλος, η συγγραφέας περνάει ένα φανερό μήνυμα στο παιδί αναγνώστη ότι οι άνθρωποι με προβλήματα όρασης μπορούν να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή – να σπουδάσουν, να εργαστούν, να κάνουν οικογένεια- , ακριβώς επειδή μαθαίνουν στο σχολείο ειδικούς τρόπους ώστε να διευκολύνουν την καθημερινότητά τους. Όσον αφορά το εικονιστικό κείμενο, υπερέχει του λεκτικού, ωστόσο δεν χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό, ενώ δεν περνάει μηνύματα για την αναπηρία. Τέλος, αναφορικά με τα περικειμενικά στοιχεία, πέραν του σκοπού του βιβλίου που δηλώνεται στο εξώφυλλο και στο οπισθόφυλλο, αξίζει να επισημανθεί ο πρόλογος από την καθηγήτρια ειδικής αγωγής, που ενισχύει την εγκυρότητα των πληροφοριών που παρέχονται στο βιβλίο.

Ακολούθως, αναλύθηκε το βιβλίο «Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους» που πραγματεύεται το ζήτημα της κινητικής αναπηρίας. Η συγγραφέας μελετά ολιστικά το εν λόγω ζήτημα και κυρίως τις κοινωνικές πτυχές αυτού. Συγκεκριμένα, αρχικά αναφέρεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με κινητικές αναπηρίες, δυσκολίες οι οποίες δεν προκαλούνται μόνο λόγω της φύσης της αναπηρίας αλλά κυρίως λόγω της στάσης του κοινωνικού συνόλου απέναντι στα άτομα αυτά. Μετέπειτα, ωστόσο, τονίζει και την αντίθετη πλευρά, αυτή του μη αποκλεισμού και της καθολικής αποδοχής της διαφορετικότητας, ακόμα και από την ίδια την ηρωίδα, η οποία αναφέρει πως χαίρεται που είναι αλλιώτικη. Μάλιστα, θετικά μπορεί να σχολιαστεί το γεγονός ότι ακούγεται η φωνή – οι απόψεις- ενός ατόμου με κινητική αναπηρία, για όσα βιώνει και αισθάνεται. Γενικότερα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι μέσα από το κείμενο η συγγραφέας περνάει θετικά μηνύματα για την αναπηρία και συγκεκριμένα ότι δεν αποτελεί εμπόδιο για την ευτυχία και την αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου. Όσον αφορά το γνωστικό τομέα, το

βιβλίο εστιάζει κυρίως στους τρόπους με τους οποίους διευκολύνεται η κίνηση –και συνεπώς η καθημερινότητα- των ανθρώπων με κινητική αναπηρία. Οι πληροφορίες δίνονται με απλό και κατανοητό τρόπο, ενώ συνοδεύονται από τις αντίστοιχες εικόνες, οι οποίες είναι ρεαλιστικές και λειτουργούν επεξηγηματικά. Συνολικά, φαίνεται να υπερτερεί ο αναφορικός χαρακτήρας του κειμένου, παρότι όλες οι πληροφορίες εντάσσονται σε ένα αφηγηματικό πλαίσιο. Τέλος, από τα περικειμενικά στοιχεία άξιο σχολιασμού είναι το εξώφυλλο, που τονίζει το βασικό μήνυμα του βιβλίου, ότι τα άτομα με κινητικές αναπηρίες μπορούν να ενταχθούν ομαλά στο κοινωνικό σύνολο.

Περνώντας στο βιβλίο «Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες», είναι χωρισμένο σε κεφάλαια, τα οποία έχουν συνέχεια μεταξύ τους και συνθέτουν συνολικά τη ζωή της βασικής πρωταγωνίστριας, της Νέλλης, από την γέννηση έως και την ενηλικίωσή της. η συγγραφέας περιγράφει την τρισωμία 21 ως μειονέκτημα και τους ανθρώπους που φέρουν το επιπλέον χρωμόσωμα ως διαφορετικούς. Επίσης, εστιάζει στα προβλήματα που θα αντιμετωπίσουν, όπως είναι η δυσκολία στην ομιλία και στην κίνηση, ενώ ακολούθως τονίζει ότι τα άτομα αυτά θέλουν ιδιαίτερη και πιθανόν συνεχή φροντίδα, προκειμένου να επιβιώσουν. Από τα παραπάνω θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η συγγραφέας ακολουθεί το βιολογικό μοντέλο της αναπηρίας, όπου το σύνδρομο – και κάθε είδους αναπηρία- αντιμετωπίζεται ως προβληματική κατάσταση που προκαλείται αποκλειστικά από βιολογικούς παράγοντες και φέρνει πολλές δυσκολίες στη ζωή των πασχόντων και των οικογενειών τους. Μάλιστα, η στάση αυτή δεν μπορεί να εξηγηθεί ούτε βάσει της χρονολογίας πρώτης έκδοσης του πρωτότυπου κειμένου, δηλαδή το 2000, καθώς ήδη από τότε είχε αναγνωριστεί παγκοσμίως το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας (Shakespeare & Watson, 2002: 10). Όσον αφορά τις εικόνες, συνοδεύουν το λεκτικό κείμενο, χωρίς ωστόσο να υπερτερούν, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι δεν είναι ρεαλιστικές, αντιθέτως παραπέμπουν περισσότερο σε ζωγραφιές, ακόμα και εκείνες που απεικονίζουν τη βασική πρωταγωνίστρια, τη Νέλλη. Τέλος, συμπεράσματα για τον προσανατολισμό του κειμένου εξάγονται και από το οπισθόφυλλο, όπου προκύπτει ότι η συγγραφέας ακολουθεί το βιολογικό μοντέλο της αναπηρίας, ενώ χρησιμοποιεί μη δόκιμους όρους, οι οποίοι πλέον έχουν απορριφθεί από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

Ακολούθως, το βιβλίο «Τι έχει αυτό το παιδί» χαρακτηρίζεται ως αμιγώς παιδικό βιβλίο γνώσεων που πραγματεύεται ολιστικά το ζήτημα της αναπηρίας, ενώ

εκλείπει το φανταστικό στοιχείο. Το βιβλίο χαρακτηρίζεται ως παιδικό ακριβώς επειδή χρησιμοποιεί το κατάλληλο λεξιλόγιο και απλά παραδείγματα, ώστε να εξηγήσει στον αποδέκτη του βιβλίου -το παιδί- όλα τα ζητήματα που αφορούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Ακόμα, από τη μελέτη του βιβλίου διαπιστώθηκε ότι παρέχει μια ολιστική παρουσίαση των ζητημάτων αυτών, αφού σε κάθε περίπτωση εξετάζει τις αιτίες, τις επιπτώσεις αλλά και τις ευκαιρίες ή τις δυνατότητες που έχουν τα άτομα αυτά. Επίσης, αναγνωρίζει τα συναισθήματα των παιδιών που έχουν αδέρφια με αναπηρία, προσπαθεί να τα αποκωδικοποιήσει και προτείνει τρόπους ώστε τα παιδιά να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματα αυτά, χωρίς να διαταράζουν τη σχέση με τα αδέρφια και τους γονείς τους. Τέλος, σημαντική είναι η προσπάθεια αποδοχής των ατόμων με αναπηρίες, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με την καλλιέργεια του σεβασμού στη διαφορετικότητα. Όσον αφορά τις εικόνες, συνοδεύουν και επεξηγούν το λεκτικό κείμενο, ενώ από τα περικειμενικά στοιχεία αξίζει να σχολιαστεί ο πρόλογος από τον πρόεδρο της ένωσης «μαζί για το παιδί», που αποδεικνύουν την εγκυρότητα των πληροφοριών που παρέχει το βιβλίο. Επίσης, το γεγονός ότι υπάρχουν περιεχόμενα και λεξιλόγιο, διευκολύνει την ανάγνωση και την κατανόηση του βιβλίου από το παιδί.

Τέλος, το βιβλίο «Γιατί χοροπηδώ» είναι αυτοβιογραφικό, με τη μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων και αφορά τις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Ο συγγραφέας στοχεύει αφενός στην απόκτηση γνώσεων για τις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού και αφετέρου για την κατανόηση του τρόπου σκέψης και δράσης των ατόμων αυτών. Οι πληροφορίες που δίνει είναι επιστημονικά ορθές και αληθής, ενώ ο αναγνώστης – κυρίως ο ενήλικος- κατανοεί ότι όσα είχε ακούσει ή διαβάσει σε θεωρητικό επίπεδο για τη διαταραχή αυτή, ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τέλος, θεωρείται ότι ευαισθητοποιεί το παιδί αναγνώστη, καθώς τονίζει σε αρκετά σημεία πόσο άσχημα αισθάνονται οι άνθρωποι αυτοί, όταν τους κοροϊδεύουν ή όταν τους μαλώνουν, λόγω της διαφορετικότητάς τους. Αναφορικά με τις εικόνες είναι λίγες, απεικονίζουν κυρίως λουλούδια και δεν σχετίζονται με το περιεχόμενο του βιβλίου. Από την άλλη πλευρά, εξετάζοντας τα περικειμενικά στοιχεία διαπιστώθηκε ότι στο εξώφυλλο και στο εσώφυλλο του βιβλίου ο αναγνώστης μπορεί να εξάγει το συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια βιωματική προσέγγιση, γεγονός που συνεπάγεται ότι όσα αναφέρονται στο βιβλίο ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, θα μπορούσαν να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν κατά τη διαδικασία σχεδιασμού της έρευνας. Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, σχετικά με το πώς αποτυπώνουν οι συγγραφείς των παιδικών βιβλίων γνώσεων, το ζήτημα της αναπηρίας, διαπιστώνεται ότι στην πλειονότητά τους υποστηρίζουν το κοινωνικό μοντέλο, αφού αναγνωρίζουν το ρόλο του κοινωνικού συνόλου στην εξασφάλιση ποιοτικών συνθηκών διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία, ενώ θεωρούν ότι η αναπηρία δεν επηρεάζει αρνητικά την ζωή τους, καθώς οι όποιες δυσκολίες είναι αντιμετωπίσιμες. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το βιβλίο «μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες» που αντιμετωπίζει την αναπηρία ως πρόβλημα, το οποίο δυσκολεύει την καθημερινότητα των ανθρώπων.

Περαιτέρω, όσον αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, αν δηλαδή οι συγγραφείς περνούν άρρητα μηνύματα για την αναπηρία μέσα από τα περικειμενικά στοιχεία, διαπιστώθηκε ότι στο εξώφυλλο και το οπισθόφυλλο των βιβλίων δίνεται ο σκοπός αλλά και ο προσανατολισμός των βιβλίων αυτών, αν δηλαδή εστιάζουν στο κοινωνικό ή στο βιολογικό μοντέλο της αναπηρίας. Πιο αναλυτικά, στο οπισθόφυλλο των βιβλίων της σειράς «Μόζα η γάτα», εξηγείται ότι βασικός σκοπός είναι η ευαισθητοποίηση των παιδιών αναγνωστών για τα ζητήματα που αφορούν την αναπηρία, δηλαδή η καλλιέργεια του σεβασμού και της αποδοχής στη διαφορετικότητα, καθώς και η κατανόηση ότι η αναπηρία δεν αποτελεί εμπόδιο για την αυτοπραγμάτωση των ατόμων αυτών. Ομοίως, στο εξώφυλλο του βιβλίου «δεν είμαι τόσο αλλιώς από τους άλλους», η βασική πρωταγωνίστρια απεικονίζεται να πηγαίνει βόλτα, καθημενη στο αναπηρικό αμαξίδιο, περιτριγυρισμένη από φίλους και χαμογελαστή. Κατ' αυτό τον τρόπο δίνεται στον αναγνώστη το μήνυμα ότι η ύπαρξη κινητικής αναπηρίας δεν συνεπάγεται τον κοινωνικό αποκλεισμό ή την απομόνωση του ατόμου. Αντίθετα, στο εξώφυλλο του βιβλίου «μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες», δηλώνεται ο προσανατολισμός του κειμένου, δηλαδή η έμφαση στο βιολογικό μοντέλο της αναπηρίας και η προσπάθεια ανακούφισης των δυσάρεστων αισθημάτων που αυτή προκαλεί στην οικογένεια των παιδιών με αναπηρία.

Τέλος, ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε κατά τη διαδικασία σχεδιασμού της έρευνας είναι αν οι συγγραφείς περνούν φανερά ή λανθάνοντα ιδεολογικά μηνύματα μέσα από το κείμενο. Από την μελέτη των βιβλίων προέκυψε ότι τα μηνύματα είναι φανερά και αφορούν την αποδοχή της διαφορετικότητας και της αναπηρίας, την θέληση των ανθρώπων αυτών ώστε να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης τους, ενώ ένα ακόμα φανερό μήνυμα που περνάει είναι ότι όλοι οι άνθρωποι μπορούν μετά από

προσπάθεια να καταφέρουν τους στόχους τους, είτε έχουν είτε δεν έχουν κάποια αναπηρία.

Χρήσιμο είναι στο σημείο αυτό να συγκριθούν τα ευρήματα της παρούσας έρευνας με τα αντίστοιχα που έχουν προκύψει από την ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Υπενθυμίζεται ότι τα ευρήματα της βιβλιογραφίας όσον αφορά την αναπαράσταση της αναπηρίας στα παιδικά βιβλία είναι αντιφατική, καθώς ορισμένες έρευνες δείχνουν ότι τα άτομα με αναπηρία απουσιάζουν από το παιδικό βιβλίο, ωστόσο ακόμα και όταν εμφανίζονται σε αυτό, τείνουν να έχουν ορισμένα – μάλλον αρνητικά- χαρακτηριστικά, ενώ άλλες δείχνουν ότι οι συγγραφείς δεν εστιάζουν στις δυσκολίες της αναπηρίας αλλά στις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στο άτομο ώστε να τις αντιμετωπίσει. Παρόμοια είναι και τα πορίσματα της παρούσας έρευνας, καθώς προκύπτει ότι οι συγγραφείς διατηρούν μια θετική στάση απέναντι στην αναπηρία.

Ωστόσο, το ζήτημα της αναπαράστασης της αναπηρίας στα παιδικά βιβλία θεωρείται ότι χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, καθώς υπενθυμίζεται ότι υπάρχει κενό στην ελληνική βιβλιογραφία για το ζήτημα αυτό. Έχοντας ως αφετηρία τα πορίσματα της παρούσας έρευνας και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι τα βιβλία γνώσεων επιδρούν συνολικά στην ανάπτυξη του παιδιού, θα μπορούσε να διερευνηθεί αν και με ποιο τρόπο η ανάγνωση στην τάξη ενός παιδικού βιβλίου γνώσεων για την αναπηρία, επηρεάζει τη στάση των παιδιών απέναντι στο ζήτημα αυτό.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Helft K. (2003). *Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες*. Μετάφραση: Αγγελοπούλου, Β. Αθήνα: Άγκυρα.

Higashida, N. (2014). *Γιατί χοροπηδώ. Ένα αγόρι σπάει τη σιωπή του αυτισμού*. Μετάφραση: Γκανά, Μ. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ponce, A. (2006). *Τι έχει αυτό το παιδί*. Μετάφραση: Καίρη, Μ. Αθήνα: εκδόσεις Gema.

Seuling, B. (1991). *Δεν είμαι τόσο αλλιώτικος από τους άλλους*. Μετάφραση: Κλάδου, Μ. Αθήνα: Δωρικός.

Σταματοπούλου, Ι. (2005). *Μόζα η γάτα, η λευκή Μόλι*. Αθήνα: Κέδρος.

Σταματοπούλου, Ι. (2005). *Μόζα η γάτα, η μάγισσα Αμπουλίνα*. Αθήνα: Κέδρος.

Σταματοπούλου, Ι. (2005). *Μόζα η γάτα, μια μαγική νύχτα*. Αθήνα: Κέδρος.

Σταματοπούλου, Ι. (2005). *Μόζα η γάτα, το βουνό των νάνων*. Αθήνα: Κέδρος.

Ελληνόγλωσση

Αγγελοπούλου – Σακαντάμη, Ν. (2004). *Ειδική αγωγή. Αναπτυξιακές διαταραχές και χρόνιες μειονεξίες*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (2001). *Ιδεολογία και παιδική λογοτεχνία. Έρευνα και θεωρητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Γιαννικοπούλου, Α. (2008). *Το Σύγχρονο Εικονογραφημένο Παιδικό Βιβλίο*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Γιαννικοπούλου, Α. 2016. *Το εικονογραφημένο βιβλίο στην προσχολική εκπαίδευση. Φιλαναγνωστικές δράσεις*. Αθήνα: Πατάκη.

- Δελώνης, Α. (1991). *Βασικές Γνώσεις για το Παιδικό και Νεανικό Βιβλίο*. Β' έκδοση. Αθήνα: Σύγχρονο Σχολείο.
- Δημητρόπουλος, Α. (2000). Πρακτική εφαρμογή προγραμμάτων ένταξης παιδιών με κινητικές αναπηρίες. Στο: Ζωνίου- Σιδέρη, Α. (επιμ). *Άτομα με αναπηρία και η ένταξή τους*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δουλάμη, Σ. & Αντωνίου, Α. Σ. (2011). Η γοητεία των παραμυθιών: χρήση και αξιοποίησή τους στην ειδική αγωγή. *Παιδαγωγικός Λόγος*, 1, 27-44.
- Ζωνίου- Σιδέρη, Α. (2009). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλαντζής, Κ. (2011). *Διαταραχές του λόγου στην παιδική ηλικία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Καλογήρου, Τ. (2003). *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης*. Αθήνα: Σχολή Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου.
- Κανατσούλη, Μ. (1992). Εικονογράφηση στο παιδικό βιβλίο. Στο: Χοντολίδου, Ε. (επιμ). *Λογοτεχνία και εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κανατσούλη, Μ. (2000). *Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κανατσούλη, Μ. (2007). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Καρπόζηλου, Μ. (1994). *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Καρπόζηλου, Μ. (2009). *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. 2^η έκδοση. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κατσίκη- Γκίβαλου, Α. (2017). Το σύγχρονο παιδικό βιβλίο: θεματολογικές και αφηματολογικές καινοτομίες. Στο: Μαλαφάντης, Κ. & Κουρκουμέλη, Μ. (επιμ). *Διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Κουρουμπλής, Π. (2000). *Το δικαίωμα στη διαφορά. Οι επιδράσεις των κοινωνικών προκαταλήψεων και των θεσμικών παρεμβάσεων στη ζωή των ατόμων με ειδικές ανάγκες - Διεπιστημονική ανάλυση με έμφαση στην ιστορική προσέγγιση*. Αθήνα: Σάκκουλα.

- Κουτσοβάνου, Ε. (2005). Ερωτήματα για την πρώτη γραφή και ανάγνωση. *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*. 47, 24-27.
- Λυμπεροπούλου, Δ. (2016). Η διαφορετικότητα, ως θέμα της παιδικής λογοτεχνίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Στο: Γεωργούλη, Α., Κοκολάκη, Δ. & Κοντογιάννη, Α. (επιμ). *Περίληψεις 10^{ου} Πανελληνίου Συνέδριου Παιδαγωγικής Εταιρίας Ελλάδος «Λογοτεχνία και παιδεία», 4-6 Νοεμβρίου 2016*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2009). *Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Ιστορία των λέξεων: με σχόλια και ένθετους πίνακες*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Nodelman, P. (2009). *Λέξεις για εικόνες. Η αφηγηματική τέχνη του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου*. Μετάφραση: Παναού, Π. Αθήνα: Πατάκη.
- Norton, D. (2006). *Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού- εισαγωγή στην παιδική λογοτεχνία*. Μετάφραση Καπτσίκη, Φ.- Καζαντζή, Σ. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Ντελόπουλος, Κ. (1995). *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ελιά.
- Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (2003). *Το πλαίσιο της ψυχικής υγείας*. Μετάφραση: Πασαντωνόπουλος, Γ. Αθήνα: Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας.
- Παπαδάτος, Ι. (2017). *Το παιδικό βιβλίο γνώσεων*. Επιμέλεια: Παπαδάτος Ι. & Παπαδόπουλος, Ι. Αθήνα: εκδόσεις Παπαδόπουλος.
- Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη, Τ. (1992). *Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2001). *Εισαγωγή στο ελληνικό παιδικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαντωνάκης, Γ. & Κώτη- Παπαντωνάκη, Δ. (2010). Βιβλίο γνώσεων για παιδιά και νέους. Θεωρητική προσέγγιση. *Κείμενα*, 11, 13-55.
- Παπαχριστόπουλος, Ν. (2013). *Υγεία- πρόνοια και αναπηρία*. Αθήνα: ΕΣΑΜΕΑ.

- Τασιόπουλος, Β. (2006). Οι αναπηρίες στα ελληνικά λαϊκά παραμύθια και τις ευτράπελες διηγήσεις. 1ο Διεθνές Συνέδριο «Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση», 29 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 2006, Βόλος.
- Wing, L. (2000). *Το Αυτιστικό Φάσμα. Ένας οδηγός για τους γονείς και επαγγελματίες*. Μετάφραση: Πρώιος, Π. Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων.
- Χίτογλου - Αντωνιάδου, Μ. (2000). *Αυτισμός- Ελπίδα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ξενόγλωσση

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. New York: APA.
- Andrews, S. E. (1998). Using inclusion literature to promote positive attitudes toward disabilities. *Journal of adolescent and adult literacy*, 41(6), 420-426.
- Arbuthnot, M. H., Sutherland, Z. (1972). *Children and books*. Michigan: Foressman Scott.
- Campbell, J., Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2003). Changing student teachers' attitudes towards disability and inclusion. *Journal of intellectual and developmental disabilities*, 28(4), 369-379.
- Dyches, T. T., & Prater, M. A. (2005). Characterization of developmental disability in children's fiction. *Education and training in developmental disabilities*, 40(3), 202-216.
- Dyches, T. T., Prater, M. A., & Cramer, S. F. (2001). Characterization of mental retardation and autism in children's books. *Education and training in mental retardation and developmental disabilities*, 36(3), 230-243.
- Horst, J. & Houston - Price C. (2015). Editorial: an open book: what and how young children learn from picture and story books. *Frontiers in Psychology*, 6 (1719), doi 10.3389/fpsyg.2015.01719

- Glazer, J. (1997). *Introduction to children's literature*. Michigan: Merrill.
- Kaplan, D. (2000). *Structural equation modeling. Foundations and extensions*. London: Sage Publications.
- Kotopoulos, T., Alevriadou, A., Vamvakidou, I. & Michailidis, E. (2012). Characters with special needs in the contemporary children's books: The role of education in community building versus social stereotypes. In Cunningham P. & Fretwell N. (eds.) *Creating Communities: Local, National and Global*. London: CiCe, 218 – 227.
- Koumoula, A. (2012). The course of attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) over the life span. *Psychiatriki*, 23 (1), 49-59.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: a social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Nikolajeva, M. & Scotte, C. (2001). *How picture books works*. London: Psychology Press.
- Nodelman, P. & Reimer, M. (2003). *Pleasure's of children literature*. 3rd edition. London: Pearson.
- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: from theory to practice*. New York: St Martin's Press.
- Shakespear, T. & Watson, N. (2002). The social model of disability: an outdated ideology? *Research in social sciences and disability*, 2 (1), 9-28.
- Temple, C., Freeman, E., Martinez, M., Naylor, A. & Yokota, J. (2002). *Children's book in children's hands: an introduction to their literature*. Boston: Allyn and Bacon.

Διαδίκτυο

- Γαβριηλίδου Σ. (2013) *Όταν η Κοκκινοσκουφίτσα φεύγει από το δάσος των Γκριμ*. Διαθέσιμο στο <http://keimena.ece.uth.gr/main/t16/05-gavrihlidou.pdf> (ημερομηνία πρόσβασης 5/11/2019).